

Sirkka Heinonen, Juho Ruotsalainen ja
Sofi Kurki

LUOVA TULEVAISUUSTILA JA TULEVAISUUDEN OSAAMISEN ENNAKOINTI

TULEVAISUUDEN TUTKIMUSKESKUS
Tutu e-julkaisu 4/2012

Sirkka Heinonen

Professori, dosentti

sirkka.heinonen(a)utu.fi

Juho Ruotsalainen

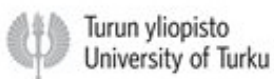
Projektitutkija

juho.ruotsalainen(a)utu.fi

Sofi Kurki

Projektitutkija

sofi.kurki(a)utu.fi

Copyright © 2012 Heinonen, Ruotsalainen, Kurki & Tulevaisuuden tutkimuskeskus & Turun yliopisto

Kuvat/piirroksat © Krista Heinonen, Sirkka Heinonen, Juho Ruotsalainen, Kati Hienonen, Matti Koivula, Samuli Kyttälä ja Maria Pajuniemi

ISBN 978-952-249-140-4

ISSN 1797-1322

Tulevaisuuden tutkimuskeskus**Turun yliopisto****20014 TURUN YLIOPISTO**

Käyntiosoite: ElectroCity, Tykistökatu 4 B, 20520 TURKU

Korkeavuorenkatu 25 A 2, 00130 HELSINKI

Pinninkatu 47, 33100 TAMPERE

Puh. (02) 333 9530

utu.fi/ffrc

tutu-info@utu.fi

Omistettu Pentti Malaskan muistolle
(1934–2012)

Aika virtaa nykyhetkeen
menneisyydestä ja
tulevaisuudesta,
maailmana ja aikomuksina.
Nykyisyydessä ajan vuot
kohtaavat ja sekoittuvat,
– aika todellistuu.

Pentti Malaska

SISÄLLYSLUETTELO

ESIPUHE	6
TIIVISTELMÄ.....	7
ABSTRACT.....	8
OSA 1 – TULEVAISUUDEN OSAAMISEN ENNAKOINTI.....	9
1. JOHDANTO.....	10
1.1 Hankkeen tausta, tavoitteet ja metodit	10
1.2 Teoreettinen viitekehys.....	13
2. TULEVAISUUSAJATTELU ENNAKOINNIN LÄHTEENÄ	16
2.1 Muutoksen sietämätön pakko.....	16
2.2 Tulevaisuusajattelun elementit ja tulevaisuustietoisuus.....	18
2.3 Asiantuntijuudesta päätöksenteon tukena.....	23
3. MATKAAMME LUOVAAN MERKITYS- JA ELÄMYSYHTEISKUNTAAN.....	27
3.1 Itseilmaisun aika	30
3.2 Työ ja hupi	32
3.3 Uusi luova talous	34
3.4 Informaatioyönteistä merkityssyönteisiin	36
3.5 Merkitys- ja elämysyhteiskunnan legitimitetti	38
4. LUOVUUDEN LÄHTEILLÄ.....	41
4.1 Moderniteetti, työ ja kaupunki.....	41
4.2 Mitä on luovuus?	44
4.3 Työn juurille	47
4.4 Tulevaisuuden luova ympäristö on monipaikkainen.....	49
5. INTERNET LUOVAN MERKITYS- JA ELÄMYSYHTEISKUNNAN EKOSYSTEEMINÄ.....	53
6. TYÖELÄMÄN UUDET OSAAMISTARPEET.....	63
6.1 Tulevaisuuden osaamistarpeiden timantti.....	68
6.1 Työn uusi eetos	75

OSA 2 – TEIMME LUOVAN TULEVAISUUSTILAN	77
7. LUOVAN TULEVAISUUSTILAN KONSEPTI.....	78
7.1 Luova tulevaisuustila alueellisen ennakkoinnin välineenä.....	80
8. LUOVAN TULEVAISUUSTILAN HELSINGIN KAUPUNGIN KIRJASTOPILOTTI.....	83
8.1 Kirjastopilotin toteutus Kohtaamispaikkaan.....	83
8.2 Tilan arviointia ja käyttökokemuksia.....	86
8.3 Tulevaisuuden kirjasto.....	89
9. LUOVAN TULEVAISUUSTILAN HÄMEENLINNAN PILOTTI.....	93
9.1 Kirjastopilotin toteutus Hämeenlinnan ammattikorkeakoulun pääkirjastoon.....	93
9.2 Slow-version toteutus Teknologiakeskus Innoparkiin	99
9.3 Kuvien käyttö ennakkoinnin apuvälineenä.....	125
9.5 Tilan arviointia ja käyttökokemuksia.....	128
9.6 Millaista on hyvä digikulttuuri?.....	129
10. JOHTOPÄÄTÖKSIÄ JA SUOSITUKSIA	133
KIRJALLISUUTTA	136
 LIITE1	
Opiskelijoille soveltuvia tehtäviä luovan tulevaisuustilan suunnitteluun	141

Esipuhe

Tämä julkaisu on Luova tulevaisuustila -hankkeen (Creafore) loppuraportti. Luova tulevaisuustila -hanke kuuluu Euroopan aluekehitysrahaston VIDICO-hankekokonaisuuteen (Visible Digital Competence = Osaaminen näkyväksi digitaalisilla sisällöillä A31003). Rahoittajina ovat toimineet Päijät-Hämeen liitto, Helsingin kaupunki ja Teknologiakeskus Innopark.

Hanke sisälsi Luova tulevaisuustila -konseptin kehittämisen sekä kahden konkreettisen pilotin toteuttamisen ja testaamisen. Helsingin kaupunginkirjaston pilotin toteutuksessa ja ohjauksessa ovat olleet mukana kirjaston edustajina Jouni Juntumaa (pj), Hanna Aaltonen, Pirjo Lipasti, Kari Lämsä, Anne Ojanperä ja Kirsi Salminen. Hämeenlinnan pilotti oli kaksinapainen käsittäen Teknologiakeskus Innopark Oy:n tilan ja Hämeenlinnan ammattikorkeakoulun kirjaston. Hämeenlinnan pilotissa yhdyshenkilöinä ovat olleet Hanna Willner hankkeen koordinaatiosta ja Anne Laakso Hämeen ammattikorkeakoulusta. Yhteistyökumppanina on hankkeessa ollut Tulevaisuuden tutkimuksen seura ja siellä yhdyshenkilöinä Hazel Salminen, Elina Hiltunen, Auli Keskinen, Leena-Maija Laurén ja Ana Nuutinen. Yritysyhteistyökumppaneina ovat toimineet Hahmo Design Oy ja siellä yhdyshenkilöinä Ilona Törmikoski ja Hanna Nissilä sekä Martela Oy, josta yhdyshenkilönä Matti Koivula. Hankkeen pilottien arviointiin on lisäksi osallistuneet asiantuntijoina etenkin Pentti Malaska, Osmo Kuusi ja Sari Söderlund.

Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen projektiryhmässä ovat olleet mukana professori Sirkka Heinonen (vastuhenkilö) sekä projektitutkijat Sofi Kurki ja Riikka Saarimaa. Lisäksi hankkeessa ovat avustaneet tutkimusharjoittelija Leo Westerlund (v. 2009) ja kehityspäällikkö Leena-Maija Laurén. Tulevaisuuden tutkimuskeskuksessa hankkeeseessa on vuosina 2010–2011 ollut mukana myös projektitutkija Juho Ruotsalainen osallistuen hankkeen toteuttamiseen ja raportointiin huomattavalla panoksella. Lasipalatsin Kohtaamispaikka -kirjaston tietotekniikkavirkailija Roberto Corsini ja muu henkilökunta avusti myös hanketta merkittäväällä tavalla pilotin tietoteknisten toteutusten ja käytännön järjestelyjen osalta. Kaikille heille kuuluvat lämpimät kiitokset hankkeen yhteisluovasta toteuttamisesta sen eri vaiheissa.

Luovan tulevaisuustilan konseptointi ja testaaminen kytkeytyi samalla työelämän tulevaisuuden luotamiseen ja tulevaisuuden osaamistarpeiden ennakointiin. Tapamme toimia työelämässä ja laajemmin yhteiskunnassa muuttuu uuden teknologian myötä radikaalisti. Samalla globaali kilpailu on haastanut Suomen arvioimaan uudelleen omat strategiansa ja menestymisensä elinehdot. Luova tulevaisuustila on juuri sitä, mihin nyt pitää paneutua uusia ratkaisumalleja ja käytänteitä haettaessa. Se tuo uusia haasteita ja ideoita myös opetuksen ja oppimisen järjestämiseen.

Helsinki/Hämeenlinna 3.4.2012

Pertti Puusaari

Vararehtori, Hämeen ammattikorkeakoulu
VIDICO-hankkeen ohjausryhmän puheenjohtaja

Tiivistelmä

Heinonen, Sirkka – Ruotsalainen, Juho & Kurki, Sofi (2012) Luova tulevaisuustila ja tulevaisuuden osaamisen ennakointi. Tutu julkaisuja 4/2012. Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto. 142 s. ISBN 978-952-249-140-4.

Avainsanat: tulevaisuudentutkimus, tulevaisuusklänikka, tilasuunnittelu, työympäristö, työn tulevaisuus, luovuus, innovaatiot, ennakointiosaaminen, tulevaisuustietoisuus, hitauttaminen

Tässä raportissa esitellään VIDICO:n Luova tulevaisuustila -hankkeen tulokset. Hanke toteutettiin kahden konkreettisen pilotin kautta: Helsingin kaupungin kirjastopilotti Lasipalatsin Kohtaamispaikassa sekä Hämeenlinna-pilotti Hämeenlinnan ammattikorkeakoulun kirjastossa ja Teknologiakeskus Innoparkissa. Kyseessä on uusi konsepti, joka kehittää yhteisluovuutta, ennakointikykyä ja innovatiivisuutta. Luovaan tulevaisuustilaan on integroitu luovuutta tukevia ja ennakointiajatteluun valmentavia elementtejä. Pilottien luovissa tulevaisuustiloissa järjestettävissä moderoiduissa Tulevaisuusklänikoissa osallistujat pääsivät soveltamaan tulevaisuudentutkimuksen metodeja sekä yhteisluovia työskentelymenetelmiä.

Luovan tulevaisuustilan Helsingin pilotti toteutettiin Helsingin kaupunginkirjaston Kohtaamispaikassa Lasipalatsissa vuonna 2009. Luova tulevaisuustila -konseptin testaamisen ja kehittämisen lisäksi pilotin tavoitteena oli tuoda kirjastojen tilojen kehittämiseen uusia ideoita ja kokeilla niitä käytännössä sekä luodata kirjastojen mahdollisia tulevaisuuksia. Hämeenlinnan pilotti toteutettiin sekä Hämeenlinnan ammattikorkeakoulun kirjastossa että Teknologiakeskus Innoparkissa. Työelämän tulevaisuus ja uudet osaamistarpeet oli tarkastelujen laajempaa perspektiivinä.

Tulevaisuusklänikoiden pohjalta muodostettiin kolme toisiaan täydentävää kirjaston tulevaisuuskuva. Tulevaisuuskuvasa ”Kohtaamisen kuunsilta” kirjasto on kohtaamisen ja vuorovaikutuksen merkittävä keskus. Tulevaisuuskuvasa ”Hitauden keidas” kirjasto on paikka hidastaa, rauhoittua ja pysähtyä kiireen keskellä sekä syventyä itseä kiinnostaviin sisältöihin. Tulevaisuuskuvasa ”Voimaantumisen valtameri” kirjasto auttaa ihmisiä vaikuttamaan elämäänsä ja lähiympäristöönsä. Kirjastot kannustavat aktiivisen toimintaan tarjoamalla siihen räätälöityjä palveluja ja ympäristöjä sekä elämyksiä, ideoita ja inspiraatiota.

Teknologiakeskuksen tulevaisuus puolestaan liittyy erityisesti työelämän tulevaisuuskuviin sekä tulevaisuuden osaamistarpeiden kavaladin kehittämiseen. Tulevaisuuden työelämän osaamistarpeiden timanttina hohtavat vuorovaikutusosaaminen, yhteistyöosaaminen, aikaosaaminen, teknologiaosaaminen, ympäristöosaaminen, systeemiosaaminen ja merkitysosaaminen. Tietoyhteiskunnan seuraava vaihe saattaa olla elämys- ja merkitysyhteiskunta. Osallistumisen, jakamisen, vertaistuotannon ja merkityksien hakeminen on keskiössä. Sieltä löytyvät myös uudenlaiset mallit merkityksellisen elämän lisäksi uusiin liiketoimintamahdollisuuksiin.

Abstract

Heinonen, Sirkka – Ruotsalainen, Juho & Kurki, Sofi (2012) Creative Foresight Space and Foresight of Future Skills. (In Finnish). FFRC eBooks 4/2012. Finland Futures Research Centre, University of Turku. 142 p. ISBN 978-952-249-140-4.

Key words: futures studies, futures clinique, spaces, working environment, future of work, creativity, innovations, foresight knowledge, futures consciousness, slow life

This report presents the goals, implementation and results of the project on Creative Foresight Space (CreaFore, CFS). The project was implemented through two concrete pilots: Helsinki City Library case as well as the Hämeenlinna case in Hämeenlinna University of Applied Sciences Library and Technology Innopark.

The Creative Foresight Space is a new concept to enhance co-creativity, foresight capacities and innovativity. Elements promoting creativity and futures thinking are integrated in the CFS. In moderated Futures Cliniques held in the CFS the participants got to apply foresight methods and co-creative working methods.

The CFS Helsinki pilot was implemented in Kohtaamispaikka (“Meeting Place”) outlet of Helsinki City Library in 2009. Besides testing and developing of the CFS concept the aim of the pilot was to bring new ideas for developing library spaces and to test the ideas in practice. Furthermore the aim was to probe possible futures for libraries with a view to the changing work life. As results of Futures Cliniques held in the CFS three complementing future views for libraries were formulated. In the futures image “Moonriver of Encounters” libraries are centres for encounters and interaction. In the futures image “Slow Oasis” libraries are places to slow down, unwind and rest amidst all the hustle and to engross in interesting and rousing contents. In the futures image “Ocean of Empowerment” libraries aid and enable people to act on their lives and environment. Libraries encourage activity by offering suitable services and environments as well as experiences, ideas and inspiration.

The Hämeenlinna pilot had the future of work and future skills as a wider framework in the Future Clinique sessions. The diamond of future skills is glowing as communication skills, co-operation skills, temporal skills, technology skills, environmental skills, systems skills, and meanings skills. The next stage of information society may be experience society or meanings society. The core will be in participation, prosumerism, identity seeking, meanings, and sharing. New business models are also to be identified in the context of such search for meanings.

OSA 1

TULEVAISUUDEN OSAAMISEN ENNAKOINTI

Tämän julkaisun Osa 1 kuvaa Luovan tulevaisuustilan taustaa, tavoitteita ja metodeja sekä hankkeen teoreettista viitekehystä: matkaa tietoyhteiskunnasta eettisesti ja ekologisesti kestävään elämys- ja merkitysyhteiskuntaan. Lisäksi avataan tulevaisuusajattelua ja -tietoisuutta ennakkoinnin lähteenä.

1. JOHDANTO

« Opi menneisyydestä, tarkkaile nykyisyyttä ja luo tulevaisuus »

Jesse Conrad

1.1 Hankkeen tausta, tavoitteet ja metodit

Innovaatioita syntyy siellä, missä luovuuden ilmaisemiselle ja kehittämiselle on aikaa ja tilaa sekä suotuisa ympäristö. Luova tulevaisuustila on uusi konsepti ja konkreettinen tapa kehittää yhteisöluovuutta, ennakkointikykyä ja innovatiivisuutta. Innovatiivisuudelle voidaan luoda sitä tukevat puitteet, ja tulevaisuusajatteluun voidaan valmentautua ja kouluttautua (ks. esim. Gallo 2011). Luovan tulevaisuustilan avulla voidaan aktivoida inhimillistä pääomaa luovaan tulevaisuusajatteluun (*futures thinking*), tulevaisuusälykkyyteen (*futures intelligence/foresight intelligence*) ja tulevaisuustietoisuuteen (*futures awareness* ja *futures consciousness*). Luova tulevaisuustila on uudenlainen ennakkointiosaamisen oppimisympäristö (*space for futures learning*).

Tiedon ja luovuuden sosiaalista komponenttia ymmärretään vasta vähän, mutta on ennakoitu, että sillä tulee olemaan merkittävä rooli tulevaisuuden työympäristöjen kehittämisessä. Pangin (2008) mukaan työelämässä on käynnissä paradigmanmuutos – varhaisemman vaiheen tietoyhteiskunnasta, jossa kilpailuetua toivat tiedon järjestämiseen ja organisointiin liittyvät tekijät, ollaan parhaillaan siirtymässä luovuutta ja ymmärtämistä korostavaan tietoyhteiskuntaan. Gratton (2011) kuvaa tämän fundamentaalien muutoksen kiertyvän kolmen pilarin ympärille: 1) ohuen yleisosaamisen sijaan tulee tavoitella "sarjamestaruutta", syvällisempää osaamista monella eri alueella (intellektuaalinen pääoma), 2) erillisestä kilpailijasta tulee muuntua innovatiiviseksi verkottujaksi ja luovaksi joukkoistajaksi (sosiaalinen pääoma); ja 3) onni, uusiutumiskyky ja merkitykselliset kokemukset tulevat nousemaan tärkeämmäksi kuin rahapalkka ja kuluttaminen (emotionaalinen/henkilökohtainen pääoma).

Tätä käynnissä olevaa paradigman muutosta voidaan luonnehtia monin tavoin. Philips Designin luovuustutkimukseen erikoistunut johtaja Josephine Green kuvaa uuden, kompleksisuusteoriaan, verkostoihin ja systeemiajatteluun nojaavan paradigman eroa aikaisempaan. Hän luonnehtii, kuinka vanha organisaatioiden hierarkkinen organisaatiomalli muuntuu avoimeksi ja verkostoituneeksi. Historiantutkijana Greenille hierarkkinen rakenne edustaa teknistä ja markkinavetoista paradigmaa, kun taas uuden aikakauden avainajureiden mukaan muotoutumassa olevaa paradigmaa voidaan kutsua sosiaalis-ekologiseksi kaudeksi. (Green 2009)

Uudessa paradigmassa uudet tarinat korvaavat vanhat: kasvun, suuruuden, materialismin ja tuotteiden tuotannon korvaavat sosiaaliset tuotannot, terveys ja hyvinvointi. Sosiaaliset innovaatiot ovat sosiaalista tuotantoa, jonka luominen perustuu sosiaalisille tarpeille ja tavoitteille yhteiskunnan ja yksilön tasoilla. Ruohonjuuritason loppukuluttajan tarpeita täyttävät paikalliset yrittäjät, instituutiot ja yritykset yhdessä julkisen sektorin ja kolmannen sektorin kanssa.

Kuva 1. Kaupunkitaide luo asukkaille mielekästä ympäristöä (kuva: Sirkeka Heinonen).

Uudet tarinat tarvitsevat uusia organisaatioita ja kulttuureja sekä uusia kompetensseja. Green visioi uuden paradigman maailmaa, jossa sekä talousmalli, yksilöiden elämäntavat että tuotanto- ja kulutusrakenteet poikkeavat nykyisestä. Ratkaisuja kehitetään uusilla sosiaalisilla tuotantotavoilla sekä organisaatio- ja kulttuurimalleilla yhdessä yhteisöjen ja osallistujien kanssa. Tällaisissa olosuhteissa keskeinen osaaminen liittyy sosiaalisiin taitoihin: on tärkeää pystyä sitouttamaan erilaisia toimijoita luomaan yhdessä yhteistä tulevaisuutta. Tässä tarvitaan yhteisöluovuutta ja kollektiivista älykkyyttä: kykyä ajatella yhdessä kollegoiden sekä muiden sidosryhmien kanssa.

Tulevaisuudessa tarvitaan taitoja erityisesti:

- edistämään kestäväää ja merkittävää sosiaalista muutosta
- sitoutumiseen: tulevaisuuteen, yhteiskuntaan, kulttuuriin ja ihmisiin
- työskentelemään ylitse tiede- ja työtehtäväjakojen
- edistämään ideoita ja oivallusta eri osallistujien keskuudessa
- ymmärtämään ja artikuloimaan erilaisia mahdollisia tulevaisuusvaihtoehtoja erilaisten asianomistajien arvioitavaksi <http://go.microsoft.com/fwlink/?LinkId=121315>
- ylläpitämään yrittämisen ja yrittäjyyden asennetta
- kehittämään ei-rationaalisia tunnetaitoja (Green 2009)¹

Luova tulevaisuustila (Creafore = Creative Foresight Space) on osa Euroopan aluekehitysrahaston Päijät-Hämeen liiton rahoittamaa VIDICO-hankekokonaisuutta (Osaaminen näkyväksi digitaalisilla sisällöillä A31003).² Luova tulevaisuustila on eräs keino vastata uuden aikakauden uusiin osaamishaasteisiin. Sen tarkoituksena on parantaa organisaation ennakkointikyvykkyyttä (*foresight capacity*) fyysisen ja virtuaalisen tilan yhdistelmän, erilaisten metodologisten työkalujen ja yhteisluovuutta edistävän sisällöntuotannon kautta. Se tähtää uudenlaisen ennakkointiosaamisen oppimisympäristönä **yhdessä tulevaisuuden luotaamiseen ja luomiseen**. Tavoitteena on vahvistaa sekä organisaatioiden että yksilöiden luovaa tulevaisuusajattelua ja sen kautta ennakkointiosaamisen kumulatiivista rakentumista (*foresight capacity building*).

Luova tulevaisuustila on fyysinen tila organisaation sisällä, jonne työntekijät voivat pistäytyä työtehtäviensä lomassa tai mennä osallistumaan varta vasten ko. tilassa toteutettaviin Tulevaisuuskliniikkiin - luovan ennakkoinnin sessioihin. Itse tila sinälläänkin kertoo ennakkoinnin metodeista ja tilan sessioissa ko. metodeja pääsee soveltamaan nk. *hands-on* -periaatteella. Tämä tarkoittaa sitä, että tilan käyttö ei edellytä etukäteen syvällistä perehtyneisyyttä ennakkointim metodeihin, vaan tila ja sen moderoidut sessiot auttavat ymmärtämään tulevaisuudentutkimuksen menetelmiä ja opastavat konkreettisesti kokeilemaan niiden soveltamista. Luova tulevaisuustila on yhteisöllinen ja vuorovaikutteinen väline organisaatioiden oppimiseen. Sen kehittämistä ohjaavat tärkeimmät tutkimuskysymykset ovat: Miten ennakkointiosaamista ja yhteisöluovuutta voidaan edistää, ja miten nämä kaksi toimintoa voidaan yhdistää?

Ratkaisuja kehitetään uusilla sosiaalisilla tuotantotavoilla yhdessä yhteisöjen ja osallistujien kanssa.

¹ Goleman puhuu tunneälystä (1997) ja hän määrittelee sen osatekijöiksi omien tunteiden tiedostamisen, tunteiden hallitsemisen, motivaation löytämisen, muiden tunteiden havaitsemisen, ihmissuhteiden hoidon eli taidon, jonka avulla saadaan aikaan yhteistyötä. Lisäksi rationaalisen älykkyyden rinnalle on nostettu myös henkisen älykkyyden käsite (*spiritual intelligence*). Danah Zohar ja Ian Marshall teoksessaan 'SQ -Spiritual Intelligence the Ultimate Intelligence' esittävät, ettei älykkyyssosamäärä taikka tunneäly yhdessä eikä erikseen riitä selittämään ihmisen älykkyyden kompleksisuutta. Jos kognitiivinen älykkyys on ajattelemista, tunneäly tuntemista, henkinen älykkyys on olemista. Mari-Anna Frangén Stålnacke kuvailee henkisen (sielun) älykkyyden olevan ihmisen kyky esittää eksistentiaalisia kysymyksiä elämän tarkoituksesta blogissaan 15.1.2010 (<http://www.kotimaa24.fi/blogit/haku/article/?bid=43&id=4657>). Merkkejä korkeasta henkisestä älykkyydestä ovat esimerkiksi joustavuus, itseymmärrys, kyky kohdata kärsimystä ja tuskaa, innoittuminen visioista ja arvoista, vastahakoisuus tuottaa tarpeetonta kärsimystä, holistisuus, taipumus kyseenalaistaa itsestään selvyyksiä ja etsiä vastauksia perustavanlaatuisiin kysymyksiin sekä rohkeus olla erilainen. Henkinen älykkyys vaatii, että pysymme avoimina elämälle, että uudistamme kykymme nähdä elämää tuorein silmin samalla ottaen vastuun valinnoistamme. Näissä ominaisuuksissa on paljon samoja elementtejä kuin systemaattisessa tulevaisuusajattelussa (visionäärisuus, arvorationaalisuus, holistisuus, vastuullisuus, kyseenalaistaminen, toisin ajattelu). Henkisellä älykkyydellä ei ole välttämättä mitään yhteyttä uskontoon. Uskonnollisuus ei takaa korkeaa henkistä älykkyyttä eikä korkea henkinen älykkyys takaa uskonnollisuutta.

² Ks. VIDICO-hankkeesta (Visible Digital Competence) tarkemmin hankkeen kotisivuilta http://www.innopark.fi/portal/ohjelmat_ja_projektit/projektit/vidico/

1.2 Teoreettinen viitekehys

Teoreettisena viitekehystenä Luovassa tulevaisuustilassa on **tietoyhteiskunnan** (ubiikin digiyhteiskunnan) sekä **eettisesti ja ekologisesti kestävä elämysyhteiskunnan** (Jensen 1999; Rifkin 2000; Pine & Gilmore 1999) joustavan työn teon ja **avoimen innovoinnin malli** (Chesbrough 2011). Tämä hankkeen teoreettinen ja funktionaalinen kivijalka perustuu osaamisen ja luovuuden potentiaalini esiin saamiseen sekä yhteisölliseen, vuorovaikutukselliseen ja merkitykselliseen tulevaisuuksien luotaamiseen (*co-creative futures design*). Lisäksi Luova tulevaisuustila kytkeytyy tulevaisuusstrategioiden muodostamiseen organisaatio- ja yksilötasolla. Jokaisella organisaatiolla tulisi olla **tulevaisuusstrategia** – tavanomaista strategiaa pidemmälle tulevaisuuteen luotaava strategia, jonka laadinnassa hyödynnetään ennakointimetojeja, kehitetään ääreisnäköä ja toisin ajattelua (ks. esim. Sander 2012), jotta saadaan hahmotettua kokonaisvaltaisesti toimintaympäristön muutosta ja asioiden keskinäisiä kytkeitä.

Tähän viitekehukseen heijastetaan hypoteesi, jonka mukaan työnteon tehokkuus ja innovatiivisuus nousevat työnteon mielekkyydestä ja merkityksellisyydestä. Tätä kokonaisuutta puolestaan tukee luovuuteen ja tulevaisuusajatteluun kannustava tilakonsepti. Luovan tulevaisuustilan kehittäminen on osa työelämän kokonaisvaltaista kehittämistä työelämän laadun, työssä jaksamisen, työssä viihtymisen, yleisen työmotivaation, innovaatiohakuisuuden, ennakointiosaamisen ja yritysten kilpailukyyn parantamiseksi.

Koko hankkeen teemojen yli käyvä katekonsepti on luovuutta, innovaatioita, uudistumista ja jaksamista mahdollistava viitekehys nk. *slow life* – hidas elämä. Paradoksaalisesti hitauden kautta toiminta voi tehostua ja on kestävä pidemmälläkin aikajänteellä (hypoteesi, jota testataan). Hitauden liike (*slow movement*) on hitaasti mutta jatkuvasti vahvistuen kasvanut useassa maassa.³ Asteittain ruohonjuuritasolta noussut hitauden aate on omaksuttu monelle muullekin alueelle kuin ruokailuun (*slow food*). Hidas suunnittelu (*slow design*), hidas asuminen (*slow housing*), hidas matkailu (*slow travel*), hidas liikunta (*slow sports*) ja kokonainen hidas kaupunki (*slow city*) ovat jo saaneet kannattajia siten, että teemaa on alettu kokeilla ja ottaa käytäntöön eri yhteyksissä. Aihetta on myös alettu tutkia ja se on inspiroinut yhteiskunnallista keskustelua (ks. esimerkiksi hitaan liikkeen kansainvälinen puolestapuhuja Honoré 2004). Slow cities -liike tähtää kaupunkeihin, joissa terveellinen syöminen, asuminen ja elämästä rauhallisesti nauttiminen ovat yhteisössä keskipisteenä.

Hitauden liike on syntynyt heiluriliikkeenä ja vastauksena kiireen kulttuurille. Hitauden avulla pyritään eliminoimaan tai ainakin lieventämään niitä ongelmia, jotka syntyvät kiireisen elämäntavan ja hektisen toimintamallin vahvistumisen takia. Hitaus avaa modernille kiireen kulttuurille vastakkaisen lähestymistavan, joka merkitsee tasapainoista elämäntapaa ja elämän laadun kohentumista kiireen kirpoamisen myötä.

³ Hitauden liike on saanut alkunsa 1980-luvun lopulla Italiassa, jossa syntyi slow food -liike vastareaktiona pikaruokaloitten perustamiselle ja pikaruokakulttuurille. Hitaassa ruoassa on kyse laadukkaista raaka-aineista, lähituotannosta, mahdollisesti itse viljelemisestä, yhdessä ruoan valmistamisesta ja nauttimisesta tilanteissa ja yhteisöllisissä tilaisuuksissa, joissa on aikaa runsaasti. Ks. Heinonen 2010; 2011.

Merkittävin alue, jolle hitaus näyttää olevan edelleen yhteen sovittamattomassa positiossa on työelämä. Kuinka työssä voi olla ”hidas” ilman, että pidetään laiskana ja tehottomana? (Heinonen 2010). Joutilaisuus yhdistetään saamattomuuteen. Jalat työpöydällä on nykyisessä vallitsevassa työkulttuurissa väärä signaali. Rentoilu yhdistetään vapaa-aikaan ja nauttimiseen. Hidastaminen ja pysähtyminen voi myös pelottaa: jos pysähdyn, pääsenkö enää lainkaan käyntiin uudestaan? Niskan päällä vallitsee kulttuurinen, sosiaalinen paine eli asenne, että pitäisi koko ajan toimia ja olla laiskottelematta, olla tekemisessä sitkeä kuin talvisodankävijä. Tuleen ei pidä jäädä makaamaan.

Kuva 2. Hitaus mahdollistaa pysähtymisen ja luovan uudistumisen (kuva: Sirkka Heinonen).

Hidas elämä voidaan kuitenkin yhdistää työhön tarkoituksella kahden lupaavan alueen kautta. Toinen on se, että hitauden avulla voidaan tukea **työssä jaksamista, työssä viihtymistä ja työmotivaatiota** tehokkaan työskentelyn ja rentouttavien jaksojen rytmittämisen muodossa. Hitaampi tahti ei tarkoita tuottavuuden heikkenemistä tai tehokkuuden laskua. Tilanne voi olla päinvastoin: rentoutumisen ja merkityksellisen pysähtymisen tuottamat positiiviset, stimuloivat ja energisoivat kokemukset voivat parantaa tuottavuutta. Tahdin hidastaminen ei tarkoita innovatiivisuuden vähenemistä. Mahdollisuus pysähtyä ajattelemaan (ja hilentämään vauhtia) voi auttaa luomaan innovaatioita, joita ei saataisi aikaan tiukkojen aikataulujen vallitessa.

Hyvin suunniteltu on puoliksi tehty ja jo vanha suomalainen sananlasku sen tietää kertoa: ”Hitaasti hyvä tulee, ajatellen aivan kaunis”.⁴

Slow-teorian lisäksi Luovan tulevaisuustilan konseptin kehittämisessä hyödynnetään myös organisaatioiden tietämyksenhallinnan asiantuntijan Ikujiro Nonakan (Nonaka & Hirotaka 2008) optimaalisten tilojen teoriaa ja hiljaisen tiedon jakamismahdollisuuksia.⁵

Luova tulevaisuustila -hankkeessa pohdittiin muun muassa, miten voidaan luoda työympäristöön ja työyhteisöön tiloja ja prosesseja, joissa fyysinen, virtuaalinen ja digitaalinen tila voidaan kombinoida luovuusajattelun ja tulevaisuusajattelun (ennakoinnin) aktivoimiseksi? Kysymys koskettaa myös kognitiivisia prosesseja: miten pystytään uskottavasti kehittämään luova tulevaisuustila, joka vaikuttaa käyttäjien ajatusprosessien muotoutumiseen ja ennakoitiosaamisen kehittämiseen ja hyödyntämiseen? Miten satunnaisten kohtaamisten (*serendipity*) osuus ja hyöty painottuvat Luovassa tulevaisuustilassa? Minkälaista osaamista tällaisen Luovan tulevaisuustilan kehittäminen ja hyödyntäminen edellyttää, jotta päästään jatkuviin tuloksiin?

Jokaisella organisaatiolla tulisi olla **tulevaisuusstrategia** – tulevaisuuteen luotaava strategia, jonka laadinnassa hyödynnetään ennakointimetoja, kehitetään ääreisnäköä ja toisin ajattelua.

⁴ Joskus slow life yhdistetään downshifting-ilmiöön. Ne kytkeytyvät toisiinsa, mutta eivät kuitenkaan ole synonyymejä. Downshifting tarkoittaa kohtuullistamista, kulutuksen vapaaehtoista vähentämistä. Tällöin esimerkiksi vähentämällä työntekoa voi saada enemmän aikaa ja Drake (2000) suosittelee säästyneen ajan käyttämistä sosiaalisten suhteiden syventämiseen.

⁵ VIDICO-hankekokonaisuudessa on osahanke Hiljainen tieto yrityksissä. Sen tavoitteena on edistää digitaalisten työkalujen käyttöä yritysten osaamisen hallinnassa ja osaamisen siirtämisessä. Projektilla mallinnetaan mobiililaitteiden ja sosiaalisen median avulla yksilöiden ja ryhmän asiantuntemusta, parhaita käytäntöjä ja hiljaista tietoa. Mobiililaitteilla tarkoitetaan kaikkia niitä laitteita, joita yrityksen työntekijät käyttävät liikkueensa. Sosiaalisen median välineistä valitaan ne, jotka sopivat kuhunkin organisaatioon.

2. TULEVAISUUSAJATTELU ENNAKOINNIN LÄHTEENÄ

«Ole itse se muutos, minkä haluat maailmassa nähdä»

Mabatma Gandhi

2.1 Muutoksen sietämätön pakko

Maailma muuttuu ympärillämme joka sekunti.⁶ Ajan hammas on armoton – se nakertaa nykyisyyttä koko ajan ja muuntaa elämäämme menneisyydeksi ja toisaalta avaa tulevaisuutta nykyyhetkeksi. Tulevaisuudesta puhuttaessa ja sitä ajateltaessa on paljolti kyse nimenomaan muutoksesta. Muutoksen vauhti tuntuu kiihtyvän – saamme jatkuvalla syötöllä tietoa muutoksista ja mullistuksista niin maailmalta kuin lähiympäristöstämme. Muutosvistarinta on yleisinhimillinen piirre ja sidoksissa muutosahdistukseen ja ”muutosähkyyn”. Muutoksia vastustetaan työpaikoilla, kotona, asuinympäristössä, maisemassa, instituutioissa, koska muutos sisältää epävarmuuksia siitä, mitä tulevaisuus tuo mukanaan. Tulevaisuuden ennakkoinnin tehtävänä onkin hälventää muutoksen sisältämiä uhkia ja epävarmuuksia. Jos tiedämme, mitä jokin muutos konkreettisesti tarkoittaa, osaamme asennoitua siihen kypsemmin – joko varautua muutokseen tai pyrkiä vaikuttamaan sen suuntaan.

Myös raju ja yllättävä muutos voi merkitä uusia mahdollisuuksia. Kun yksi ovi sulkeutuu, toinen avautuu. Työttömäksi joutunut telakkatyöntekijä saattaa löytää uuden ammatin nikkarointiharrastuksensa parista. Lehtien sivulta sinkoilee kehoituksia: ”Muuta elämäsi tänään!” ”Oletko valmis elämäntapamuutokseen?” ”Elämä on täynnä ristiriitoja ja paradokseja. Yhtä aikaa kansanterveyttä uhkaavat liikalihavuus ja nuorten syömishäiriöt. Lentoliikenteeseen kaavaillaan maksuja matkustajan ”liiveissään” kantamista liikakiloista. Onko kyseessä pikemminkin sosiaalinen kuin taloudellinen innovaatio? Terveiden ja hyvinvoinninkin kysymykset täytyykin määritellä uudelleen. Kumpi on terveellisempää: stressaantua saadakseen puhtaat paperit painoaineksissa ja rasvaprosenteissa vai rouskutella pirteänä pitävää suklaata nautinnollisesti terveystatistiikasta välittämättä? Annetaankohan kansalaisille tulevaisuudessa bonuspisteitä terveyden omaehtoisesta ja vastuullisesta ylläpitämisestä ja sairaanhoidon resurssien säästämistä? Tai sitten terveet elämäntavat voitaisiin sitoa yhteiskunnan vastikkeellisten tukien edellytykseksi. Pakonomaisen terveysterrorismin sijaan aidosti sisäistetty ja immateriaalisella hyvällä palkitseva terveyskasvatus tuottanee kuitenkin monin kerroin mehevämpää hedelmää.

Muutosten vyöry voi toisaalta tarkoittaa sitä, että alamme kokea muutosta itseisarvoisena. Tärkeintä on muutos ja liike – ei ehdi pysähtyä miettimään, mikä oikein muuttuu ja mikä pysyy ennallaan. Eikä sitä minkä haluaisimme muuttuvan ja minkä asioiden pysyvän ennallaan. Teknologia etenee harppauksin ja vaikuttaa

⁶ Tämän luvun teksti perustuu kolumniin Heinonen 2010.

arjen toiminnoissa perustavaa laatua olevalla tavalla. Kuka pärjää enää ilman kännyköitä tai muita sähköisiä viestimiä? Suomessa on jo muutama ihminen, joka on jo varannut paikan avaruusmatkalle. Tulevaisuudentutkija Ray Kurzweil puhuu teknologian singulariteetista, jolla hän viittaa teknologian kiihtyvään kehitykseen ja vuoden 2040 paikkeilla tapahtuvaan kulminaation. Tuosta ajankohdasta eteenpäin teknologia voi sinkoutua mihin suuntaan tahansa. Ihmisten aivoihin suunnitellaan yhdistettäväksi tietokoneita ja virtapiirejä. Ehkä tulevaisuuden kampaamoissa on myös aivojen ”virushuhtelupalveluita”.

Tulevaisuudentutkija Jim Dator on kiinnittänyt huomiota siihen, että muutoksessa kannattaa erottaa kaikissa asioissa olevat kolme elementtiä: On olemassa 1) muuttumattomia vakioita, 2) sykleinä eteneviä asioita, ja 3) täysin uusia asioita. Ennakointiosaamiseen liittyy kriteeri, että näitä analysoidaan sekä erikseen ja toisiinsa yhdistäen.⁷

Hektiselle muutokselle, kiireelle ja tehokkuusvaatimuksille on vahvistumassa vastareaktion hitauden valankumous. Työpaikoilla voisi olla tässä raportissa kuvattuja ”Luovia tulevaisuustiloja”, joissa työntekijällä on aikaa ja virikkeitä luovasti miettiä tulevaisuuden ratkaisuja ja hakea innovaatioita jättimäisen digiakvaarion ääressä. Virkistävään rentoutumiseen voi hakeutua myös täysin elektroniikkavapailta vyöhykkeiltä: esimerkiksi Egyptissä Siwan keitaan kupeessa on lomakeidas, jossa ei käytetä sähköä lainkaan. Väestön ikärakennekin muuttuu: koskaan aiemmin ei maapallolla ole ollut yhtä paljon yli 65-vuotiaita kuin nyt. Kehittyneissä maissa vanhenevan väestön osan määrä kasvaa ja samalla tutkijat maailmalla etsivät Graalin maljaa – eliniän pidentämisen ”kaavaa”. Suomessakin vierailleen Methusalem-instituutin tutkija, biogerontologi Aubrey de Grey maalailee visiota parin sadan vuoden eliniästä. Tavatessamme hänet Sveitsissä eurooppalaisten futuristien konferenssissa tiedustelimme, kuinka vanhaksi hän itse arvioi elävänsä. Kysymys tuntui hämmentävän häntä ja vastaukseen sisältyi toive uusien innovaatioiden aina asteittain pidentävän elämää. Olemme kallistumassa antiikin stoalaisen filosofi Senecan puoleen, joka kiteytti jo pari tuhatta vuotta sitten oman määritelmänsä laadukkaasta elämästä: ”Tärkeintä ei ole miten kauan elää, vaan miten on elänyt”.⁸ Senecalta on peräisin myös kehoitus selkeän vision muodostamiseen - on asetettava tulevaisuuden tahtotila. Mihin satamaan tai satamiin haluat muutoksen merellä mennä? Jos ei visiota ole olemassa, lopputulos on päämäärätöntä ajelehtimista: ”Mikään tuuli ei ole suotuista sille, joka ei tiedä minne on menossa”.

Tulevaisuuden ennakkoinnin tehtävänä on hälventää muutoksen sisältämiä uhkia ja epävarmuuksia.

⁷ Lähde: Sirkka Heinosen ubitrendejä koskeva video: <http://www.youtube.com/watch?v=cN567fAa3TQ>

⁸ Hankkeessa kokeiltiin myös digital storytelling -tekniikkaa. Keskeisiä hankkeen teemoja työstettiin lyhyiksi digitarinoiksi. Slow-teemasta ks digitarina "My Slow Space - aikamatkani hitauteen". Lisäksi hankkeessa tuotettiin digitarinat aiheista "Laajentuneet silmäterät" ja "Päiväni tulevaisuuden journalistina".

2.2 Tulevaisuusajattelun elementit ja tulevaisuustietoisuus

Tulevaisuusajattelu on ihmisen psyyken perustavanlaatuinen osa.⁹ Sillä tarkoitetaan ihmismielen sisäsyntyistä ominaisuutta ymmärtää tulevaisuuden olemassaolo erillisenä nykyhetkestä, kuitenkin menneisyyden ja nykyisyyden todentumien pohjalta rakentuvana osana ajan dynaamista jatkumoa. Tulevaisuusajatte-

"Tulevaisuusajattelun tärkein elementti on mielikuitus."

Harold Linstone

luun kuuluu myös kyky tehdä suunnitelmia tulevaisuuden varalle. Tulevaisuusorientaatioksi eli tulevaisuussuuntautuneisuudeksi voidaan kutsua aktiivisempaa ja tietoisempaa tulevaisuuden haltuunottoa, eräänlaista tulevaisuusasennetta. Tulevaisuustietoisuuteen kuuluu systemaattisen tulevaisuusajattelun ja kokonaisvaltaisen tulevaisuusorientaation lisäksi eettinen ulottuvuus. Tohtori Thomas Lombardo johtaa Arizonassa sijaitsevaa *Center for Future Consciousness* -laitosta. Hän on tuotannossaan pohtinut paljon tulevaisuusajattelun luonnetta ja määrittelee sen seuraavasti:

"Tulevaisuustietoisuutta on kaikki ne psykologiset kyvyt ja ominaisuudet, joita ihmismieli käyttää ymmärtääkseen, lähestyäkseen ja käsitelläkseen tulevaisuutta. Näin siihen kuuluu tietoinen ennakointi, mutta myös ne tunteet, joita tulevaisuus herättää, kuten toivo ja pelko. Ihmiset eivät välttämättä aina lähesty tulevaisuutta rakentavassa hengessä: usein ihmiset kokevat tulevaisuuden uhaksi, jolta täytyy puolustautua, tai tietoisesti välttävät sen ajattelua, koska se herättää heissä kielteisiä tunteita. Tulevaisuustietoisuus ei siis ole pelkästään kognitiivinen vaan pikemminkin holistinen käsite. Kaikki ihmiset ovat jollain tavalla tietoisia tulevaisuudesta, mutta tulevaisuustietoisuus on myös ominaisuus, jota on mahdollista merkittävästi kehittää."

Monet tulevaisuudentutkimuksen käyttämät menetelmät tähtäävät konkreettisten ennakointitulosten ohella tulevaisuustietoisuuden syventämiseen. Erityisesti tulevaisuustietoisuutta syventävää menetelmäkokoaisuutta on tutkittu osana VIDICO-projektissa kehitettyä Luovaa Tulevaisuustilaa – tulevaisuusajattelua ja tietoisuutta edistävää luovaa työskentelymallia. Tulevaisuustietoisuutta on mahdollista kehittää erilaisilla, erityisesti mielikuvitusta ja luovuutta ruokkivilla menetelmillä.

Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen Helsingin toimiston tutkijoiden parissa tehdyn kartoituksen perusteella erityisen tehokkaasti tulevaisuustietoisuutta edistäviksi asioiksi, menetelmiksi tai elementeiksi nimettiin muun muassa seuraavat: tieteiskirjallisuus, vaihtoehtoiset historiat, toisinajattelijoiden (mukaan lukien lasten) näkemysten kuuleminen, radikaalisti erilaisten kulttuuristen käsitysten pohtiminen, luonnossa liikkuminen, konkreettisten tulevaisuuden vaihtoehtojen pohtiminen (skenaariot), verkostojen vuorovaikutuksen visualisoinnit,

⁹ Tämän luvun sisältö perustuu Vancouverissa Kanadassa tehtyyn prof. Thomas Lombardon haastatteluun ja sen pohjalta kirjoitettuun tekstiin "Tulevaisuustietoisuudesta". Teksti on lyhennetyssä muodossa julkaistu Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen Futuuri lehdessä 4/2011 (Heinonen & Kurki 2011b). Haastattelu on katsottavissa Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen Future of Media and Communications -tutkimusryhmän nettisivuilla osoitteessa <https://sites.google.com/site/futuremediac/videos--presentations>.

lautapeliin pelaaminen (omien ja vastapuolen siirtojen ennakointi) ja jatkuvuuksien kyseenalaistaminen. (ks. tarkemmin seuraava kuva).

Lähtökohtaisesti yksinkertaistaen voidaan todeta, että tulevaisuusajatteluun kannustavia asioita/elementtejä/ratkaisuja on lukuisia ja ne toimivat eri henkilöiden, organisaatioiden ja kulttuurien kontekstissa eri tavoin. Tulevaisuusajattelua voidaan kehittää, sitä voidaan opettaa, oppia ja systemaattisesti harjoittaa – niin akateemisella, yritys-, kuin ruohonjuuritasolla. Tulevaisuusajattelussa on paljon kyse kyvystä visioida ja kuvitella tulevaisuutta, minkä avulla voidaan löytää polkuja myös tulevaisuuteen vaikuttamiseen ja tulevaisuuden aktiiviseen tekemiseen. *Imagining the Future* ja *Futures Design* ovat tulevaisuudentutkimuksessa tulossa suosituiksi lähestymistavoiksi, joissa myös intuitiivisen, taiteellisen ja visuaalisen työstämistavan osuus hyväksytään keskeisenä. Tähän liittyen on kysyntää myös sosiaalisen median tarjoamien mahdollisuuksien kehittämistä ja kokeilemisesta tulevaisuudentutkimuksessa.

Tulevaisuuspyörätehtävä ja tulokset

Tehtäväksi annettiin jokaiselle tulevaisuuspyörätyöskentelyyn osallistuneelle miettiä vastaajan omasta mielestä keskeisiä tulevaisuusajattelua rikastuttavia elementtejä. Tehtävärajaus oli avoin – elementteinä sai esittää abstrakteista konkreettisiin, keinoista lähestymistapoihin jne. Ensimmäinen vaihe oli itsenäinen miettimistuokio, jossa jokaisen piti täyttää vähintään kaksi post it pad –lappua ja kiinnittää ne tulevaisuuspyörän kehälle fläppitaululle. Kun kaikki ideoidut laput oli kiinnitetty kehälle, tehtiin kollektiivisesti tulosten tarkastelua, perusteltiin tehtyjä ehdotuksia ja niistä keskusteltiin. Seuraavaksi tehtiin ehdotusten ryhmittelyä ja pyydettiin miettimään yhteisesti ryhmille sopivia nimiä. Siirtoja kirjatusta tulevaisuusajattelulementeistä saatettiin tehdä useammankin kerran ryhmien muodostamiseksi ja siirtojen tekijän tuli perustella ehdotustaan. Lopulta kun yksimielisyys oli saavutettu, tehtävä oli valmis. Seuraavassa työstetty tulevaisuuspyörä ja sen jälkeen vielä allekkain kirjattuna ehdotukset tulevaisuusajatteluun kannustavista elementeistä ryhmittäin.

Kuva 3. Tulevaisuuspyörä tulevaisuusajatteluun kannustavista elementeistä.

Holistinen ymmärrys

- Makrohistoriallinen viitekehys (pitkä perspektiivi – jatkuvat teemat)
- Vaihtoehtoiset tarinat, historia yleensä
- Verkostomallit (elävät verkostot/ kuvat)
- Radikaalisti toisenlaisten kulttuurien tuntemus = popularisoitu antropologia

Visuaalisuus/Monien aistien kautta stimulointi

- Visualisoidut ennakointikartat
- Kuvat ja videoklipit
- Mykkäelokuva/40/50-luvun elokuvia (Chaplin/Buster Keaton)
- Lempeä house-musiikki
- Kävely, lenkkeily, samoilu metsässä (eksyminen ja takaisin/uusien reittien löytäminen)
- Liikunnalliset pelit
- Lautapelit (ennakoitava omia ja toisen siirtoja)

Valistus

- Tieteellinen kirjallisuus
- Ajankohtaiset asiantuntijaesitykset
- Räätelöity tulevaisuusvalmennus
- Tulevaisuuskurssit
- Metodiopetukseen osallistuminen

Vapautuminen

- Joutenolon ja työn/tekemisen limittäisyys, eli mahdollisuus irtaantua tekemisen pakosta; substanssivapaa vyöhyke
- Aikaa ja tilaa pysähtyä kuvittelemaan
- Matkustaminen (+ matkalla olo)
- •Kristalloitu kurinalaisuus ja säännönmukaisuus (tässä rutiini auttaa keskittymään älylliseen, luovaan osuuteen)

Vaihtoehtoisuus

- Rinnakkaiset ja eri asioista kertovat tilastot
- Jatkumoiden kyseenalaistaminen

Toisinajattelu

- Lapset (lapsilla erilainen ajattelu, ei niin toissaan ajattelua, lapsia katsomalla syntyy toiveita tulevaisuudesta/visiointia, johdattaa vastuuajatteluun, ajatteluun tulevien sukupolvien tulevaisuuden mahdollisuuksista)
- ”toisinajattelijat”

”Kaikki ihmiset ovat jollain tavalla tietoisia tulevaisuudesta, mutta tulevaisuustietoisuus on myös ominaisuus, jota on mahdollista merkittävästi kehittää.”

Thomas Lombardo

Konkretisointi

- Mahdollisuuksien miettiminen johonkin konkreettiseen yhdistettynä
- Kykyjen ekstrapolointi

Suuret kertomukset

- Utopiat (aiemmat)
- Utopiat/dystopiat
- SciFi –kirjallisuus/elokuvat
- Fantasiakirjallisuus
- Historialliset romaanit
- Eläytymisen mahdollistavat narraatiot

Tulevaisuuspyörä toteutettiin yksikehäisenä. Mikäli työskentelyä haluttaisiin jatkaa jossain toisessa yhteydessä, ensimmäisen kehän elementeistä voitaisiin työstää tulevaisuuspyörän toista kehää. Sille voitaisiin esimerkiksi kirjata ja esittää keinoja ja toteuttajia, joiden avulla ensimmäiselle kehälle ideoituja elementtejä voi viedä eteenpäin tms.¹⁰

Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen johtaman tulevaisuudentutkimuksen kansainvälisen maisteriohjelman (*Master's Programme of Futures Studies*) opiskelijat haastettiin myös pohtimaan tulevaisuutta ensimmäisellä kurs-

¹⁰ ”Tulevaisuuspyöritykseen” osallistuivat Sirkka Heinosen johdattamina (aakkosjärjestyksessä) Jari Koskinen, Tuomo Kuosa, Mira Käkönen, Sofi Salonen, Pirjo Stähle, Antto Vihma ja Leo Westerlund sekä Petri Tapio (virtuaalisesti).

THE FUTURE(S)

- Futures Orientation/Approach**
 - Fully at ease. Because whatever comes, it will always become history if you wait just a moment
 - Understand the possibilities. Read the signals. Never expect to have things happen as you think, even the signals lie sometimes. The most important thing: get more possibilities, avoid risks. Never too negative or positive.
 - I will make a prediction, then make some necessary preparations to welcome the future. It's full of adventure.
- Future is anticipation of development**
- Future is what follows after the present. Future is what has not happened yet.**
- Future is really present in our life, we always think about the future. Future is a perspective, a dimension**
- Future is the upcoming things - which, from the present point of view are mysterious, unpredictable & uncertain**
- Futures are the building blocks of history**
- Future is the consequences and results of the activities that we do consciously and unconsciously in the present. Sometimes it would be made by the actions that is out of our control and we don't have any knowledge about what might happen**
- Future is natural destiny and human choice intertwined**
- Future is our "wish" regarding the time which is coming and which is influenced by many factors (technological, political economical etc.)**
- The future is unknown; the time yet to come, an opportunity**
- Future is open to be affected by the value decisions of today**
- Future is a collection of possibilities starting from now**
- Future is uncertain risks. Nothing is impossible.**
- The future for me is something that is already defined in general, but depends by every person to get the possibility becomes real.**
- I don't want to think about the future exactly about my life. But for me it is something like hope.**
- I am the owner of the future**
- Opportunities**
- Excitement. Influenced by the most influential people in the world. Interesting.**
- Curiosity about being prepared via present for the future**
- Curiosity**
- Future is something exciting and risky at the same time**
- People may affect the future to some extent.**
- Future is inevitable**
- Irreversible in a general sense, but my choice around me**
- Future is opportunities, hope, uncertainty but we act now to prepare the future so we consider every possibility and possibilities for the future**
- Uncertainty**
- Difficult, multioptional, uncontrollable on macroscale**
- Future is dictated by those who have the hegemony of today. Pessimistic? Depends on the perspective**
- In order to be able to predict the future, you need to analyze the present events and activities and try to find the result of all of them in the future. You have to look at a phenomenon from different angles and perspectives deeply in order to be able to have a clear idea about what might happen in the future.**
- When i think that future is a box of chocolate, i'll come to the conclusion that sweets are a good way to damage your teeth.**
- Future: it is something you never know for sure, but you have to spend your whole life in both personal life and career are, to explore and deal with it. Future is happening now - but you cannot touch it.**
- Electron. Even when everything happened now have been taken into account, it cannot be exactly predicted**
- Something distant and blurry coming nearer and becoming clearer, but also constantly changing**
- Future is a "tree"**
- I like Forrest Gump's explanation about the future: it's a box of chocolate, you never know what you'll get. But you know it's chocolate at least.**

Mielenkiintoisia eroja nousee esiin eri kulttuurien (ja eri aikakausien) suhtautumisessa tulevaisuuteen ja siihen vaikuttamiseen. Tulevaisuudentutkimuskeskuksessa pyritään jatkuvasti kehittämään muun muassa näihin havaintoihin perustuvia menetelmiä tulevaisuustietoisuuden syventämiseksi ja uudenlaisten tulevaisuuden näkökulmien avaamiseksi. Tulevaisuustietoisuus vahvistaa myös ennakkointiosaamista, joka on nousemassa tulevaisuuden työelämän kriittiseksi taidoksi.

2.3 Asiantuntijuudesta päätöksenteon tukena

Asiantuntijat auttavat maallikoita ja päätöksentekijöitä tiedoillaan, tutkimuksillaan, työllään, kokemuksellaan ja näkemyksellään. Kuka sitten on asiantuntija? Asiantuntija on henkilö, jota yleisesti pidetään tiedoiltaan ja osaamiseltaan luotettavana lähteenä omalla erityisallallaan. Englanninkielinen asiantuntijaa tarkoittava sana "expert" juontaa juurensa latinankielisestä ilmaisusta "expertus" - johonkin asiaan syvällisesti perehtynyt¹¹. Heitä kutsutaan apuun vaikeiden päätösten edessä, mutta he eivät välttämättä ole samaa mieltä oman alansa toisten asiantuntijoiden kanssa. Yhteiskunnassa asiantuntijoilla on valtaa, heitä kuunnellaan.

Tulevaisuudentutkimuksen tehtävä on tarjota päätöksentekijöille relevanttia tietoa siitä, millaiseksi tulevaisuus voi muodostua nykyisyydessä havaittavien ja tulevaisuudessa mahdollisesti kehkeytyvien muutosvoimien vaikutuksesta. Keskeiset tulevaisuudentutkimuksen menetelmät perustuvat asiantuntijoiden tulevaisuudesta tekemien arvioiden jalostamiselle. Tulevaisuudentutkimuksessa käytetään useissa metodeissa asiantuntijoiden tietämystä ja näkemyksiä hyväksi. Etenkin delfoi-tutkimus perustuu asiantuntijoiden anonyymille kuulemiselle paneelissa (nykyään usein reaaliaikaisena netissä). Delfoi-metodin tärkein vaihe, joka samalla erottaa sen muista hiljaisen tiedon keruumenetelmistä, on kierrosten välillä tapahtuva mielipiteen muuttamisen mahdollisuus. Tutkimuksissa voidaan käyttää myös yhdistelmiä eri alojen erityisasiantuntijoiden ja tulevaisuudentutkimuksen yleisasiantuntijoiden näkemyksistä. Voidaan myös verrata ja yhdistää maallikkojen vastauksia asiantuntijoiden vastauksiin.

Tulevaisuusajattelun ja tulevaisuustietoisuuden kehittämisen tulisi tuottaa "tulevaisuuden asiantuntemusta". Tämä tarkoittaa kykyä venyttää kaukoputki pitkälle tähtäykselle, hahmottaa kokonaisuuksia, nähdä yhteyksiä eri asioiden ja alojen välillä, kyseenalaistaa ja luodata vaihtoehtoisia vesiä, myös miettiä asioita ilmeisen tuolle puolen. Kuka oikein on tulevaisuuden asiantuntija? Tulevaisuudentutkimuksen koulutuksen saanut tulevaisuudentutkija, oman alansa tulevaisuussuuntautunut ekspertti vai tulevaisuuden nousevia asioita intuitiivisesti tunnistava luova taiteilija? Jokaisesta voi kehittyä tietyllä tasolla oman tulevaisuutensa asiantuntija. Luova tulevaisuustila tukee omaehtoistakin tulevaisuusoppimista.

Asiantuntijuudessa on kyse vallan lisäksi johtajuudesta. Johtavatko asiantuntijat asioita tuottamalla päätöksenteolle ja ongelmanratkaisuun eväitä? Entä voisiko maallikoiden luovuudesta syntyä hyviä oivalluksia päätöksenteon tueksi. Niin tulevaisuudentutkimuksessa kuin yleensäkin tieteen saralla on viime aikoina käyty debattia asiantuntijuudesta.

Tulevaisuudentutkimuksessa, joka on perinteisesti nojannut vahvasti asiantuntijatietoon, ongelma on erityisen kärjistynyt. Esimerkiksi tulevaisuudentutkija Jamais Cascion (2012) mukaan tulevaisuudentutkimuksen ongelmana on, että sen parhaiten kehittyneet prosessit ovat suuntautuneita teknologiaennakointiin, vaikka vähintään viimeisen kymmenen vuoden ajan kehityksen tärkeimmät ajurit ovat olleet sosio-kulttuurisia. Syyt tähän epäsuhtaan ovat moninaiset, mutta ainakin eräs syistä lienee, että asiantuntijavetoinen tulevaisuuden

¹¹ Expertus = ex (ulos) + peritus (perehtynyt) eli henkilö joka saa perehtyneisyydestään tuotettua ulos hyödyllistä tietoa.

ennakointi toimii parhaiten teknologian ennakkoinnissa, kun taas sosiaalisten ja kulttuuristen trendien pitkän tähtäimen ennakointi on huomattavasti hankalampaa.

Kysymys parhaasta tavasta ennakoida sosio-kulttuurisia trendejä on tulevaisuudentutkimuksen alalle keskeinen. Huolella toteutettujen ennakointiprosessien tulokset voivat olla täysin riippuvaisia sellaisista, esimerkiksi arvoihin ja poliittisiin valintoihin kytkeytyvistä tekijöistä, joita on vaikea nykyisillä menetelmillä oikeasuuntaisesti arvioida. Kuvaava esimerkki on tulevaisuudentutkija Osmo Kuusen (2011) kertoman mukaan bioteknologiaa 1990-luvun alussa arvioinut Delfoi-tutkimus, jonka mukaan teknologinen kehitys vaikutti etenevän huimaa vauhtia. Nyt, kaksikymmentä vuotta myöhemmin, voidaan havaita, että kehityksen suunta ja vauhti ovat olleet huomattavasti konservatiivisempia kuin miltä tuolloin teknologia-asiantuntijoiden arvioiden mukaan olisi ollut todennäköistä. Pääsyyinä tähän Kuusi pitää sitä, että kehitykseen on vaikuttanut yhteiskunnallisten arvojen kehitys, johon ei tutkimuksella päästy kiinni.

Onko kyse siis asiantuntijatutkimusten suunnitteluun liittyvistä seikoista vai jostain perustavanlaatuisemmasta ongelmasta? Viitteitä vastaukseksi voidaan etsiä psykologian tutkija Philip Tetlockin (2005) urauurtavasta tutkimuksesta, jossa hän on analysoinut poliittista asiantuntijuutta 20 vuoden pitkittäistutkimuksella. Tutkimuksen päätulos oli, että hyvin kokeneiden, meritoituneiden ja vaikutusvaltaisten poliittisten asiantuntijoiden on erittäin vaikea tuottaa oikeaan osuneita arvioita politiikan tilaa arvioivien perusindikaattorien tulevaisuudesta. Tulokset olivat joissain tapauksissa huonompia kuin satunnaistetut vastaukset, ja kaikissa tapauksissa huonompia kuin yksinkertaisten, aikasarjoihin perustuvien algoritmien tuottamat arviot. Tetlock jatkoi aineistonsa analysointia saadakseen selville, oliko vastaajien joukossa joitakin osaryhmiä, jotka olisivat kuitenkin onnistuneet tehtävässä paremmin kuin erittäin huonosti suoriutunut pääjoukko. Ainoa merkittävä taustamuuttuja joka pystyi selittämään, miksi jotkut vastaajista tosiaan pystyivät arvioimaan tulevaisuuden suuntia paremmin kuin muut, liittyi vastaajien kognitiiviseen tyyliin. Tetlock nimesi tässä suhteessa eronneet vastaajaryhmät Isaiiah Berlinin esseen mukaisesti ketuiksi ja siileiksi: Berliniä inspiroineen kreikkalaisen runoilija Arkhilokhoksen mukaan ”Kettu tietää monta asiaa, mutta siili tietää yhden ison asian”. Samoin poliittista tulevaisuutta arvioivat, suhteellisesti paremmin menestyneet asiantuntijat tuntuivat olevan niitä, joilla oli laajempaa, ns. generalistista asiantuntemusta ja kykyä soveltaa sitä. Sen sijaan erityisen huonosti tulevaisuuden suuntaa arvioivat ne, joilla oli yksi maailmaa selittävä poliittinen teoria, josta käsin he dedusivat arvionsa tulevaisuudesta.

”Kettu tietää monta asiaa, mutta siili tietää yhden ison asian”

Arkhilokhos

Mitä tästä sitten tulisi päätellä tulevaisuudentutkimuksen menetelmien osalta? Ehkä ainakin sen, että yhä vakavammin tulisi suhtautua Delfoi-tutkimuksen vaateeseen sisällyttää paneeliin mahdollisimman laaja-alaista asiantuntemusta sekä nostaa tulosten analyysissä esille erityisesti valtavirrasta poikkeavia näkemyksiä (ks. Kuusi 1999). Myös aivan uudenlaisia menetelmiä voitaisiin kehittää kulttuuristen muutosten ennakkointiin. Maallikoiden hiljaista tietoa hyödyntäviä crowdsourcing-menetelmiä voitaisiin kehittää erityisesti tähän tarkoitukseen. Lisäksi arvojen muutosta ennakoivien alojen, kuten taiteen, analyysimenetelmiä tulisi kehittää.

Yleisemmin, ja kärjistäen voidaan myös sanoa, että asiantuntijan, myös tulevaisuuden asiantuntijan, tulee kyetä avustamaan päätöksentekoa, ratkaisemaan ongelmia ja yhä enemmän myös kyseenalaistamaan omaa

asiantuntijuuttaan. Mauboussin (2009) korostaa tätä harkintakykyä kriittisenä elementtinä tulevaisuuden ennakkoinnissa. Hänen mukaansa hyvä päätöksentekokyky voi olla koko elämän tärkein kyky – sekä työ- että yksityiselämässä. Tuskin kukaan herää aamulla ajatellen, että aikoo tänään tehdä huonoja päätöksiä. Tästä huolimatta niitä tehdään jatkuvasti, edes objektiivisesti katsoen älykkäät ihmiset eivät ole immuuneja niille. Päinvastoin, älykkäät ihmiset tekevät Mauboussinin väitteen mukaan juuri suurimpia ja vaikutuksiltaan pahimpia virheitä. Hyvät päätökset eivät siis ole kiinni pelkästään älykkyydestä.

Mauboussin (Ibid.) hahmottaa kolme päätöksenteon vaaravyöhykettä. Ensimmäinen on liiallinen luottamus sisäpiirin näkökulmaan, silloin kun ulkopuolisen näkökulma tuottaisi kattavammin tietoa. Sisäpiirin näkökulma tarkoittaa sitä, että käytetään lähellä olevaa tietoa ennustusten tekemiseen, kun taas ulkopuolisen näkökulma tutkii, onko vastaavista tilanteista saatavilla tietoa, jonka pohjalta päätös voitaisiin tehdä. Esimerkki tästä virheestä on Triple Crown -laukkakisan vuoden 2008 voittajaehdokkaan Big Brownin tapaus. Hevonen oli voittanut ensimmäiset kaksi kierrosta mallikkaasti ja valmentaja kehui voittoa varmaksi. Vedonvälittäjät pitivät voittoa yli 75 %:n todennäköisenä. Kun viimeinen kierros alkoi, katsomo oli täynnä innokkaita faneja, jotka olivat kerääntyneet todistamaan Big Brownin varmalta näyttävää voittoa ja pääsyä historiankirjoihin. Sinne hevonen pääsikin, ei tosin odotetulla tavalla. Se nimittäin tuli koko kisan viimeiseksi.

Big Brownin mahdollisuuksia voittoon olisi ollut mahdollista arvioida optimistisesta valmentajasta ja vedonvälittäjistä poikkeavalla tavalla. Kaikista Big Brownin tilanteessa olleista kahdestakymmenestä hevosesta sitten vuoden 1950, ainoastaan kolme oli onnistunut. Lisäksi verrattuna seitsemään edeltäneeseen ehdokkaaseen, Big Brown oli selvästi hitain. Sisäpiirin näkökulma keskittyi kauniiseen hevoseen, joka oli helposti voittanut ensimmäiset kaksi kierrosta. Ulkopuolisen näkökulmasta olisi huomannut, kuinka vaikea tehtävä loppujen lopuksi oli kyseessä. Monella alalla, kuten lääketieteessä, liike-elämässä ja urheilussa, ihmiset luottavat liikaa sisäpiirin näkökulmaan tulevaisuutta ajatellessaan.

Toinen virhe Mauboussinin mukaan on liika luottamus asiantuntijoihin, joita yleensä pidetään korkeassa arvossa ja joiden neuvoja noudatetaan mukisematta. Tosiasiassa asiantuntijoihin kohdistuu paineita kahdesta suunnasta. Yhtäältä, tietokoneiden ja algoritmien avulla hommat saa hoidettua halvemmalla ja nopeammin, kuin asiantuntijoita käyttämällä. Toisaalta, maallikot tuottavat tietyissä olosuhteissa parempia ennustuksia kuin asiantuntijat.¹² Kolmas virhe on usko siihen, että monimutkaisissa järjestelyissä, joissa on useita tekijöitä, koko systeemin arvo olisi enemmän, kuin sen osien summa. Vaikka tällaisia systeemejä on kaikkialla luonnossa – esimerkkinä vaikka muurahaisyhdyskunnat tai ihmisen tietoisuus – on niitä nykyään yhä enemmän myös sosiaalisissa konteksteissa. Ongelmana tällaisen monimutkaisen systeemin hallinnassa on se, että häiriö yhdessä systeemin osassa voi johtaa arvaamattomiin seurauksiin. Yellowstonen luonnonpuiston johtaminen viime vuosisadan alussa on klassinen esimerkki. Rüstaeläinten vähenemisestä huolestunut metsänvartija ryhtyi kasvattamaan puiston hirvikantaa. Kasvava hirvien joukko kuitenkin tarvitsi ravinnokseen kaik-

¹² Mauboussinin (2009) esimerkin mukaan suuri kodinelektroniikkamyymälä, Best Buy, on hyödyntänyt kuluttajien viisautta viimeisen viiden vuoden ajan omalla TagTrade-välineellään. Ennustukset ovat tärkeitä vähittäismyymälöille, erityisesti elektroniikka-alalla, jossa vaarana on teknologian vanhentumisesta syntyvät tappiot. Best Buy on huomannut, että asiakaskyselyihin perustuvat ennustukset ovat toteutuneet paremmin kuin heidän asiantuntijoidensa ennustukset.

ki puiston haapapuut. Puiden puute johti majavakatoon, mikä puolestaan vahingoitti taimenten kutemismahdollisuuksia. Vaikka puistonhoitajilla oli hyvä tarkoitus, heidän toimensa johtivat ennustamattomien, epäonnisten tapahtumien vyöryyn.

Mauboussinin mukaan on olemassa tapoja, joilla näitä edellä esiteltyjä virheitä voi välttää. Parasta on aloittaa perehtymällä niihin ja kehittyä tunnistamaan niitä eri toimintaympäristöissä. Esimerkiksi, kannattaa katsoa ulkopuolisen näkökulmasta, kuinka paljon aikaa ja rahaa keittiöremonttiin arvioi syytävänsä. Ihmiset, jotka luottavat sisäpiirin näkökulmaan, ovat lähes poikkeuksetta liian optimistisia.

Omista päätöksistä kannattaa pitää päiväkirjaa. Tärkeissä ja vaikeissa päätöstilanteissa Mauboussin suosittelee kirjoittamaan muistiin, mitä on päättänyt ja miksi. Voi myös kirjata muistiin kyseisenä päivänä vallinneen oman mielialansa. Päiväkirja auttaa seuraamaan objektiivisesti päätösten laatua, lopputuloksia ja lopulta myös omaa kehitystä päätöksentekijänä. Yhä enenevässä määrin monimutkainen maailma rasittaa päätöksentekokykyjämme. Usein mieli johtaa helpommin huonoihin kuin hyviin päätöksiin, joten on erittäin tärkeää tunnistaa ne tilanteet, joissa kannattaa ajatella kahdesti ennen kuin toimii.

3. MATKAAMME LUOVAAN MERKITYS- JA ELÄMYSYHTEISKUNTAAN

“Maailmassa eläminen maailman merkitystä tiedostamatta on kuin vaeltaisi suuressa kirjastossa koskematta kirjoihin.”

The Economist -lehden mukaan Facebookin kävijämäärä ylitti Googlen kävijämäärän ensi kertaa vuoden 2009 syksyllä. ”Juorut voittavat oppimisen”, lehti otsikoi sivustojen kävijämäärää kuvaavaan grafiikan. Tämä voi viestiä faktatiedon aseman heikkenemisestä: ihmiset haluavat yhä enemmän kokemuksellista ja vertais-tuotettua tietoa ja informaatiota. Sosiaalisen median kasvu ja merkitys ovat ilmeisiä, mutta lisää ja syvempiä muutoksia enteilee niiden hengen leviäminen myös fyysiseen maailmaan. Eräitä muita näennäisesti toisiinsa liittymättömiä viime vuosien pinnanalaisia ilmiöitä ovat olleet esimerkiksi slow-elämäntapa, degrowth, jakamista ja saavutettavuutta omistamisen sijaan painottava kulttuuri sekä statusesineiden muuttuminen immateriaalisiksi. Lisäksi voi mainita erityisesti Nokian ongelmat, jotka voi tulkita merkiksi aikakauden muutoksesta tai ainakin muutoksen tarpeesta suomalaisessa yhteiskunnassa.

Taloudelliset muutokset ovat kokonaisvaltaisia, läpikotaisesti yhteiskuntaan vaikuttavia. Kaikki yllä mainitut nousevat ilmiöt lähettävät toisiinsa kytkeytyneitä heikkoja signaaleja, jotka enteilevät ja ovat merkkejä jo alkaneesta siirtymästä tieto- ja informaatioyhteiskunnasta johonkin uuteen.¹³ Eräs osuva nimitys tälle aikakaudelle on merkitys- ja elämysyhteiskunta. Teollinen yhteiskunta perustui tavaroiden massatuotannolle ja -kulutukselle – symboliesineenään henkilöauto. Informaatioyhteiskunta perustui informaation tuotannolle, käsittelylle ja kulutukselle – symboliesineenään henkilökohtainen tietokone. Merkitys- ja elämysyhteiskunta taas rakentuu informaation jalostamiselle, kaikkialla läsnä olevalle merkitystuotannolle ja -kulutukselle – symboliesineenään vaikkapa taulutietokone.¹⁴

Merkitys- ja elämysyhteiskunnan tematiikkaan liittyvää kirjallisuutta ja tutkimusta on vielä verrattaen vähän (ks. esim. Jensen 1999; Pine & Gilmore 1998; Pink 2006; Tuomi 2006; Wilenius 2004). Gerhard Schulzen (ks. Noro 1995) elämysyhteiskuntateoria on yhteiskuntateoreettisesti ehkä kattavin ja tasapainoisin muotoilu aiheesta. Schulzen teoria on aikalaisdiagnoosi modernisaatioprosessin tämän hetkisestä ja tulevasta tilasta. Kuten teorian nimi jo kertoo, kyseessä on kokonaisyhteiskunnallinen kuvaus: elämme yhä vahvemmin

¹³ Tosin tietoyhteiskunnankin määrittelystä on edelleen erilaisia näkemyksiä (esimerkiksi Manuel Castells, Frank Webster ja Nico Stehr).

¹⁴ Helsingin sanomien vuonna 2010 järjestämän tabloidilaitteiden nimikilpailun voitti ehdotus "sormitietokone", joka ei kuitenkaan ole yleistynyt. Kilpailuun tuli yli 11 900 vastaussähköpostia, jotka sisälsivät yli 6 700 eri nimiehdotusta. Vastausaikaa oli noin viikko. Yleisimpiä nimityksiä olivat lättä, läpykkä, läpyskä, lukuri, lukkari, pannari ja täppäri. Luova tulevaisuustila -hankkeen ehdotuksia olivat "täpykkä" ja "täpytin". Hankkeen digitaalisia tuloksia kuten Tulevaisuusikkunoita ja digitarinoita on editoitu erityisesti taulutietokoneille sopivaan muotoon.

yhteiskunnassa, jossa elämykset nousevat keskeiseksi ohjaavaksi periaatteeksi kaikilla yhteiskunnan lohkoilla. Elämyksillä ei Schulzen teoriassa tarkoiteta pelkästään arjesta poikkeavia ja voimakkaita tunnekokemuksia, vaan ylipäättään subjektiivisesti merkityksellisiä ja mielekkäitä kokemuksia ja tuntemuksia.

Schulzen elämysyhteiskuntateoria kytkeytyy siihen teoretisoinnin jatkumoon, jossa kutakin aikakautta kuvataan sen keskeisen tuotantotavan kautta. Teollinen yhteiskunta tarkoittaa teollisen, materiaalsen massatuotannon, jälkiteollinen informaatioyhteiskunta palveluiden ja informaation tuotannon ja käsittelyn, elämysyhteiskunta luovan talouden ja kulttuurimerkitysten tuotannon leimaamaa aikaa. Tällaiset jaot ovat kuitenkin ennen kaikkea käsitteellisiä erotteluja, eikä edes teollinen tuotanto ole elämysyhteiskunnassa kadonnut mihinkään. Keskeistä on se, mikä talouden ja tuotannon ala luonnehtii aikakautta merkittävimmin ja millä alalla on erityistä kulttuurista voimaa. Teennäiseltäkin tuntuvaa jakoa merkitys- ja elämysyhteiskunnan ja informaatioyhteiskunnan välillä voi lieventää käsittämällä merkitys- ja elämysyhteiskunta jälkiteollisen informaatioyhteiskunnan uusimmaksi vaiheeksi. Molemmat ovat oleellisesti aineettomia talouksia. IC-teknologia, informaation käsittely ja verkosto-organisaatio (joskin verkosto-organisaatio edennee vielä hajautuneempaan muotoon, parvi- tai piviorganisaatioksi, ks. luku 5) muodostavat myös merkitys- ja elämysyhteiskunnan materiaalsen ja infrastruktuurisen perustan. Kulttuurin tasolla on kuitenkin tapahtumassa siirtymä teknologisista arvoista inhimillisen ja kulttuurisen pääoman arvoihin, taloudessa informaation tuotannosta ja käsittelystä sisällöntuotantoon (Jensen 1999; Wilenius 2004).

Jotta yhä eriytyneempiä, muuttuvampia ja henkisempiä tarpeita voitaisiin tyydyttää, kuluttajat on otettava monin eri tavoin mukaan tuotantoon.

Merkitys- ja elämysyhteiskunnassa teollisen ja myös informaatioyhteiskunnan käytännöllisyyden, tehokkuuden, järkevyyden ja rationaalisuuden arvoista niin elämäntavassa, työssä kuin kulutuksessa/tuotteissa siirtyään tunteiden, tarinoiden, luovuuden ja ilmaisullisuuden – eli merkitysten – arvoihin (Jensen 1999). Kaikessa työssä ja tuotannossa korostuvat merkitysten tuottaminen ja jakaminen. Tuotteet ja palvelut tarjoavat välineitä ennen kaikkea elämäntavan ja elämän merkityksellisyyden rakentamiseen. Merkitykset ovat kontekstiin asetettua tietoa arvojen ja tunteiden kääreissä. Kulttuuri voidaan määritellä jaettujen merkitysten hautomoksi. Juuri tämän vuoksi kulttuurialat ja luova talous menestyvät merkitys- ja elämysyhteiskunnassa.

Kuva 5. Taideprojektit elävöittävät julkista tilaa (kuva: Sirkka Heinonen).

Merkitys- ja elämysyhteiskunnassa tuotantoketjut hajaantuvat ja monimutkaistuvat edelleen. Jotta yhä eriytyneempiä, muuttuvampia ja henkisempiä tarpeita voitaisiin tyydyttää, kuluttajat on otettava monin eri tavoin mukaan tuotantoon. Tuotantoprosessit ja arvoketjut rakentuvat yhä vahvemmin kommunikaatiolle. Teknologiakeskeisestä informaation prosessoinnista siirrytään ihmiskeskeiseen merkitysten prosessointiin (Tuomi 2006). Matemaattis-loogisten kykyjen ja insinööriosamisen sijaan ja ohella tarvitaan sosio-kulttuurista ja epistemologista tietotaitoa.

Ihmiskeskeytyksen ja ihmisten välisyyden korostuminen tarkoittaa muutosta myös yhteiskunnan epistemologisessa (tieto-opillisessa) rakenteessa. Teollisuusyhteiskunnassa ja informaatioyhteiskunnassa painottuivat objektiivisesti havaittavat ja empiirisesti todennettavat, havaitsijasta riippumattomat faktat, kun taas merkitys- ja elämysyhteiskunnassa korostuvat subjektiivisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti tuotetut ja tulkitut asiantilat. (Ibid.) Neutraalista, objektiivisesta ja ”tylsästä” informaatiosta tulee subjektiivisesti ja sosiaalisesti merkityksellistä.

Merkitys- ja elämysyhteiskunnan voi nähdä jälkiteollisen ajan -- jonka katsotaan alkaneen informaatioyhteiskunnasta -- syvenemisenä ja jalostumisena, informaatio- ja verkostoyhteiskunnan tämän hetkisenä ja tulevana kulttuurisena ja taloudellisena valtavirtana. Informaatioyhteiskunta on vielä osin kiinni teollisen yhteiskunnan perinteessä: ICT-teknologioilla ja erilaisilla palveluilla pyritään ennen kaikkea tehostamaan ja joustavoittamaan teollisia ja materiaalisen tuotannon prosesseja. Kuten teollisessa yhteiskunnassa, myös informaatio-

tioyhteiskunnassa painotetaan tehokkuutta, järkevyyttä ja rationaalisuutta. Merkitys- ja elämysyhteiskunnan tuotantoprosesseissa tehokkuus ja suoraviivainen rationaalisuus eivät ole enää niin keskeisiä, vaan tuotanto edellyttää luovuutta, tunteita ja kulttuurimerkityksiä. Tuotanto perustuu kuitenkin edelleen keskeisesti ICT:hen ja palveluihin – niiden sisältö ja käyttötavat vain muuttuvat. Epistemologinen muutos alkoi jo jälkiteollisessa informaatioyhteiskunnassa (postmoderni kulttuuri), mutta muutos toisaalta syvenee edelleen, ja toisaalta tuttujen totuuksien sulamisesta seurannutta juurettomuutta, suunnattomuutta ja merkityksettömyyttä pyritään eri keinoin helpottamaan. Tässä erityisesti erilaiset uusyhteisöllisyyden muodot nousevat keskeiseksi (ks. luku 4.4). Gleick (2011, 426) korostaa merkitysten etsimistä kakofonian ja kaaoksen keskellä, minkä hän kytkee menneisyyden ja tulevaisuuden historian lukemiseen.

Merkitys- ja elämysyhteiskunta on ihmiskeskeinen ja -lähtöinen. Sen sosiaalinen muoto korostaa samanaikaisesti sekä vahvaa yksilöllisyyttä että vahvaa yhteisöllisyyttä. Tämä juontuu osin siitä, että merkitykset syntyvät ihmisten välisessä kommunikaatiossa: merkitys- ja elämysyhteiskunnassa pyritään edistämään juuri yksilöiden välistä vapaata kommunikaatiota, koska sen nähdään olevan vahvan kulttuurin paras tae pirstaloituneessa ja varmat totuutensa menettäneessä maailmassa. Merkitys- ja elämysyhteiskunnan sulava toiminta edellyttää rakenteita ja toimintatapoja, jotka tukevat yhtä lailla yksilöllistä vapautta, yhteisöllisyyttä, kommunikaatiota ja yhteistyötä sekä rohkaisevat ilmaisullisuuteen ja rikkaaseen tunne-elämään. Näitä arvoja tukee myös, että merkitys- ja elämysyhteiskunta saa toiminnan ja eetoksen mallinsa pitkälti Internetin virtuaalisesta maailmasta. Esimerkiksi Pekka Himasen (2001) kuvaama ”nettiikka”, netti-etiikka, muodostuu erityisesti avoimuudesta, demokratiasta ja aktiivisesta yhteistyöstä, joihin yhdistetään yksityisyyden tarkka suojeleminen. Internetin toimintamalli, jossa ihmiset valtavaa symbolivarastoa hyödyntäen rakentavat yksilöllistä identiteettiään sekä luovat, tuottavat ja kuluttavat sisältöä yhdessä toistensa – ja tulevaisuudessa yhä useammin myös yritysten ja organisaatioiden – kanssa symbioottisissa suhteissa, muodostuu myös merkitys- ja elämysyhteiskunnan perustavaksi toimintamalliksi.

3.1 Itseilmaisun aika

Daniel Pink (2006, 218) sanoo merkityksen etsinnästä tulleen yhä keskeisempi osa länsimaiden kansalaisten elämää. Pink lainaa Michiganin yliopiston arvostettua politiikantutkijaa Ronald Inglehartia, jonka mukaan kehittynyt maailma on parhaillaan käymässä läpi muutosta toiminnallisissa periaatteissaan, ”kehitystä materiaalisista arvoista (taloudellisen ja fyysisen turvallisuuden korostamisesta) postmateriaalisiin arvoihin (itseilmaisun ja elämänlaadun korostamiseen)”. Inglehart on havainnut johtamansa, eri maiden kansalaisten arvoja selvittävän World Values Surveyn tuloksissa henkisten ja aineettomien arvojen huomattavaa kasvua viime vuosina. Pink viittaa myös amerikkalaiseen aiheeseen perehtyneeseen toimittajaan Gregg Easterbrookiin, jonka mukaan ”siirtymää materiaalisesta halusta merkityshaluun saatetaan ajan myötä pitää aikamme tärkeimpänä kulttuurisena kehityskulkuna.” Myös talouslehti Forbesin kustantajan Rich Karlgaardin (2004) mukaan merkitystalous on seuraava talouden johtava kehityssuunta.

Merkitysten ja elämysten käsitteet niveltyvät identiteetin ja elämän mielekkyyden rakentamisen ongelmiin; merkitys- ja elämysyhteiskunnan keskiössä on elämäntavan käsite. Yksittäisiä elämyksiä kokonaisvaltaisesti

min merkitys- ja elämysyhteiskunnassa keskeisiksi toiminnan liikuttajiksi nousevat elämäntapaan ja identiteetin rakentamiseen liittyvät tavoitteenasettelut. Esimerkiksi poliittisen päätöksenteon ja julkisen keskustelun teemat kytkeytyvät yhä useammin elämäntapoihin. Elämän mielekkyyden kysymyksistä tulee kysymyksistä tärkeimpiä; näiden ratkaisua tukevat elämys- ja merkityslauden ydinalojen lisäksi vanhat tutut teollisuus-, informaatio- ja palvelualat. Terveysthuollossa siirrytään yhä enemmän kansanterveyden huolehtimisesta ja hallinnoinnista yksilöiden aktiivisen, omakohtaisen ja kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin palveluihin, perusteellisuuden tuotteita jalostetaan esimerkiksi tarinoilla ekologisesta elämäntavasta ja tietotekniset alat ottavat välineiden, ohjelmien ja alustojen suunnittelussa huomioon sisällöntuotannon. Käyttökokemusta ja asiakaslähtöisyyttä painottava design-ajattelu leviää keskeiseksi lähtökohdaksi kaikille aloille. Myös suhteellisen uuden alan – palvelumuotoilun – ytimessä on asiakkaan käyttökokemusten lisäksi palvelutilanteen tuottamat elämykset palvelutarjoaman poluilla.

Elämän mielekkyyden kysymyksistä
tulee kysymyksistä tärkeimpiä

Elämykset ja niistä rakentuvat elämäntavat nousivat yhteiskunnallisen todellisuuden polttopisteeseen jo 1960-luvulla alkaneesta kulttuurisesta ja yhteiskunnallisesta murroksesta. Murroksen myötä aloimme siirtyä hierarkkisten rakenteiden yhteiskunnasta horisontaalisten rakenteiden (verkostojen) ja yksilöllistyneiden yksilöiden eli *valitsijoiden* yhteiskuntaan sekä työn eetoksesta varsinaiseen kulutusyhteiskuntaan (Noro 1995, 121). Toisin sanoen yhteiskunnan kokonaishengen tai eetoksen tasolla alkoi siirtymä protestanttis-asteettisesta etiikasta kohti romanttis-hedonistista etiikkaa.

Vaikka merkitys- ja elämysyhteiskunta on jonkinlainen teollisen yhteiskunnan antiteesi, se perustuu teollisen yhteiskunnan perinnölle erityisesti siinä mielessä, että taloudellinen rationaalisuus ja kehitys ovat johtaneet runsauden yhteiskuntaan, minkä seurauksena taloudellisten pakkojen valta on heikentynyt. Arkielämän tasolla Schulze kuvaa tätä ”rajojen väljentyminen” käsitteellä: työaika on lyhentynyt, reaalitytöt ja varallisuus moninkertaistuneet, tavaroiden ja palveluiden tarjonta on kasvanut ja eriytynyt valtavasti. (Ibid., 122.) Tähän voisi lisätä, että ulkoisten pakkojen höllentyminen on heikentänyt moraalista kontrollia ja johtanut tilanteeseen, jossa yksilöllisiä elämänvalintoja suvaitaan aiempaa paremmin ja niistä on itse asiassa muodostunut jo normi. Teollisen yhteiskunnan perintönä työnjako on myös eriyttänyt yhteiskuntaa tehokkaasti, mikä on luonut vakaan materiaallisen perustan yksilöllistymiskehitykselle. Juuri tällaisessa tilanteessa syntyy vapaan valitsijan hahmo. Kun toimintatilanteen rajat ovat tiukat, ajatukset ja teot suuntautuvat olosuhteisiin vaikuttamiseen ja ulospäin (”sisäisen” minän kustannuksella); kun rajat väljentyvät, siirrytään vaikuttamisesta valintaan ja ajatukset suuntautuvat sisään päin – päämääriin meissä itsessämme, tunteisiin ja psykologisiin prosesseihin – eli merkityksellisiin kokemuksiin ja elämyksiin (ibid.).

Kuva 6. Tarvitsemme arjen estetiikkaa ja virkistävää vebreyttä rakennettuun ympäristöön (kuva: Sirkka Heinonen).

Uusi yhteiskuntamuoto ei kata pelkästään ihmisten yksityistä elämänpiiriä, vaan myös talous ja tuotanto sekä instituutiot muuttuvat sen periaatteiden mukaisiksi. Kulttuurin- ja sisällöntuotanto kasvaa vastaamaan voimakkaasti lisääntyvään kysyntään – eikä pelkästään perinteisillä kulttuurintuotannon aloilla, vaan symboli- tuotannon, estetiikan ja muotoilun rooli kasvaa tuntuvasti jokaisella tuotannonalalla (Wilenius 2004, 37). Koulutus ”kulttuuristuu”, painottuu luovuuteen ja moniarvoisuuteen. Ruotsi on kehityksessä edelläkävijä: opetussuunnitelman mukaisesti esteettistä periaatetta sovelletaan ja luovuuteen kannustetaan kaikissa oppiaineissa (Kotirinta 2011).

3.2 Työ ja hupi

Merkitys- ja elämysyhteiskuntaa luonnehtii julkisen ja yksityisen sekoittuminen. Vapaa-aika työntyy yhä enemmän työn ja tuotannon alueelle. Hallitseva periaate on elämysrationaalisuus: ”ideaalissa” merkitys- ja elämysyhteiskunnassa kaikkea toimintaa määrää merkityksellisiin elämyspäämääriin pyrkiminen optimaalisin keinoin. Elämysrationaali-teetti asettaa etenkin työelämälle mielenkiintoisia muutosvaateita. Elämysrationaali-teetti ensinnäkin heikentää työn asemaa yhteiskuntaa yksivaltaisesti jäsentävänä sektorina. Toisekseen, elämysrationaali-teetti muuttaa käsityksiämme ja odotuksiamme työstä sekä koko suhdettamme työhön. Toisin kuin Rolf Jensen (1999), Schulze (Noro 1995) ei pidä elämysyhteiskuntaa (Schulze puhuu nimenomaan elämysyhteiskunnasta, ”erlebningsgesellschaft”) täydellisenä ”unelmayhteiskuntana” tai yhteiskuntakehityksen päätepisteenä. Schulzen mukaan elämysrationaali-teettiin perustuva valintojen yhteiskunta kohtaa uudenlaisia

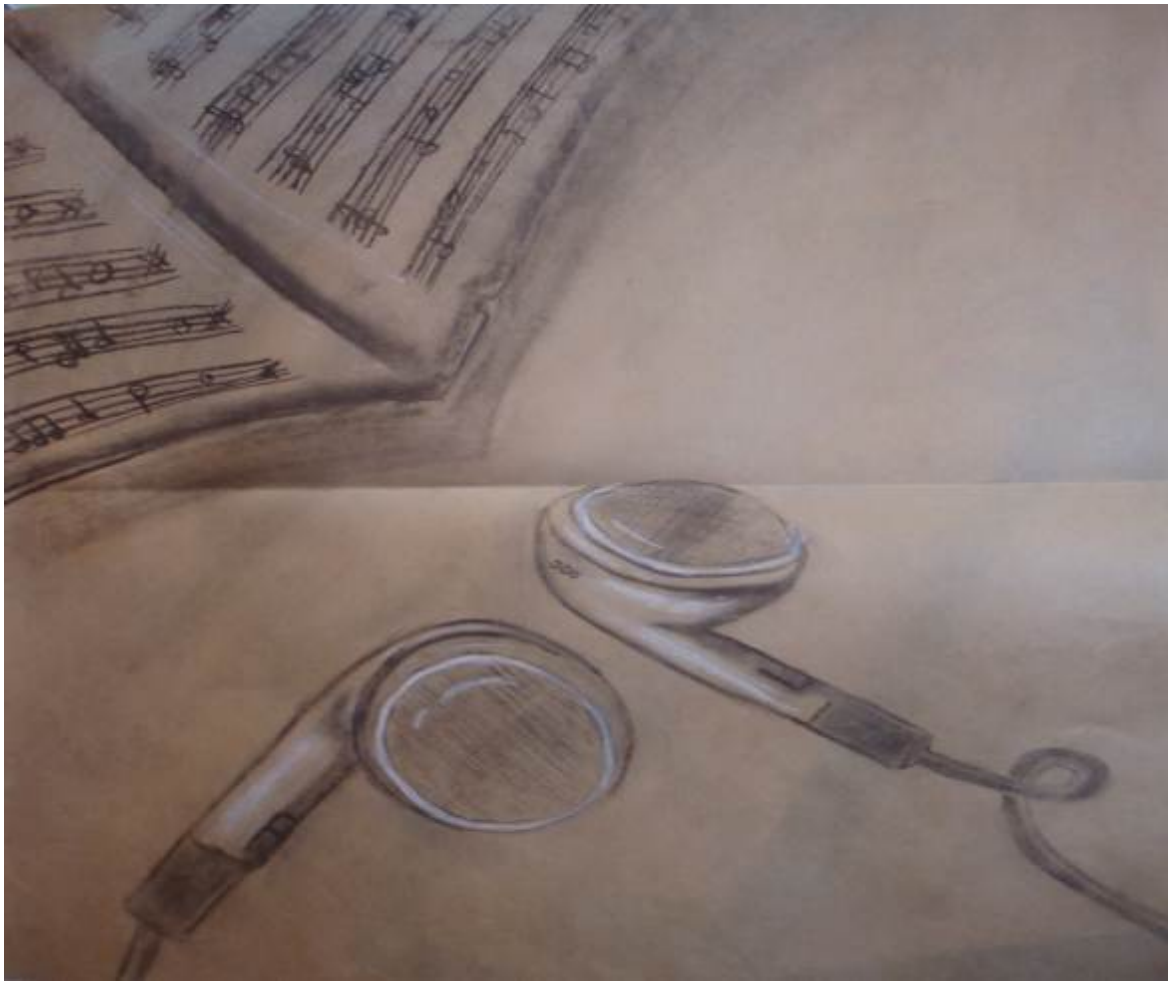
sosiaalisia ongelmia, jotka eroavat oleellisesti teollisen päämäärärationalisen yhteiskunnan sosiaalipoliittisista vaurauden jaon ongelmista.

Valintojen vapauteen tottunut hedonistinen yksilö on ensinnäkin vaikeuksissa tilanteissa, joissa valintaa ei ole, tilanteissa jotka vaativat itsekuria ja –kieltäymystä. Palkkatyö on perinteisesti ollut alue, jossa yksilö on joutunut niin sanotusti pitämään itsensä aisoissa ja pyrkimään hänelle ulkoa annettuihin päämääriin. Toiseksi elämysyhteiskuntaa luonnehtiva vapaus ja rajojen väljentyminen luovat eksistentiaalista epävarmuutta: mitä todella haluan, mikä on minun elämäni päämäärä? Kolmanneksi elämyksiin pyrkimistä luonnehtii jatkuva tyydyttymättömyys, halujen loputtomuus ja siitä johtuva jatkuva pettyminen – tämän elämysnälän vuoksi elämyksiä aletaan toivoa ja vaatia myös palkkatyöstä. (Noro 1995, 123.) Eräs keskeinen elämysyhteiskunnan kehityksen haaste onkin, kuinka hyvin palkkatyö saadaan sopeutettua ihmisten minä-projektien rakentamiseen, ja toisaalta kuinka työelämä kykenee hyödyntämään tätä kehitystä. Ihanteellinen lopputulos olisi sellainen, jossa elämysrationaliteetti ja merkitysten etsintä johtaisivat ”kokonaisen ihmisen” toteutumiseen.

Koko ihmisten elämän läpäisemä merkitys- ja elämysrutiini määrää sekä organisaatioille että työntekijöille uusia, eksistentiaalisia osaamistarpeita. Nämä ovat sikäli perustavia ja kumouksellisiakin, että juuri palkkatyö on ollut alue, jossa suuntaudutaan ”ulospäin”; nyt myös siinä tulisi suuntautua ”sisäänpäin” – toisaalta, koska rajojen väljentyminen koskee myös taloutta ja taloudellisen toiminnan piiri ja alat ovat kasvaneet oleellisesti, tähän on myös realistisia mahdollisuuksia. Jonkinlaisessa ideaalitilanteessa organisaatiot tulevat elämystyöntekijää vastaan ja tarjoavat mahdollisuuksia työntekijöiden itsetoteutukseen, yksilöllisyyteen ja vapauteen – eikä tämä ole vain vastaan tulemistä, vaan aineettoman talouden paradigmassa myös työnantajan kannalta aivan oleellista. Työntekijöiden taas on kyettävä toisaalta jossain määrin luopumaan kaikenkattavista vapauden ja nautinnon vaatimuksistaan – palkkatyössä vastaava vapaus kuin vapaa-ajalla ei liene mahdollinen – ja toisaalta itse muokattava työtään ja suhdettaan työhön siten, että myös se kytkeytyy osaksi identiteetin ja elämän yksilöllisen mielekkyyden rakentamisen projektia.

Ihanteellinen lopputulos olisi sellainen, jossa elämysrationaliteetti ja merkitysten etsintä johtaisivat ”kokonaisen ihmisen” toteutumiseen.

Parhaassa tapauksessa tällainen uusi ”yhteiskuntasopimus” hyödyttää sekä taloutta että yksilöä, ja muodostuu uudenlainen funktionaalinen tasapainotila. Uudenlaiset työelämän osaamistarpeet eivät liity pelkästään työntekijän elämäntapaprojektiin, vaan ennen kaikkea niiden takana on koko uusi, aineeton talous: palveluiden ja tavaroiden tuotannon yhä kattavampana tavoitteena on tuottaa merkityksellisiä kokemuksia ja elämyksiä. Tästä huolimatta on kuitenkin mahdollista, että ”työn” ja ”elämän” välinen ristiriita kärjistyy ja sekä yksilöt että organisaatiot ja talouden kokonaisuus kärsivät.

Kuva 7. Merkitysten ja elämysten etsintä limittyy yhä huomaamattomammaksi osaksi arkeamme – esimerkiksi iso osa levyteytystä musiikeista mahtuu jo taskuumme (kuva: Samuli Kyttälä).

3.3 Uusi luova talous

Luovuus ja luova talous ovat olleet viime vuosien talous- ja yhteiskuntakeskustelun keskeisiä käsitteitä. Sanoja on käytetty siinä määrin, että ne ovat kokeneet inflaation samalla tapaa kuin puhe innovaatioista. Usein tyhjäksi ja iskusananomaiseksi jäävä luovuusjargon peittää kuitenkin helposti sitä, että luovalla taloudella ja luovuutta korostavalla yhteiskuntajärjestyksellä on todellinen rakenteellinen perustansa. Luovuus korostuu entisestään, kun siirrytään *uuteen luovan talouden paradigmaan ja informaatioyhteiskunnasta merkitys- ja elämysyhteiskuntaan*.

Luovuudella on ollut aivan keskeinen osa taloudessa jo jonkin aikaa. Informaatiotaloudessa ja -yhteiskunnassa kyky luovuuteen ja innovaatioihin ovat keskeisesti määrittäneet maiden, alueiden ja yritysten kilpailukykyä (Florida 2005; Drucker 1985). Käynnissä oleva yhteiskunnallis-taloudellinen muutos merkitsee kuitenkin luovuuden edelleen syvenemistä. Siirtymä informaatio- ja luovan talouden paradigmasta uuteen luovan talouden paradigmaan tarkoittaa – tai ainakin sen tulisi tarkoittaa – kulttuurituotannon läpilyöntiä niin ihmisten elämismaailmassa kuin organisaatioissa ja talouselämässä; tietoyhteiskunnasta siirrytään merkitys- ja elämysyhteiskuntaan kuten edellä on kuvattu.

Richard Floridan (Ibid.) mukaan luovuudesta on tullut länsimaissa taloudellisen kasvun ja kilpailukykyyn moottori. Menestyäkseen yritykset ja organisaatiot tarvitsevat luovia mieliä.¹⁵ Floridan tunnetun “luovaa luokkaa” koskevan väitteen mukaan globaalissa kilpailussa menestyvät sellaiset alueet, jotka kykenevät houkuttelemaan luovia ajatustyöntekijöitä. Vapaa-ajasta nauttiva luova luokka arvostaa inspiroivia, suvaitsevia, moniarvoisia ja runsaita kulttuuripalveluja tarjoavia ympäristöjä. Koska luovilla ympäristöillä on ilmeistä vetovoimaa, voi Floridan kuvaamaa aikakautta todellakin luonnehtia luovaksi.

Informaatioyhteiskunnassa työntekijöiden luovuus keskittyy kuitenkin ennen kaikkea teknologiseen innovointiin, prosessien tehostamiseen sekä kykyyn sopeutua jatkuvasti muuttuviin olosuhteisiin ja omaksua uusia tehtäviä ja asemia; vapaampi, kulttuuriperustasta nouseva taiteellinen luovuus, itseilmaisu ja merkitykselliset kokemukset rajautuvat vapaa-aikaan. Floridan kuvaamassa luovassa taloudessa luovuus on siis varsin välineellistä, rajattua ja taloudellisesti-tekniä. Luovan talouden toisessa vaiheessa teknologia ja tehokkuusajattelu antavat tietä aineettomalle kulttuuri- ja symbolituotannolle ja ilmaisullisuutta tarvitaan yhä enemmän myös työelämässä.

Floridan määrittelemää luovaa luokkaa voi kritisoida vielä toisesta näkökulmasta. Floridan tarkoittaa “luovan luokan” töillä kaikkia töitä, jotka vaativat luovia ratkaisuja; oikeastaan Floridan tarkoittaa luovuudella *ongelmanratkaisua*. Hän lukee luovaan luokkaan kuuluviksi esimerkiksi insinöörit, ohjelmoijat, tutkijat, lääkärit, asianajajat. Kyseessä on siis hyvin perinteinen valkokaulusluokka, jota on täydennetty taiteilijoilla ja muilla kulttuurialojen työntekijöillä. Floridan kuvaama muutos ei siis ole niinkään tapahtunut työn rakenteissa ja sisällössä, vaan ihmisten muuttuneissa arvostuksissa ja vapaa-ajan odotuksissa, jotka heijastuvat myös työhön.

Kuten Daniel H. Pink (2006) asian ilmaisee, työelämän vapautuminen on tähän asti tarkoittanut lähinnä aiempaa vapaampaa pukukoodia, joustavampia työaikoja ja autonomian lisäämistä, mutta radikaalit organisaatioiden ja työ kulttuurin muutokset ovat jääneet tekemättä. Tutuille ja turvallisille valkokaulustyöntekijöille on annettu lisää vapautta ja asetettu päähän propellihattu, mutta työelämän rakenteet ja eetos ovat säilyneet lopulta varsin muuttumattomina.

Floridan kuvaaman luovan luokan ohella tai sijaan viime vuosina ovat kasvaneet erityisesti nk. luovat toimialat. Vuosituhannen alun Englannissa luovat alat kasvoivat jopa kaksinkertaisesti verrattuna keskimääräiseen talouskasvuun (Alanen 2004). Luovien alojen vuotuinen globaali kasvu on noin 10% ja luovat alat kasvavat keskimäärin 12% nopeammin kuin muu talous.¹⁶ Suomessa luovat alat kasvoivat vuosina 2000-2005 16 %. Suomessa luovien alojen bkt-osuus on noin 4%, kun se useissa verrokkimaissa on kaksinkertainen ja verrattavissa ICT- ja autoteollisuuden arvoon.¹⁷

¹⁵ Innovaatiot kumpuavat luovuudesta. Drucker (1985/2010) korostaa, että yrityksissä, työelämässä ja yhteiskunnassa ylipäätään innovaatiot yhdistettynä yrittäjyyteen ovat elämää ylläpitävä elementti.

¹⁶ Ks. <http://www.luotu.fi/sisalto/luovien-alojenmerkitys>,
<http://www.luovatampere.fi/getfile.php?file=643>.

¹⁷ Ks. <http://www.luovatampere.fi/getfile.php?file=643>

Luovien alojen kasvuluvut osoittavat luovan talouden kehityksen suuntaa. Uuden luovan talouden paradigmassa puhe erillisistä luovista aloista ja niiden kasvusta johtaa kuitenkin helposti harhaan, kun luovat alat toisaalta tekevät yhä tiiviimmin yhteistyötä muiden alojen kanssa ja toisaalta kun muut alat alkavat muistuttaa luovia aloja arvontuotannoltaan. Esimerkiksi ICT-alalla kasvavat etenkin uudenlaiset sisältöpalvelut (yhteisöpalvelut, musiikinjakelupalvelut, mobiililaitteiden sovellukset jne.).

Luovan talouden toisessa vaiheessa teknologia ja tehokkuusajattelu antavat tietä aineettomalle kulttuuri- ja symbolituotannolle ja ilmaisullisuutta tarvitaan yhä enemmän myös työelämässä.

Kaikkein radikaaleimmat muutokset ja kasvumahdollisuudet liittyvät luovan talouden kehittymiseen edelleen markkinataloutta ja vaihdantataloutta (tai vertaistuotantoa) yhdistäväksi hybriditaloudeksi ja jokaisen ihmisen luovuutta valjastaviksi ja paljastaviksi luoviksi ekologioiksi ja ekosysteemeiksi (Taalas 2009). Tällöin ihmisten yksilöllisestä olemassaolosta ja kanssakäymisestä kumpuava luovuus levittäytyvät kaikkeen tuotantoon ja toimintaamme. Luvussa 5 esitelty parvi- tai pilviorganisaatio on yksi mahdollisuus organisoida luovia ekologioita ja ekosysteemejä.

3.4 Informaatio- ja kulttuurisyötteistä merkityssyötteisiin

Taloudellisen kasvun logiikka ja pakko tekevät kapitalistisesta talousjärjestelmästä jatkuvasti muuttuvan: jotta talous ei lamaannu, tarvitaan yhä uusia kasvun ja lisäarvon lähteitä. Yleisen yhteiskuntatieteellisen väittämän mukaan yhteiskuntiin, niiden kulttuuriin ja arvoihin vaikuttavat keskeisesti vallitseva talousjärjestelmä ja käytetyt teknologiat. Näin kapitalismin alituinen muutos muokkaa jatkuvasti myös kulttuuria ja ihmisten välisiä suhteita. Vaikutussuhde ei kuitenkaan ole yksisuuntainen, vaan myös kulttuuri, yksilöt ja ihmisten yhteenliittymät vaikuttavat talousjärjestelmään ja teknologioihin.

Manuel Castellsin (1996) mukaan kutakin aikakautta määrittää sille tyypillinen tuotannollinen sosiotekninen paradigma. Tuotannollisen paradigman käsitteessä yhdistyvät tuotannon tekninen, organisatorinen ja johdollinen puoli sekä näiden yhteys ja vaikutus ympäröivään yhteiskuntaan. Kutakin paradigmaa luonnehtii sille ominainen syöte, joka parantaa tuottavuutta suhteessa aiempaan syötteeseen. Teollisessa yhteiskunnassa tämä syöte oli energia: tuottavuuden kasvu perustui etenkin innovaatioihin, jotka tuottivat aiempaa kustannustehokkaampaa energiaa. Jälkiteollisessa tietoyhteiskunnassa keskeinen syöte on informaatio, ja tuottavuuden kasvu perustuu informaation tuotantoon ja käsittelykykyä parantaviin innovaatioihin, kuten tietokoneiden laskentatehon ja tallennuskapasiteetin lisäämiseen. (Castells 1996, 60-61.)

Parhaillaan kehkeytyvässä ”jälkitiedollisessa” merkitys- ja elämysyhteiskunnassa tuottavuutta, kasvua ja lisäarvoa suhteessa aiempaan lisäävän syötteen muodostavat *kulttuuriset merkitykset ja symbolit*. Erityisen kiinnostavan uudesta sosioteknisestä paradigmasta tekee se, että innovaatiot ovat materiaalistien ja teknologisten sijaan yhä useammin aineettomia: **kulttuurisia ja sosiaalisia**. Myös aikakautta luonnehtivat sosiaaliset ongelmat ovat yhä vahvemmin aineettomia, elämän mielekkyyteen liittyviä elämänpoliittisia ongelmia. Erityistä kriittistä tarkastelua edellyttää talouden ja ”elämän” sekoittuminen. Kun työ alkaa yhä enemmän hyödyntää ihmisten koko potentiaalia, työstä voi tulla entistä mielekkäämpää ja merkityksellisempää, mutta myös kulut-

tavampaa, vaativampaa ja yhä vahvemmin “sisäänsä sulkevaa”. Millaiset sosiokulttuuriset innovaatiot, organisaatiojärjestelyt ja johtamisopit veisivät kehitystä oikeaan suuntaan?

Uusi sosiotekninen paradigma luo siis luovan talouden materiaalsen ja rakenteellisen perustan. Koska talouden veturina toimii aineeton sisällön- ja kulttuurituotanto, myös niitä vastaavat arvot, päämäärät ja elämäntavat sekä niihin liittyvät ongelmanasettelut leviävät yhä kattavammin koko yhteiskuntaan ja elämismaailmaan. Elämismaailmassa hahmottuvat uudenlaiset arvot, päämäärät ja toiveet puolestaan muokkaavat sitä, millaisiksi luova talous, teknologian käyttötavat ja työnteon tavat muodostuvat. Ihmiset eivät siis suinkaan ole passiivisia kohteita, vaan aktiivisia toimijoita! Uusi tilanne luo lupauksia ja uhkia, ja järjestelmän legitimi-teetti riippuu siitä, kuinka onnistuneesti näihin kyetään vastaamaan.

Mitä uusi luovan talouden paradigma sitten käytännössä tarkoittaa? Missä vaiheessa uudentyyppinen luova talous on niin vallitseva, että voidaan puhua uudesta talouden paradigmasta? Esimerkiksi Floridan painottama luovien toimialojen ja luova luokan keskeinen merkitys ei vielä ole luovan talouden riittävä ehto. Uudesta luovasta taloudesta voidaan puhua vasta, kun a) luovuus ei koske ainoastaan “luovia aloja” ja “luovaa luokkaa”, vaan sen merkitys korostuu kaikkialla ja kaikilla toimialoilla, b) kun luovuus painottuu laadullisesti kulttuurin- ja merkitystuotantoon (uusi syöte) ja c) kun kulttuuri- ja merkitystuotanto on taloudellisesti hallitseva tuotantomuoto. Jos ensimmäinen ehto ei täyty, puhe luovasta taloudesta jää katteettomaksi hypeksi. Puhuisimmeko informaatiotaloudesta- ja yhteiskunnasta, jos ICT-teknologiat eivät olisi käytössä jokaisella alalla ja jokaisessa kodissa? Jos taas toinen ja kolmas ehto eivät täyty, ollaan vielä informaatioyhteiskunnan paradigmassa ja eetoksessa. Luovuus on vain väline, jota eri tuotannolliset paradigmat voivat hyödyntää. Jotta voidaan puhua taloudellis-tekni-sosiaalisen paradigman muutoksesta, tarvitaan myös uusi, aiemmat peittoava tuotannollinen syöte.

Tulevien yhteiskuntavaiheiden ennakoiminen on tietenkin vaikeaa, eikä luonnollisesti ole mitään varmuutta siitä, että olisimme siirtymässä luovuudelle ja kulttuurisisällöille perustuvaan talouteen ja yhteiskuntaan. Kulutuskysyntä ja ihmisten tarpeet ovat kuitenkin muuttumassa merkitys- ja elämyshakuisiksi – tällä on vaikutuksensa myös talouteen ja työhön. Luovat alat ovat myös kasvaneet etenkin 2000-luvun alusta lähtien voimakkaasti, kuten edellisessä luvussa tuotiin esiin.

Talouden, työn ja yhteiskunnan muutoksen yhtäaikaaisuutta voi tarkastella havainnollisesti ja konkreettisesti eri yhteiskuntavaiheisiin siirtymien ohella myös niin kutsuttujen talouden pitkien aaltojen kautta. Teollistumisen jälkeinen talouskehitys on noudatellut Kondratieffin aalloiksi kutsuttua sääntöä, jonka mukaan 40-60 vuoden mittaiset kasvun ja taantuman syklit vuorottelevat toistuvasti. Edellinen, informaatioteknologian nostattama talouden aalto päättyi 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopun finanssikriisiin ja taantumaa. Osin taantuma johtui siitä, että perinteinen informaatioteknologia oli jo saavuttanut kasvunäkymänsä; uskoa vanhamalliseen informaatioteknologiaan koeteltiin jo 2000-luvun alussa, kun IT-kupla puhkesi.

Uusi aalto saa alkunsa yhdestä tai useammasta uudesta teknologiasta, joka tarjoaa uusia kasvumahdollisuuksia. Tyypillistä näille teknologioille on, että ne 1) sysäävät liikkeelle ei pelkästään taloudellisen vaan koko yhteiskuntaa koskevan sosio-kulttuurisen muutoksen ja 2) tyydyttävät kulloinkin perustavia yhteiskunnallisia tarpeita. Esimerkiksi teollisen yhteiskunnan teknologioilla pyrittiin ennen kaikkea lisäämään materiaalista vaurautta ja nopeuttamaan liikkumista. Muutoksen alkuun panevat teknologiat syntyvät aina kulloisenkin

aallon lopussa, ja ne kasvavat kukoistukseen seuraavan aallon aikana. Niinpä tarkastelemalla edellisen aallon lopussa esiin nousseita tärkeitä teknologioita sekä keskeisiä yhteiskunnallisia tarpeita voi ennakoida nousevaa aaltoa ja sen muovaamaa yhteiskuntaa. (http://en.wikipedia.org/wiki/Kondratiev_wave.)

Kaksi yhteiskunnallista ongelmaa ja tarvetta sekä niihin vastaavaa teknologiaa nousevat juuri nyt ylitse muiden. Ensinnäkin, ilmastonmuutos ja muut ympäristöongelmat, erityisesti resurssiniukkuus, ovat ihmiskunnan kohtalonkysymyksiä – ongelmaa pyritään ratkaisemaan etenkin vähäpäästöisillä energiantuotantotavoilla sekä luonnonvarojen käyttöä tehostavilla teknologioilla. Olemme menossa runsauden jaksosta kohti niukkuuden aikakautta (*from the age of abundance towards the age of scarcity*). Toiseksi, ihmisten tarpeet suuntautuvat yhä voimakkaammin yksilöllisesti mielekkään ja merkityksellisen elämän rakentamiseen sekä erilaisiin uusiyhteisöllisyyden muotoihin (ks. luku 4). Tähän tarpeeseen vastaavat teknologiana erityisesti Internetin ja ICT:n kehitysnäkymät. Informaatio- ja kommunikaatioteknologiat kasvattavat edelleen asemaansa, mutta niiden käyttötarkoitukset muuttuvat suhteessa informaatioyhteiskunnan aikaan. Aihealueeseen kytkeytyy myös terveyden ja hyvinvoinnin korostaminen sekä tähän liittyvä teknologiaklusteri. Nk. LOHAS-elämäntyyli on yleistymässä kuluttamistutkimusten mukaan. LOHAS on lyhenne sanoista *Lifestyle of Health and Sustainability* ja sillä viitataan ryhmään ihmisiä, jotka haluavat valinnoillaan edistää sekä omaa ja läheistensä terveyttä että ympäristön "terveyttä". Chesborough (2011, 200-201) näkee uudenlaisen kasvun mahdollisuuden erityisesti avoimessa palveluinnovaatiossa. Kuluttajien aika on yhä arvokkaampaa heille, eivätkä he halua ostaa yhä useampia tuotteita, vaan tuotteiden ympärille käärittyjä elämyksiä tuottavia palveluja.

3.5 Merkitys- ja elämysyhteiskunnan legitimizeetti

Merkitys- ja elämysyhteiskunta ja uudenlainen työelämä lupaavat paljon: ne saattavat kuulostaa jopa utooppisilta. Kykenevätkö uusi yhteiskunta- ja talousjärjestelmä sekä uudenlainen työelämä täyttämään lupauksensa autonomiasta, luovuudesta, valinnanvapaudesta ja merkityksellisestä elämästä? Kysymys on perustava, koska siitä riippuu paitsi järjestelmän toimivuus, myös koko sen oikeutus ja hyväksyttävyys, legitimizeetti.

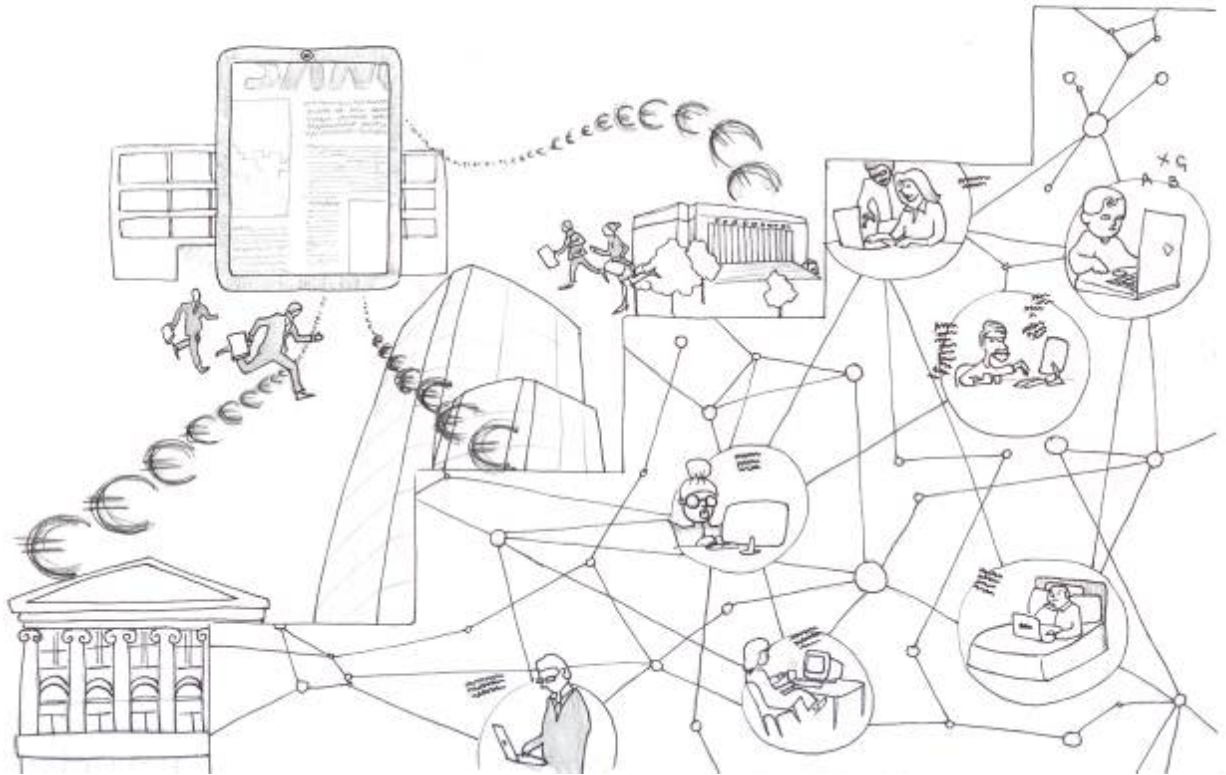
Teollisen yhteiskunnan ja osin myös tietoyhteiskunnan oikeutti materiaallinen vauraus, hyvinvointi ja oikeudenmukaisuus. Hyvinvointivaltion instituutiot sekä valtiojohtoinen talous toteuttivat pohjimmiltaan tätä oikeutusta. Materiaaliin seikkoihin perustuvat oikeutuksen lähteet ovat kuitenkin merkitys- ja elämysyhteiskunnan myötä kääntyneet osaksi nurin, muuttuneet *vieraantumisen* lähteiksi. Sulkusen (2006, 22) mukaan kapitalismiin sisältyvän romanttisen hengen – merkitys- ja elämysyhteiskunnan eetoksen – mukaan kapitalismin keskeisiä epäkohtia ovat byrokraattisuus, välinearvoisuus ja hengetön materialismi.

Pohjimmiltaan yhteiskunnan legitimizeetissä on kyse hyvinvoinnista, tarpeista ja niiden tyydytyksestä. Merkitys- ja elämysyhteiskunnassa hyvinvoinnin lähteet ja tarpeet ovat yhä enemmän immateriaalisia. Hyvinvointiyhteiskunnan tulee muuttua vastaamaan materiaalsen perusturvan lisäksi henkisestä perusturvasta. Vastaavasti myös *työn* ihmisen elämän keskeisenä osana tulee vastata materiaalsen lisäksi henkisestä turvasta ja kasvusta. Merkitysyhteiskunnassa ihmiset perustavat kaiken toimintansa sen mielekkyydelle ja merkityksellisyydelle – työssä ihmisiä motivoivat samat asiat kuin elämässä muutenkin. Lopulta uusien työkuluttuurien ja työympäristöjen keskeinen tehtävä onkin tähän radikaaliin haasteeseen vastaaminen.

Uusi työelämä ja kulttuuri sisältävät kuitenkin paljon ongelmia. Siihen liittyy vakavia kahtiajakautumisen riskejä. Voi käydä niin, että luova eliitti toteuttaa yksilöllistä unelmaansa niin työssä kuin vapaa-ajalla, kun taas ihmiset, joiden sosio-kulttuurinen pääoma tai työ eivät anna riittäviä eväitä luovuudelle ja itsen toteutukselle, kokevat elävänsä yhä vakavammin tyhjän päällä, mieltä ja tarkoitusta vailla. Kun vastuu elämän tarkoituksen rakentamisesta siirtyy kollektiivisilta rakenteilta, kuten suvulta, kansakunnalta ja uskonnolta, yksilölle, myös yksilöiden valmiuksia selviytyä yksilöllisestä elämänrakennuksesta tulee kasvattaa. Niinpä etenkin tuloerojen kaventaminen ja syrjäytymisen ehkäiseminen on tulevaisuudessa vielä nykyistäkin polttavampi ongelma.

Yhteiskunnan, tuotantorakenteen ja teknologian muutokset voivat kuitenkin jo sinällään helpottaa ongelmallista tilannetta. Merkitys- ja elämysyhteiskunnassa yhä useampi kuuluu ”luovaan luokkaan”: kulttuuri-tuotanto paitsi kasvattaa osuuttaan kokonaistuotannosta, myös leviää periaatteessa kaikille toimialoille. Yhä useamman työhön liittyy näin kulttuurimerkitysten käsittely, minkä jo sinänsä pitäisi lisätä työn merkityksellisyyttä ja luovuutta. Pilvi- tai parviorganisaatiot voivat luoda aivan uudenlaisia työn tekemisen tapoja, jotka ylittävät työn ja vapaa-ajan sekä toimialojen vastakkaisuudet. Yhä etenevä automatisaatio pienentää suorittavan rutiinityön määrää, ja työt ovat yhä useammin sellaisia, joissa työntekijät voivat monipuolisesti käyttää kykyjään ja osaamistaan. Ei pidä myöskään unohtaa sitä, että kaikki työ on luovaa, jos vain olosuhteet sen sallivat. Työntekijöiden vaatimusten tulisi johtaa siihen, että kaikilla toimialoilla taattaisiin luvussa 4.3 esitellyt hyvän työn ominaisuudet. Minimissään tämä tarkoittaisi kapeakatseisesta tuottavuusajattelusta luopumista, vapauden, riittävän ajan ja monipuolisten työtehtävien tarjoamista työntekijöille siten, että he voisivat työssään toteuttaa potentiaalejaan.

Työn positiivisten mahdollisuuksien lisäksi Internet tarjoaa yhä kehittyneempiä väyliä kulttuurisisältöjen hankkimiseen ja kuluttamiseen sekä mielekkääseen toimintaan. Internet antaa keinoja periaatteessa kenelle tahansa, persoonallisuudesta ja yhteiskunnallisesta taustasta riippumatta, hankkia vaivattomasti kiinnostavia ja mielekkäitä sisältöjä sekä muodostaa sosiaalisia suhteita samat kiinnostuksen kohteet jakavien kanssa. Sosiaalisen median yhteisöpalvelut voivat myös tuoda eri taustoista tulevia yhteen, kuten jo nyt esimerkiksi Facebookissa voi säilyttää yhteyden sellaisiin ihmisiin, joihin aiemmin yhteydet olisivat helposti katkenneet elämänmuutosten myötä. Internetin avulla ihmisten on myös periaatteessa aiempaa huomattavasti helpompi vaikuttaa asioihin poliittisesta päätöksenteosta kulutustuotteiden tuotantoon ja näin lisätä kontrolliaan ympäristöstä.

Kuva 8. Sosiaalinen media luo suoran vaikuttamisen digikulttuuria (ks myös luku 9.6) (piirros: Maria Pajuniemi).

Oma iso kysymyksensä on kuitenkin luovuus sinällään. Huolimatta työn, tuotannon ja teknologian positiivisista mahdollisuuksista, voiko edes hyväosainen enemmistö rakentaa mielekästä ja merkityksellistä elämää yhä enemmän itsensä varaan, vai lisääntykö päinvastoin ihmisten elämän eksistentiaalinen epävakaus? Tarrautuvatko ihmiset helppoon ja pinnalliseen elämysten metsästämiseen tyydyttääkseen merkityksellisten kokemusten nälkäänsä? Sorrutaanko tuhoavaan hedonismiin, jossa huoli omasta mielihyvästä ja henkisestä tasapainosta on niin suuri, ettei muitten hyvinvoinnista välittämiseksi riitä ajatuksia? Miten käy kulttuurin ja taiteen riippumattomuuden: sulautuvatko ne osaksi vulgaaria elämiskoneistoa?

Entä lisääkö työn luovuus todella työhyvinvointia? Raija Julkunen (2008) nostaa työn yksilöllistymisen ja subjektivoitumisen paitsi keskeisesti työn mielekkyyttä lisääväksi tekijäksi myös kasvavan työpahoinvoinnin syyksi. Tämä paradoksi selittyy sillä, että kun töissä on kokonainen ihminen, työhön liittyviä ongelmia on vaikea rajata työhön ja työrooliin, vaan ne “kolahtavat” suoraan ihmisen persoonaan. Työ, jota ei ole rajattu tarkoin määritellyiksi tehtäviksi ja rooleiksi voi olla myös jatkuvassa muuttuvuudessaan ja kaoottisuudessaan hyvin kuluttavaa. Kuten identiteetti, myös ammatti-identiteetti täytyy luoda itse ja sitä täytyy jatkuvasti muokata vastaamaan muuttuneita olosuhteita. Osaamisvaatimusten kasvu ja työn monipuolistuminen voivat tehdä työstä hyvin kuluttavaa. Lisäksi personoitunut ja innostava työ voi olla niin mukaansa tempaavaa, että se kuluttaa ihmisen helposti loppuun. Ristiriita työn mielekkyyden ja kuormittavuuden välillä on luultavasti tulevaisuuden luovan talouden keskeisiä ongelmia.

4. LUOVUUDEN LÄHTEILLÄ

« *Luon, siksi olen olemassa* »

4.1 Moderniteetti, työ ja kaupunki

Keskustelu luovasta taloudesta ja merkitysyhteiskunnasta liittyy likeisesti modernin yhteiskunnan henkiseen perustaan sekä kysymyksiin modernin luovuuden luonteesta. Moderni kulttuuri nähdään usein koostuvan kahdesta päävirtauksesta: rationalistisesta ja hedonistisesta eetoksesta. Max Weber piti rationaalisuutta ja askeettista itsekieltäymystä painottavaa protestanttista työetiikkaa modernin kapitalismin lähtökohtana. Colin Campbell taas muotoili hedonismia, tunteita ja yksilöllisiä elämyksiä painottavan romanttisen etiikan kulutus- ja vapaa-ajan kulttuurin perustaksi. Vastaavanlaisia jaotteluja on tehnyt muun muassa Daniel Bell.

Protestanttinen ja romanttinen eetos ovat eläneet funktionaalisessa tasapainosuhteessa siten, että askeettinen henki on taannut tuotannon ja työn sujumisen, romanttinen henki puolestaan työn ja vapaa-ajan. Molemmat vastaavat osaltaan modernin yksilön synnystä: protestanttinen etiikka itseään kurissa pitävän ja hallitun yksilötietoisuuden yksilön, romanttinen etiikka sisäiseltä kokemismaailmaltaan rikkaan, nautinnon- ja kokemushaluisen yksilön.

Protestanttinen etiikka muodosti pitkään vallitsevan eetoksen, mutta etenkin 1960-luvulta lähtien romanttinen etiikka on yhä vahvemmin muotoillut läntisten yhteiskuntien henkeä. Kun nämä modernin kulttuurin perustyyppit on perinteisesti pidetty tiukasti erillään, ovat ne erityisesti viime vuosina alkaneet sekoittua toisiinsa. Esimerkiksi Richard Florida kutsuu luovan luokan edustajia *boheemeiksi porvareiksi*. Informaatioyhteiskuntaa (johon Floridan kuvaama luova luokka paikantuu) voikin luonnehtia protestanttisten ja romanttisten hengen sekoitukseksi. Luovan talouden toisessa vaiheessa voi kuitenkin ennakoida romanttisen hengen vahvistuvan hallitsevaksi. Romanttinen henki vastaisi näin myös tuotannon sujumisesta.

“Jälkitiedollisen” yhteiskunnan romanttiseen etiikkaan pohjaava luova toiminta tarvitsee itseään ruokkivan ympäristön. Protestanttisen etiikan symbolina voi pitää liukuhihnaa ja tehdasta, romanttisen etiikan symbolina puolestaan kaupunkia. Niinpä jos halutaan jonkinlainen luovan ympäristön malliesimerkki, on syytä kohdistaa katse kaupunkeihin. Kaupunkien voi katsoa muodostuvan seuraavista peruselementeistä: 1) ihmisten suuresta määrästä, 2) ihmisten suuresta tiheydestä, 3) pitkälle eriytyneestä työnjaosta ja siten ihmisten erilaisuudesta, 4) kehittyneestä yksilöllisyydestä 5) sosiaalisten suhteiden moninaisuudesta ja vuorovaikutuksen rikkaudesta, 6) yllättävistä ja satunnaisista kohtaamisista ja tapaamisista, 7) taloudellisen, hallinnollis-poliittisen, taiteellisen ja vapaa-ajan toiminnan keskittyneisyydestä, 8) nopeasti vaihtuvasta vaikutelmien ja elämysten tulvasta, 9) historiallisesti kerrostuneesta, arkkitehtuuriltaan rikkaasta ja monimuotoisesta ympäristöstä sekä 10) eri toimintojen syntetisoivasta yhdistymisestä (kaupunkien ominaispiirteistä ks. esim. Mäenpää 2005, 64-83; Simmel 2005; Kotkin 2000).

Kaupungeissa asuu siis runsaasti ja tiiviisti keskenään erilaisia, suhteellisen vapaita, minuuttaan alati ja tietoisesti rakentavia, monien erilaisten ihmisten kanssa tekemisissä olevia, runsain mitoin kokemuksia, virikkeitä, vaikutelmia ja tunnelmia etsiviä ja usein yllättäen kokevia yksilöitä. Kaupunki on jatkuvassa muutoksessa, mutta samalla se antaa asukkailleen välineitä, joilla rakentaa turvaa tuovaa tukikohtaa, vahvaa minuutta. Näin muutosta ei koeta niinkään uhaksi kuin merkityksen, mielekkyyden ja luovuuden lähteeksi. Tästä huolimatta yksinäisyyden ja juurettomuuden vaarat ovat kaupungissa aina läsnä.

Kaupunkien luovuutta synnyttävien ja ruokkivien ominaisuuksien vuoksi Richard Florida nosti kaupungit ja alueet informaatioyhteiskunnan ja luovan talouden keskeisiksi vetovoimatekijöiksi ja talouskasvun moottoreiksi.

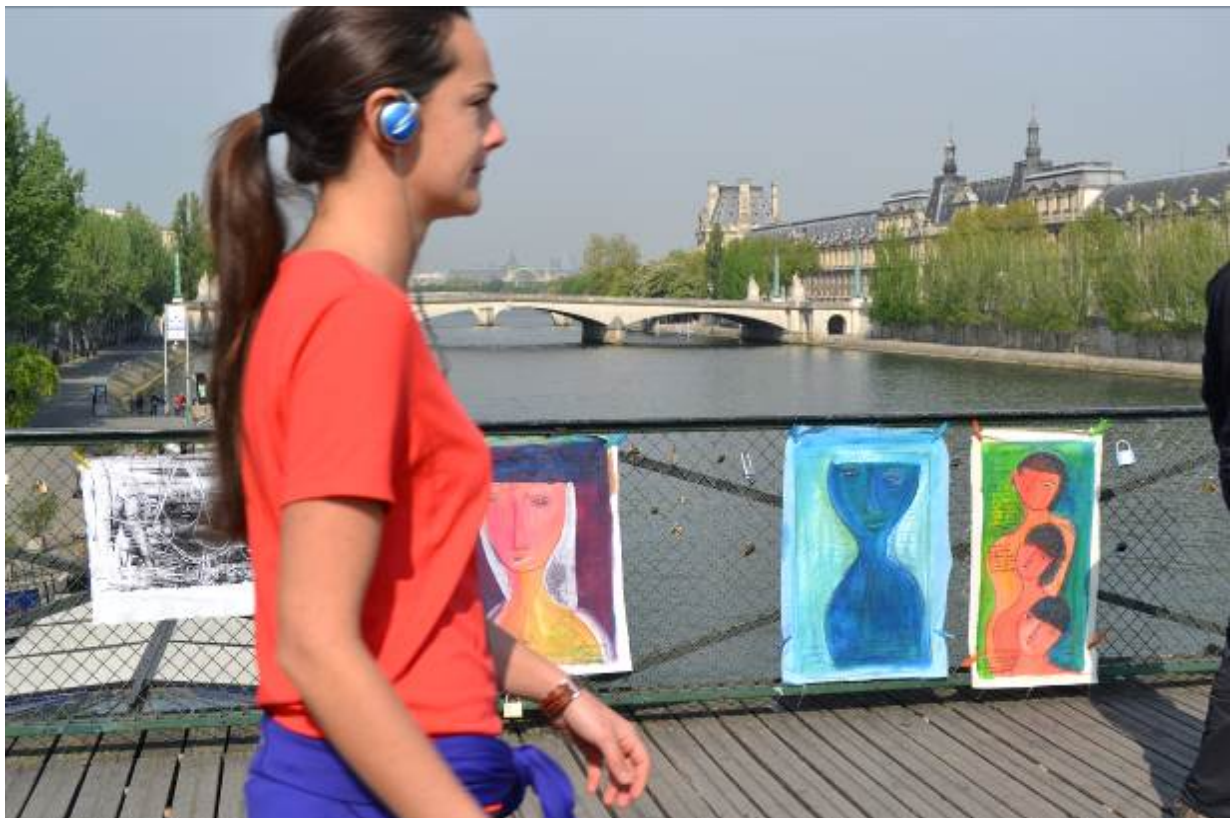
Kuva 9. Kaupunkikeskustat ja uudenlaiset julkiset tilat houkuttelevat ihmisiä työskentelemään ja tapaamaan toisiaan (kuva: Sirkka Heinonen).

Florida on analyysissään kuitenkin epätarkka käsittäessään kaupungit ja niiden ympäristöt yhdeksi kokonaisuudeksi. Joel Kotkinin (2000) mukaan IT-ammattilaiset, jotka muodostavat Floridan luovan luokan ehkä keskeisimmän osan, eivät asu ja työskentele kaupunkien keskustoissa, vaan uudenlaisilla esikaupunkialueilla, “nerdistaneissa”. Näiden vapaamielisen rento ja sosiaalisesti vilkas, mutta siisti, “järjestelmällinen” ja turvallinen kampusmainen ilmapiiri vetoaa “kovan” teknologian IT-työntekijöihin. Kaupunkien keskustat sen sijaan ovat Kotkinin mukaan palanneet kaupunkien *esiteolliseen*, erityisesti renessanssin aikana kukoistaneeseen ilmapiiriin ja taloudelliseen funktioon. Keskustoissa asuvat ja työskentelevät etenkin kulttuurialojen, käsityöläisammattien, mainonnan ja viestinnän, kaupan sekä “pehmeän” teknologian Internet-palvelujen ja -

sisällöntuotannon työntekijät. Keskustat ovat palanneet teollisista tuotantokeskittymistä perinteiseen tehtäväkokonaisuuteensa pientuotannon, kulttuurin, kanssakäymisen ja taiteellisen luovuuden keskittymiksi. Rahoituksen ja politiikan ytimet sijoittuvat vanhaan tapansa edelleen keskustoihin.

Luovan tuotannon pesäpaikkoina kaupunkikeskustat ovat merkitys- ja elämisyhteiskunnan maantieteellistä ydintä. Keskustojen tulevaisuuden menestyksen salaisuus on läpi historian kulkeneen urbaanin kulttuurin ja uuden taloudellisen paradigman liitossa, jossa etenkin Internet-alalla on keskeinen asema teknologian, kulttuurin, taiteen ja markkinoinnin yhdistäjänä (Ibid.). Kaupungit ovat aina olleet erityisesti kulutuksen ja yksilökokemuksen päänäyttämöitä, ja näin romanttisen hengen keskeisiä ilmentymiä. Tulevaisuuden kaupungit ovatkin hedelmällisiä kasvualustoja uudentalaiselle, romanttisesta etiikasta versovalle työn hengelle.

Kaupunkien ohella luovan talouden toisessa vaiheessa merkitystään luovuuden lähteenä ja ihmisten elinympäristönä lisää Internet. Edellä luetellut kaupunkien ominaisuudet pätevät oivallisesti myös Internetiin. Kuten kaupunki, myös Internet kokoaa yhteen poliittisen toiminnan, tuotannon, kulutuksen ja vapaa-ajan toimintoja ”jälkitiedollisena” aikana. Ainoastaan pitkälle kehittynyt työnjako saattaa Internet-ympäristössä lientyä netin edistäessä eri kenttien, professioiden ja yksilöiden yhteen sulautumista. Internet on ”viileä” väline (McLuhan 1984), jolle on ominaista moniaistisuus, kokonaisvaltaisuus, epälineaarisuus ja osallistumisen vaatimus. Viileät välineet edistävät yhteisömuotona heimokulttuuria, jota luonnehtii, että ”kylän tai heimon toimintaan osallistuvat kaikki, *jokainen on mukana kaikessa koko olemuksellaan*” (Ibid. 10, kursivointi lisätty).

Kuva 10. Kaupunki on modernin elämän keskus. Tulevaisuudessa erityisesti Internet muokkaa käsitystämme tilasta ja sosiaalisista subteista (kuva: Sirkeä Heinonen).

4.2 Mitä on luovuus?

Romantiikan kulttuuritraditio antaa ilmeisen vastauksen kysymykseen, mistä luovuus koostuu: yksilöllisyydestä, ainutkertaisuudesta, epätavanomaisuudesta. Modernissa kulttuurissa luovuus on liitetty ennen kaikkea yksilön ominaisuudeksi. Luovuus on uuden, *omaperäisen* idean keksimistä. Luovuus edellyttää aina yksilöllisyyttä: omaleimaista,

Luovuus on asioiden
yhdistelemistä

Steve Jobs

henkilökohtaista tulkintaa. Tähän liittyy myös asioiden välisten yllättävien ja epäsovinnainenkin yhteyksien löytäminen. Luovuus on rajat ylittävää (*out-of-the box*) ajattelua ja toimintaa, uudella tavalla eri asioita yhdistelevää ajattelua ja toimintaa, sekä uudella tavalla eri aistien kautta tapahtuvaa maailman tulkintaa (Heinonen 2007). Luovuuteen kuuluu olennaisesti itsensä toteuttaminen ja jopa suoranainen "luova hulluus". Omaperäisyyden lisäksi luovuuden perustava elementti on *joustavuus ja vaihtelu*. Luova ajattelu ja toiminta eivät voi olla rutiininomaisia ja jähmeitä, vaan jatkuvassa muutoksen tilassa olevia, ympäristölle ja vaikutelmille avoimia ja herkkiä. Joustavuuden lisäksi tarvitaan kuitenkin myös *aikaa ja syventymistä*. Uutuus, ainutlaatuisuus ja omaperäisyys eivät myöskään synny tyhjästä, vaan erilaisesta *vuorovaikutuksesta*: erilaisten ihmisten, ajatusten, esteettisten vaikutelmien jne. kohtaamisesta ja yhdistymisestä. (ks. Inkinen 2006, 26-36.)

Luovuuden voisikin määritellä niin, että se on sellaista yksilön ja yksilöiden yhteenliittymien toimintaa, joka totunnaisesta irrottautuen ja tekemiseen paneutuen yhdistää jo olevaa uudella, omaperäisellä tavalla sekä löytää asioiden välisiä yllättäviä ja epätavanomaisia yhteyksiä niin, että syntyy jotain uutta.

Kuva 11. Uutta syntyy myös jo olevan yhdistelmästä (kuva: Sirkeka Heinonen).

Pohdittaessa kysymystä "Mitä luovuus on?" on muistettava, että kaikissa (ihmisissä ja yrityksissä) on luovuuden potentiaali. Luovuutta voi kehittää - haluatko olla luova?¹⁸ Luovuutta ruokkivaa työympäristöä voi myös kehittää, jos siihen on organisaatiossa tahtotila. Mitä hyötyä luovuudesta sitten on? Koska luovuudessa on kyse itsen toteuttamisesta, luovuutta tukeva organisaatio listaa motivaatiota, ja kohentaa työtyytyväisyyttä. Edistämällä työntekijöiden luovuutta. Lisäksi organisaatiot saattavat lisäksi päästä käsiksi nopeammin innovaatioihin, saada kilpailuetua ja helpottaa rekrytointia. Missä asioissa sitten yritysten ja työympäristöjen luovuutta olisi kehitettävä? Ainakin seuraavissa: uusien tuotteiden ja palvelujen ideoinnissa, vanhojen tuotteiden ja palvelujen parantamisessa, työn suorittamisessa ja käytettävissä olevissa metodeissa, työskentelytavoissa, työyhteistyössä/verkottumisessa, asiakassuhteissa, markkinoinnissa ja viestinnässä, raportoinnissa, tiloissa sekä työyhteisön yhteisöllisyydessä. Luovuus kytkeytyy yksilöllisyyteen, mutta toisaalta yhteisluovuuden potentiaali kannattaa hyödyntää esimerkiksi työtilojen ja työyhteisön toimintatapojen uudistamisessa täysimääräisesti. Yhteisluovuus on sitä, että ollaan yhdessä luovia jossain yhteisössä siten, että jokainen tuo lisäarvoa omaperäisellä luovuudellaan. (Heinonen 2007).

Nöllke (2004, 23-262) tuo esiin, että luovuuteen liittyy monia väärinkäsityksiä. Niissä voi piillä totuuden jyväsiä, mutta esitettynä ne ovat vain osatotuuksia. Erään käsityksen mukaan luovuus syntyy kaaoksesta. Se ei kuitenkaan edellytä esineiden heittämistä sikin sokin. Toisen käsityksen mukaan luovuus ei tarvitse tekniikoita. Ei tarvitsekaan, mutta ne ovat apuvälineitä, jotka auttavat luovuutta kehittymään. Luovat ideat kumpuavat ihmisistä, luovuuden tiloja ja prosessia voi tekniikoiden ja ratkaisujen avulla mahdollistaa.

Jos organisaatiot ottavat luovuuden edistämisen tosissaan ja haluavat päästä iskusanoja syvemmälle, ne joutuvat pohtimaan toimintatapojaan ja rakenteitaan suorastaan radikaalisti. Sekä luova romanttinen etiikka että kaupunkimainen, luova ympäristö ovat arvoiltaan ja ideoiltaan usein vastakkaisia sille, miten työorganisaatiot on perinteisesti ymmärretty. Luovuus on toisin ajattelua ja toisin toimimista ja näin aina luonteeltaan kriittistä. Luovuus edellyttää vapaata ja avointa vuorovaikutusta. Luovuus on dynaaminen ja joustava, mutta aikaa vaativa prosessi. Perinteisesti organisaatiot ovat perustuneet ajattelun ja toiminnan lineaarisuudelle ja yhdenmukaisuudelle. Kriittinen asenne on rajattu johdon etuoikeudeksi. Organisaatioissa kullekin on osoitettu tarkasti määritelty paikkansa ja työtehtävänsä, ja kommunikaatio ja kohtaaminen ovat olleet varsin rajoitettuja. Nykyorganisaatioiden kiire ja tulosvastuullisuus asettavat luovuuden edistämiseksi vielä erityisen haasteen.

Organisaatiot voivat eri keinoin muokata työympäristöään ja kulttuuriaan luovuuden neljää elementtiä tukeviksi. Radikaaleja muutosmahdollisuuksia voisi seurata 2000-luvun luovan ympäristön *par excellence*, Internetin ennakkoluulottomasta hyödyntämisestä organisaatioissa. Luovuus vaatii aktiivisuutta ja kokonaisvaltaista, syntetisoivaa ajattelutapaa. Pilviorganisaatiot (ks. luku 5) ovat keino yhdistää Internet ja organisaatio yhdeksi kokonaisuudeksi. Toisaalta merkitys- ja elämysyhteiskunnan luovuutta tukevat ympäristöt ovat luonteeltaan monipaikkaisia ja sisältävät muun muassa maaseutumaisia elementtejä; tästä lisää luvussa 4.4.

¹⁸ Luovuudelle voi erityisesti rakentaa maaperää. Luovuus pikemminkin mahdollisestaan, siihen ei voi yksioikoisesti kouluttaa, vaikka tarjolla toki on monenlaisia luovuuskoulutusmetodeja. Tätä koskevasta debatista ks. esimerkiksi LinkedIn -yhteisön *Future Trends* -ryhmässä käytyä keskustelua. Voiko luovuutta ylipäänsä mitata ollenkaan? Miten voi sanoa, että joku henkilö on luovempi kuin toinen? Miten erottuvat tai kytkeytyvät toisiinsa tieto (*knowledge*), taito (*skills*), kyky (*ability*) ja lahjakkuus (*gift*)?

Kuva 12. Luovuus voi kukoistaa esimerkiksi moniaistisuuden, monipaikkaisuuden ja monimuotoisuuden maastossa (kuvat: Sirkka Heinonen).

4.3 Työn juurille

Moderni luovuus edellyttää etenkin yksilön autonomiaa -- ja yksilöiden välistä vuorovaikutusta. Muutos luovan talouden toiseen vaiheeseen ja merkityspäristöiseen yhteiskuntaan muuttavat työtä suuntaan, joka kytkee sen suoraan yksilöllistymiskehitykseen ja luovuuden perustaan. Palkkatyö hämärtää helposti käsitystä työn luonteesta, siitä mitä työ *sinänsä* on. On mahdollista, että käynnissä olevan muutoksen myötä siirrytään palkkatyöstä enemmän *työhön yleensä*. Palkkatyö on ennen kaikkea välinearvoista toimintaa – pitkälti siksi, että työ organisaation ja johdon alaisuudessa ei voi olla täysin omaehtoista. Työ sinänsä taas on yleistä inhimillistä kykyä luoda; se käsittää kaiken ihmisten luovan, tuottavan ja valmistavan toiminnan. Tällöin myös työn ja vapaa-ajan välinen raja muuttuu merkityksettömäksi.

Työ on uutta luovaa toimintaa, jonka päämääränä on materiaalien ja henkisten tarpeiden tyydyttäminen. Ihminen nauttii tehdessään työtä, sillä tällöin hän ilmentää perustavimpia ominaisuuksiaan: luo, ratkaisee ongelmia, käyttää taitojaan, kehittää itse-

Palkkatyöstä siirrytään enemmän
työhön yleensä

ään. Työ luo yksilöllisyyden kokemusta. Se edellyttää mielen ja ruumiin hallintaa, nostaa esiin ja valjastaa inhimillisiä kykyjämme ja suuntaa ne toimintaan. Työ kytkeytyy sekä yksilölliseen että yhteiskunnalliseen kehitykseen. Käyttäkseen ruumistaan tuottavasti, ihminen tarvitsee erilaisia tietoja, taitoja ja kykyjä; näiden kehittyminen muuttaa sekä yksilöä että yhteiskuntaa. Lisäksi työ muuttaa ihmisen olemassaolon ehtoja luomalla ja tyydyttämällä yhä uusia tarpeita. Työ on luonteeltaan edistävää.

Jos palkkatyö on ensisijaisesti välinearvoista, työssä sinänsä yhdistyvät tasapainoisessa suhteessa välinearvoinen ja itseisarvoinen toiminta. Työ on aina päämääriin pyrkivää, mutta tavoitteisiin päästään ainutlaatuisella, luovalla toiminnalla. Luovan ja itsetarkoituksellisen luonteensa vuoksi työhön sisältyy potentiaalina antaumus ja täyttymys, syvä mielihyvä ja tyydytys. Jotta työ olisi luovaa ja jotta se mahdollistaisi antautumisen ja omistautumisen (*occupational devotion*), sen on täytettävä tiettyjä ehtoja. Ensinnäkin työn täytyy olla luonteeltaan syvällistä, taitoa, tietoa ja kokemusta vaativaa. Toiseksi työn täytyy olla vaihtelevaa. Kolmanneksi työn täytyy mahdollistaa luovuus ja innovatiivisuus, nimenomaan yksilön persoonallisuuden ilmaisemisen merkityksessä. Neljänneksi työn tekijällä täytyy olla riittävä määräysvalta työhön sekä työaikaan ja -määrään. Viidenneksi työn tekijän täytyy olla lahjakas työssä ja työn tulee vastata hänen mieltymyksiään. Kuudenneksi fyysisen, sosiaalisen ja organisatorisen työympäristön täytyy olla sellainen, että se mahdollistaa työn hedelmällisyyden ja mahdollisimman mutkattoman sujumisen. (Stebbins 2004, 6–7.)

Omistautuva ja antautuva työ puolestaan luo edellytykset niin kutsutulle optimaaliselle kokemukselle, “flowlle” (Ibid.). Optimaalisen flow-kokemuksen voi ymmärtää johonkin toimintaan kytkeytyväksi täydellisen itsetoteutuksen tilaksi. Se vaatii toiminnalta ja toimijalta 1) tunnetta toiminnan hallinnasta, 2) keskittyneisyyttä ja tunnetta syvästä toimintaan uppoutumisesta, 3) välitöntä palautetta toiminnasta (tämä tarkoittaa etenkin kykyä havaita välittömästi toiminnan tulokset), 4) tunnetta korkeasta pystyvyydestä ja pätevyyydestä – toiminta ei saa olla liian helppoa eikä liian vaikeaa, 5) selkeää käsitystä toiminnan tavoitteista 6) itsetietoisuuden heikkenemistä toiminnan aikana, 7) ajantajun heikkenemistä toiminnan aikana ja lisäksi 8) toiminnan täytyy itsessään olla mielekästä ja palkitsevaa. (Csikszentmihalyi 2005.)

Kun tarkastelee näitä ja edellä lueteltuja omistautuvan ja luovan työn luonteenpiirteitä, huomaa, että itse asiassa työ muistuttaa leikkiä! ”Optimaalisen” työn voikin sanoa vastaavan leikkiä sillä erotuksella, että työ on tietoisista, hallittua, todellisuuteen suuntautuvaa, päämääriin pyrkivää ja tarpeentyydytykseen tähtäävää. Nykyihminen onkin myös *homo ludens*, leikkivä ihminen, taloudellis-rationaalisen *homo economicuksen* ja insinöörimäisen valmistajan *homo faberin* ohella (Inkinen 2006, 37). Tulevaisuudessa nämä ”ihmistyypit” sulautuvat yhä enemmän toisiinsa.

Kuten edellä esitetty osoittaa, työ on paljon muuta kuin mitä pelkkä palkkatyön käsite antaa ymmärtää. Työ nivoutuu elimellisesti koko inhimilliseen maailmassa olemiseemme. Työ muodostaa keskeisesti jopa tuntemme olemassaolosta. Se on itsellistä ja yksilöllistä toimintaa. Tehdessään työtä ihminen käyttää henkilökohtaisia kykyjään ja taitojaan – siis toteuttaa itseään – sekä luo suhdetta ympäröivään maailmaan. Heideggerin (Vähämäki 2003, 110, 115–117) mukaan ihminen voi eksistoida eli elää autenttisesti ainoastaan keskittyneessä ja ”huolta kantavassa” suhteessa erityisiin kohteisiin ja erityiseen toimintaan. Autenttisuuden kokemus on yhtä kuin merkityksellisyyden kokemus. Tietoisuus on aina tietoisuutta jostakin, ja olemassaolon tunne edellyttää tunnetta toiminnan mahdollisuudesta ja merkityksellisyydestä. Työ on eräs väylä, jonka kautta tietoinen ja aktiivinen maailmaan ja siten itsen suuntautuminen toteutuu.

Jos työn ymmärtää luovaksi toiminnaksi ja olemassaolon tunteen ehdoksi, palautuu mieleen Marxin käsitys vieraantuneesta työstä. Kun työntekijä ei omista tuotantovälineitä, hän toimii aina enemmän tai vähemmän epäitsenäisesti työnjohdon alaisuudessa eikä tee työtä itselleen, vaan työnantajalleen ja markkinoille. Työn hallintaa ja luovuutta nakertaa myös työn osittaminen. Työntekijä ei havaitse työnsä lopputulosta eikä hallitse ja ymmärrä sitä kokonaisuudessaan. Mitä mekaanisempaa, ositellumpaa, epäitsenäisempää ja vähemmän luovaa työ on, sitä vähemmän se on työtä sinänsä – ja sitä vieraannuttavampaa. Hierarkkisesti johdettu ja hyvin ositettu työ on myös yksinäistä, eikä mahdollista mielekkäitä ja hedelmällisiä sosiaalisia suhteita.

Työn mielekkyyden lisäämiseksi ei tarvita vallankumousta ja tuotantovälineiden sosialisointia, vaan kyse on työn luonteesta ja organisoinnin tavasta. *Mitä enemmän organisaatio suo työntekijöille päätäntävaltaa ja työn hallintaa – siis itsellisyyttä ja autonomiaa – mitä paremmin työntekijät voivat uppoutua työhönsä, mitä monipuolisemmin ja joustavammin he voivat hyödyntää työssä kykyjään ja koko potentiaaliaan ja mitä toimivampi ja hedelmällisempi työntekijöiden välinen vuorovaikutus on, sitä vähemmän työ on välinearvoista ja sitä enemmän arvo sinänsä.*

Näin ”hyvän työn” elementit ovat sovellettuna täsmälleen samat kuin luovuuden (omaperäisyys/yksilöllisyys, joustavuus, aikaa syventymiseen, vuorovaikutus)! Työntekijän kannalta hyvä johtaminen onkin lopulta hyvin yksinkertaista: johtamisen tulisi saattaa työntekijät työn juurille.

4.4 Tulevaisuuden luova ympäristö on monipaikkainen

Päästäkseen esiin luovuus vaatii sopivan ympäristön. Merkitys- ja elämysyhteiskunnan sosiokulttuurinen tila muodostuu erityisesti uuteen kukoistukseen nousevista kaupunkien keskustoista ja “virtuaalisesta kaupungista” tai maailmankylästä, Internetistä. Näiden ohella kuitenkin useat erilaiset paikat lisäävät merkitystään. Laajakaistainen merkitys- ja elämysyhteiskunta on luonteeltaan monipaikkainen. Monipaikkaisuudella tarkoitetaan, että ihmisten elämä koostuu yhä useammista merkityksellisistä mutta luonteeltaan erilaisista paikoista ja liikkumisesta niiden välillä (Heinonen & Ruotsalainen 2011g).

Monipaikkaisuus kytkeytyy yhtäällä yhteiskuntavaiheiden ja toisaalla ICT-teknologioiden kehitykseen. Teollinen moderni pyrki toimintoja tehostamaan keskittämiseen. Jälkimoderni informaatiotalous hajautti erityisesti liiketoiminnan globaaleiksi verkostoiksi, mutta myös keskitti tuotantoa “luovan luokan” suosimille alueille. Monipaikkaisuus syntyy yhtä lailla merkitys- ja elämysyhteiskunnan moninaisuuden ja yksilöllisyyden ihanteista kuin talouden ja tuotannon muutoksista, joita puolestaan ICT tukee. Elämysrationaaliiteetin ohjaama merkitys- ja elämysyhteiskunta ja -talous hajauttavat elämäntavat sekä elin- ja tuotantoympäristöt rikkaaksi mosaiikiksi. Tulevaisuuden työt tehdään, tuotteet kulutetaan ja vapaa-aika vietetään mitä moninai-
simmissa paikoissa: niin fyysisissä, virtuaalisissa kuin henkisissä.

Joustavuus, vaihtelu ja erilaiset kohtaamiset ovat niin luovuuden, tuottavan ja mielekkään työn kuin merkityksellisten kokemusten ehtoja. Toisaalta luovuus, mielekäs työ ja merkityksellisuuden kokemukset edellyttävät myös rauhaa, aikaa ja syventymistä. Niitä puolestaan kykenevät ympäristöinä tarjoamaan erityisesti maaseutu, luonto ja pienet kaupungit. Kuten perinteiset kaupunkikeskustat, myös monipaikkaisuus kytkeytyy esiteolliseen aikaan. Internet yhdessä yhä vaivattomampien, päästöttömämpien ja viihtyisämpien (joukko)liikennevälineiden kanssa tekee “luovan luokan” läpi historian kulkeneen tavan, ihanteen ja unelman helpommin toteutettavaksi kuin koskaan. Vaikka kaupunkia on aina arvostettu sivistyksen kehtona, aristokratia ja intellektuellit ovat kautta aikain kaivanneet kaupungin melskeen ja kiireen vastapainoksi maaseudun rauhaan ja viettäneet suuren osan ajastaan maaseutukartanoissaan ja -huviloissaan (Kotkin 2000, 31-32).

Eräs tulevaisuuden keskeinen niin tuotantoa kuin ihmisten vapaa-aikaa koskeva haaste liittyykin kaupunkien, maaseudun ja pikkukaupunkien ominaisuuksien yhdistämiseen siten, että ne parhaiten tukisivat luovuutta ja elämisen merkityksellisyyttä – loisivat monipaikkaisen hybriditilan. Merkitys- ja elämysyhteiskunnassa kukoistavat niin kulttuuriset, henkiset kuin fyysiset, yksityisen ja julkisen väliset “kolmannet tilat”. Kolmansien tilojen käsitettä voisi laajentaa tarkoittamaan myös monipaikkaisia, kaupungeja, maaseutua ja virtuaalisia tiloja yhdistäviä paikkoja. Eräs mahdollisuus tämän toteuttamiseksi olisi *puutarhakaupunkien* uudelleen elvyttäminen ja määrittely siten, että kaupunkien moniaineisuus ja -arvoisuus, Internetin ruohonjuuritason toimintatavat sekä uusiyhteisöllisyys, maaseudun luonnonläheisyys ja esiteollisten (pikku)kaupunkien yksilöllistä palvelua tarjoava ja “alhaisen työnjaon” käsityöläisyys yhdistyisivät.

Vaikka Internet vähentää fyysisen paikan tarpeellisuutta, juuri virtualisoituminen tekee paikasta entistä tärkeemmän. Ensinnäkin, Internet muistuttaa rakenteiltaan ja sosiaalisilta suhteiltaan kaupunkia, vahvistaa näin kaupunkielämälle ominaista mielenlaatua ja elämäntapaa ja oletettavasti lopulta myös kaupunkien veto-voimaa. Toisaalta, viimein välineen luonteensa vuoksi Internet voi muuttaa kaupunkiin kohdistettuja odotuk-

sia ja arvostuksia “kylämäisen” renessanssikaupungin suuntaan. Erityisesti Internetin symbolikylläinen ja sosiaalisesti vireä ympäristö voi vaikuttaa ihmisten mieltymyksiin siten, että esteettisesti, kulttuurisesti ja sosiaalisesti rikkaita ja syntetisoivia kaupunkiympäristöjä aletaan arvostaa entistä enemmän. Toiseksi, elämän virtualisoituminen sinänsä saa ihmiset arvostamaan kouriintuntuvaa fyysistä tilaa ja kasvokkaisia suhteita. Kolmanneksi, kun kehittyneet informaatio- ja viestintäteknologiat vapauttavat ihmiset ja yritykset paikkasidonnaisuudesta ja tekevät ajastamme “paikattoman”, ne tekevät samalla paikan valinnasta ennen näkemättömän helppoa. Valinnan mahdollisuuksien laajetessa ainutlaatuiset, omaleimaiset ja autenttiset paikat vetävät ihmisiä ja yrityksiä puoleensa (Kotkin 2000). Tämän seurauksena kaupunkien ja muiden paikkojen ilme muuttuu entistä monimuotoisemmaksi, viihtyisämmäksi, esteettisemmäksi ja stimuloivammaksi.

Elämän virtualisoituminen sinänsä saa ihmiset arvostamaan kouriintuntuvaa fyysistä tilaa ja kasvokkaisia suhteita

Monipaikkaisuuden vetovoima

Monipaikkaisessa yhteiskunnassa lokaalit, konkreettiset paikat ja niihin muodostuvat yhteisöt tulevat tärkeiksi. Globalisaation, kansallisvaltiollisten ja perinteisten instituutioiden rapautumisen, virtualisoitumisen ja ICT:n tehostaman kommunikaation seurauksena erilaiset paikalliset, yksilöiden vapaasti muodostamat lähiyhteisöt muodostavat identiteettirakennuksemme perustan (Castells 1997). Kaupungit ja kaupunginosat ovat paikkojen verkostomme ja elämäntapamme fyysisiä keskustoja. Samalla työemme luonne, uteliaisuutemme, pyrkimyksemme kokonaisvaltaisuuteen, rauhaan ja tasapainoon sekä virikkeiden ja tunnelmien nälkämme ulottavat elinpiirimme kauas kaupunkien ulkopuolelle, alueelle, josta vielä puhutaan “maaseutuna”. Yhä useammat asuvat maaseudulla mutta säilyttävät kaupunkilaisen mielenlaatunsa – ja toisin päin. Perinteisten, lujien maaseutuyhteisöjen ja yksilöllisten kaupunki- ja virtuaaliympäristöjen yhdistelmästä haetaan ratkaisua refleksiivisen, yksilöä alati muuttavan identiteettirakennuksen ja identiteetin pysyvyyden, varmuuden ja turvallisuuden yhdistämisen ongelmaan.

Kuva 13. Monipaikkaiset ympäristöt yhdistävät esimerkiksi maasentua ja kaupunkia sekä julkista ja yksityistä tilaa (kuva: Sirkka Heinonen).

Yhteisöllisyyden jälleen tuleminen on merkitys- ja elämysyhteiskunnan sosiaalisen rakenteen keskeinen ero suhteessa postmoderniin jälkiteolliseen aikaan. Jälkiteollisessa yhteiskunnassa identiteetin ja elämän merkityksellisuuden rakentaminen oli pitkälti yksilön itsensä harteilla ja ”yhteisöllisyys” oli ennen kaikkea tiettyyn elämäntapaan kiinnittymistä yksisuuntaisen massamedian kautta. Tästä seurannut ongelma oli nihilistinen elämänasenne ja elämän tarkoituksen puute. Jos todellista yhteyttä yksilöiden välillä ei synny, ei synny myöskään yhteisesti jaettua ja varmennettua kulttuurista todellisuutta. Elämisen merkityksellisyys vieraantumisen vastakohtana edellyttää ainakin jonkinasteista uskoa, uskoa omien arvojen ja ajatusten ”totuuteen”. ”Totuus” muodostuu yhteisöissä; yhteisöt todentavat ja varmistavat ne. Merkitys- ja elämysyhteiskunnassa yksilön refleктоiva itsen rakennus säilyy, mutta saa, erityisesti Internetin vaikutuksesta, rinnalleen erilaisia uusyhteisöllisyyden muotoja. Nämä yhteisöt ovat tärkeitä paitsi ”identitettivarmennuksen” myös uudenlaisen tuotannon kannalta. Seuraava uusyhteisöjen kuvaus on koottu Manuel Castellsilta (1996, 1997).

Uusyhteisöt ovat yksilölähtöisiä (*personalized communities*). Ne jäsenyvät yhteisten arvojen ja mielenkiinnon kohteiden, ei niinkään sosiaalisen aseman, luokan ja ominaisuuksien varaan; mutta koska niitä muodostetaan niin kaksisuuntaisessa sosiaalisessa mediassa kuin fyysisessä todellisuudessa, ne ovat kommunikatiivisia ja siten todellisia yhteisöjä. Uusyhteisöt muodostuvat ja rakentuvat jatkuvasti uudelleen yksilöiden välisessä kanssakäymisessä ja neuvottelussa alhaalta ylös. Jo jatkuvasti neuvoteltavan ja uudistuvan luonteensa vuoksi niihin liittyminen ja niistä eroaminen on helppoa. Silti niitä luonnehtivat jaetut arvot ja normit sekä

kiintymyksen tunteet. Vaikka uusyhteisöt eivät sido ja velvoita perinteisten lähiyhteisöjen tapaan, ne auttavat pitämään yllä eksistentiaalista perusturvaa ja “varmuutta todellisuudesta”.

Uusyhteisöjen reflektoitu ja jatkuvasti neuvoteltava luonne saattaa tuntua ristiriitaiselta yhteisön käsitteen kanssa, johon liitetään perusominaisuutena pysyvyys. Uusyhteisöt voikin ymmärtää eräänlaisiksi “pop up” -yhteisöiksi, joita nousee jatkuvasti ihmisen suhdeverkoston eri kohdissa jaettujen arvojen ja intressien pohjalta. Yhteisöt ovat olemassa niin kauan kuin ne muodostavat yksilöt kokevat yhteisöt mielekkäiksi ja tarpeelliseksi. Yksilön identiteettiä ylläpitävä “usko” ei näin synny välttämättä niinkään yksittäisistä yhteisöistä kuin niiden muodostamasta kokonaisuudesta. Uusyhteisöjen semanttisena pohjamultana, rihmastona ja perusravinteena voi pitää Internetin lisäämiä ja vahvistamia heikkoja siteitä. Castellsin (1996, 388-389) mukaan heikot siteet tarjoavat kätevästi ja alhaisin kustannuksin informaatiota sekä uusia mahdollisuuksia. Internet pait- si lisää heikkoja siteitä, myös voimistaa jo olevia (fyysisessä todellisuudessa henkilökohtaisia siteitä on kulla- kin noin tuhat, joista noin 95% heikkoja). Heikoista siteistä tulee yhä tärkeämpiä informaation, avun ja tuen, seurallisuuden sekä kuulumisen tunteiden ja jaetun todellisuuden lähteitä. Internetissä muodostetuilla suhteil- la ja yhteisöillä on myös taipumusta levitä fyysiseen todellisuuteen.

5. INTERNET LUOVAN MERKITYS- JA ELÄMYS-YHTEISKUNNAN EKOSYSTEEMINÄ

« Netti ei ole niinkään tietoverkko vaan tietoisuuden verkko »

Leena Krohn

Yhteiskunnan voi analyttisesti jakaa neljään perusrakenteeseen: yhtäältä teknologiaan ja talouteen ja toisaalta kulttuuriin ja elämäntapoihin. Rakenteet eivät suinkaan ole toisistaan irrallisia, vaan monin sitein keskenään sotkeutuneita ja toisiinsa vaikuttavia. Internetistä ja sen kehitysnäkymistä muotoutuu merkitys- ja elämysyhteiskunnassa yhä tärkeämpi teknologia, jota hyödynnetään sekä tuotannossa että vastaamaan merkityksellisen elämän tarpeisiin ja luomaan uudenlaisia suhteita ihmisten välille. Näin Internet muuttaa yhteiskuntaa ja ihmisten arkea syvästi. Internet alkaa muistuttaa kaupunkia, jossa ihmiset elävät, tuottavat, muodostavat suhteita ja jonne muodostuu vetovoimaisia elinympäristöjä, tuotantokeskittymiä ja tuotantoverkostoja.

Internetillä on tulevaisuudessa yhä tärkeämpi rooli yhteiskunnan eri toiminnoissa. Internetin kehitystä luonnehtii läpäisevyys: se nivoutuu yhä huomaamattomammaksi osaksi elämäämme ja ympäristöämme sekä muodostaa toisaalta yhä selvemmin oman virtuaalisen tilansa. Koska tieto sekä kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma ovat jo nyt tuotannon tärkeintä raaka-ainetta, uppoutuu Internet tulevaisuudessa digitaalisena tietovarantona ja ihmisten yhdistäjänä kaiken työn ja koko olemisemme ytimeen. Ennen kaikkea netti rikastuttaa yksilöllistä kokemusmaailmaa, luo yhteyksiä ja ylittää rajoja, luo ”superrakenteita” (*superstructured organizations*). Uusi netin rakentama ja läpäisemä ubiikkiyhteiskunta ja ”ubiikkityöelämä” ovat vasta kehittymässä, ja radikaaleja seurauksia voi syntyä esimerkiksi web 3.0:n eli personoidun netin ja jakamisen teknologioiden yhteen nivoutumisesta.

Netin keskeiset tulevaisuusnäkymät ovat nettiä personoiva web 3.0, digitaalisen sisällön jakamista edistävät ja netin infrastruktuuria kehittävät pilvipalvelut sekä web 2.0:n eli sosiaalisen median kehitys ja etenkin sen uusiyhteisöllisyyden, jakamisen yhteisluovuuden ja osallistumisen eetoksen edelleen vahvistuminen ja leviäminen kaikkialle yhteiskuntaan. Merkitys- ja elämysyhteiskunta sekä luovan talouden toinen aalto rakentuvat keskeisesti juuri näiden teknologioiden varaan.

Pilvipalvelut parantavat etenkin pienten laitteiden laskentatehoa, web 3.0 kytkee verkon sisällöt syvälle minuuteemme ja web 2.0 muokkaa tapaamme muodostaa suhteita ja olla vuorovaikutuksessa. Netti sulautuu yhä kattavammin kaikkeen tekemiseemme ja ympäristöömme. Internet on konkreettisesti läsnä kaikkialla mukana kulkevissa kämmen- ja taulutietokoneissa, esineissä ja koko ympäristössä. Elämme yhä mobiilimassa ja ubiikimassa post-pc -tietoyhteiskunnassa. Yhä suurempi osa kulutuksesta, työstä ja kanssakäymisestä tapahtuu Internetissä. Lisäksi netissä muotoutuvat sosiaalisen kanssakäymisen muodot ja arvot leviävät kaikkeen ihmisten väliseen toimintaan – netin yhtä aikaa ”ääriyksilöllinen” ja ”ääriyhteisöllinen”,

osallistava, avoin ja vuorovaikutteinen eetos leviää koko yhteiskuntaan. Tämä kehitys, kuten kaiken teknologian kehityksen ja ihmisen toiminnan ollessa kyse, tapahtuu hyvine ja huonoine puolineen.

Web 2.0

Web 2.0:lla eli sosiaalisen median mahdollistavalla infrastruktuurilla tarkoitetaan välineitä, jotka tekevät sisällön tuottamisen, jakamisen ja kommentoimisen sekä yhteisöjen ja verkostojen luomisen helpoksi. Lisäksi web 2.0:lla voidaan viitata kulttuuriin, joka rakentuu näitä toimintoja tukevista arvoista. Web 2.0 on luonnollisesti valtavirtaa jo nyt, ja se kehittyy tulevaisuudessa yhä kattavammaksi ja levittää vaikutuksensa yhä voimallisemmin koko yhteiskuntaan. Sen peruseräpäätteistä **jakamisesta, osallistumisesta, toiminnasta, luovuudesta ja yksilöllisyyttä arvostavasta yhteisöllisyydestä** tulee yhteiskunnan perusarvoja. Digitaalisen sisällön lisäksi voidaan jakaa fyysisiä esineitä, ja joukkoluovuutta ja vertaistuotantoa käyttää mitä moninaisimmilla alueilla poliittisesta päätöksenteosta tavaroiden ja palveluiden tuotantoon.

Erityisesti web 2.0 tulee muuttamaan työtä, sillä tähän asti ne eivät mainittavasti ole kohdanneet. Antti Isokankaan ja Petteri Kankkusen (2011) mukaan tietotyön tuottavuuden seuraava vaihe perustuu sosiaalisen median hyödyntämiseen. Edellinen vaihe perustui prosessien, uusi vaihe ihmisten välisen yhteistyön tehostamiseen. Edellinen jatkoi koneistamisen ja automaation perinnettä, uusi vaihe on ”inhimillinen”: se syntyy entistä syvemmistä yhteistyötavoista, vilkkaammasta ja avoimemmasta vuorovaikutuksesta sekä henkilöstön laaja-alaisesta osallistamisesta. Tietoteknisen automaation tuominen organisaatioon on suhteellisen helppoa, sillä se tehostaa jo olemassa olevia prosesseja. Sosiaaliset teknologiat taas luovat uutta ja muuttavat toimintatapoja. Niiden käyttöön ei voi käskyttää, vaan motivaation täytyy syntyä ihmisistä itsestään. (Ibid.) Työntekijöiden autonomisuus ja itseorganisoituminen ovatkin kollektiivisen työn lähtökohtia. Näin myös työn sisäinen palkitsevuus kasvaa. Koska itseorganisoituva työ edellyttää aiempaa huomattavasti pidemmälle vietyä vuorovaikutusta ja tietojen jakamista, myös työn tulokset ovat yhä enemmän kollektiivisia ja systemisiä.

Web 2.0 muuttaa työtä ainakin kolmella tavalla. Ensinnäkin, se muuttaa työn tekemisen tapaa ja henkeä. Työstä tulee nykyistä sosiaalisempaa, avoimempaa ja enemmän vertaistuotannon kaltaista. Työntekijät jakavat tietoa työstään, projekteistaan ja tehtävistään kollegoilleen, yhteistyökumppaneilleen ja asiakkailleen niin yrityksen sisäisissä kuin ulkoisissa yhteisöpalveluissa, wikeissa ja blogeissa. Samalla he paljastavat aiemmin piiloon jäänyttä tietoa itsestään, osaamisestaan, tiedoistaan, ajatusmaailmastaan ja potentiaaleistaan. Henkilökohtaisen luonteensa vuoksi web 2.0:n sisältöjä luonnehtii myös usein innostunut ja innostava henki. Web 2.0:n palvelut voivat helpottaa huomattavasti osallistumista, yhteistyötä, avun ja neuvojen pyytämistä ja antamista – sekä hyvän ja inspiroivan työilmapiirin luomista. Lisäksi ne voivat auttaa parhaiden mahdollisten tiimien muodostamisessa kulloisellekin projektille ja hankkimaan osaamista joustavasti sekä organisaation sisä- että ulkopuolelta.

Toisekseen, web 2.0 on mukana muuttamassa kuluttajien roolia. Web 2.0 tarjoaa tähän keskeisen työkalun ja alustan. Pohjimmiltaan kuluttajien roolin muutos johtuu muuttuneista tarpeista: jotta tuotteet ja palvelut tuottaisivat mahdollisimman autenttisia ja yksilöllisiä kokemuksia ja elämyksiä, niiden on vastattava mahdollisimman hyvin ja hienovireisesti kuluttajien ajatus- ja elämismaailmaa – eikä parempaa keinoa tähän liene

ole kuin ottaa kuluttajat mukaan tuotantoon. Yritysten ja organisaatioiden on avattava rajojaan kuluttajille ja kansalaisille. Avoimuuden tulee olla vilpitöntä, rehellistä ja kattavaa – teennäinen avoimuus tuomitaan nopeasti ja liian pieniä muutoksia pidetään riittämättöminä. Kuluttajat otetaan mukaan tuotantoprosessiin ideoimaan ja innovoimaan tuotteita. Saavuttaakseen tämän organisaatioiden on jaettava avoimesti informaatiota, jota aiemmin olisi pidetty salaisena. Avoimen lähdekoodin periaatteista muodostuu tuotannon tärkeä viitekohta. Kuluttajat mielletään yhä useammin *prosumeristeiksi* (producer + consumer). Raja organisaation ja kuluttajien/asiakkaiden välillä voi muuttua häilyväksi.

Yritysten ja organisaatioiden on
avattava rajojaan kuluttajille ja
kansalaisille

Kolmanneksi, web 2.0 muuttaa, tai pikemminkin toimii katalyyttinä yritys- ja organisaatiokulttuurin muutokselle. Pohjimmiltaan web 2.0 on ympäristö, jossa yksilöt voivat rakentaa identiteettejään samanmielisten seurassa ja avustuksella. Web 2.0 koostuu yksilöllisyyttä painottavista uusyhteisöistä. Sosiaalisen median äärellä kasvanut sukupolvi pitää luovuutta, osallistumista, ruohonjuuritasolta lähtevää toimintaa, yhteistyötä, jakamista, “työssä huvittumista” (“työssä viihtyminen” alkaa kuulostaa yhä latteammalta ja ankeammalta) ja rentoa ja innostavaa ilmapiiriä itsestäänselvyyksinä. Kuten kuluttajat muuttuvat tuottajiksi, tuottajat muuttuvat kuluttajiksi. Uusi työntekijäsukupolvi toimii työpaikalla samojen arvojen ja normien mukaan kuin vapaa-ajalla. Heitä täytyy motivoida sisäisesti ulkoisten pakkojen ja palkkioiden sijaan. Homo economicuksen ja homo faberin sijaan astuu homo ludens.

Uudenlainen avoimuus ja ihmislähtöisyys sekä työntekijöiden itseorganisautuminen (sellaisen organisaatiokulttuurin sijaan, joka perustuu tarkkaan määritellyille ja valvotuille säännöille ja normeille), tarkoittaa myös uudenlaista epävarmuutta, sattumanvaraisuutta ja riskejä. Organisaatioissa eivät työskentele enää niinkään kurinalaiset, rajatut ja hallitut roolit, vaan kokonaiset ihmiset. Organisaatioiden täytyy kehittää uusia keinoja käsitellä epävakaisuutta ja serendipiteettiä sekä kääntää ne vahvuuksikseen. Herkkävireinen ja vastaanottava veitsenterällä eläminen ja “kaaokselle” altistuminen ovat usein luovuuden ja uusien näkökulmien lähteitä. Organisaatioiden täytyy kehittää uusia keinoja hallinnoida työvoimaa avoimuuden, herkkyyden ja intuition valjastamiseksi ja kanavoimiseksi – erityisesti tässä on tärkeää sisäisen motivaation kehittäminen.

Web 3.0

Merkitys- ja elämysyhteiskunta on samanarvoisesti yksilöllinen ja yhteisöllinen. Jos web 2.0 valaa merkitysyhteiskunnan organisaatioiden ja Internetin toimintakulttuurin perustan, web 3.0 muodostaa tärkeän osan niiden identiteetti- ja hakutoiminnoista. Web 3.0 on sateenvarjokäsite yksilöllistyneelle ja ubiikille Internetille. Web 3.0:lla tarkoitetaan Internetin personoitumista, sen käyttökokemuksen muuttumista yhä rikkaammaksi, syvemmäksi, yksilöllisemmäksi ja kaikkialla läsnäolevaksi. Subjektivisen luonteensa vuoksi siirtymä web 3.0:aan on analoginen informaatioyhteiskunnasta merkitysyhteiskuntaan siirtymisen kanssa: se tarkoittaa siirtymää neutraalista ja objektiivisesta informaatiosta kohti subjektiivista ja personoitua informaatiota. Tämä pätee toki myös sosiaalisen median jo osin muokkaamaan tietokäsitykseen, mutta web 3.0 pitää sisällään web 2.0:n ja vie suuntausta pidemmälle.

Web 3.0:n teknologiat ja palvelut seulovat tehokkaasti verkon tietomassoista esiin yksilölle mahdollisimman relevanttia ja merkityksellistä sisältöä. Tämä tapahtuu usealla eri tavalla. **Semanttisella webillä** tarkoitetaan palveluja, jotka ymmärtävät luonnollista kieltä ja käsitteiden kontekstia, vivahteita ja konnotaatioita. Nyt esimerkiksi hakukoneet toimivat etsimällä sivustoilta hakulausekkeen sisältämiä termejä. Luonnollista kieltä ja sanojen kontekstia ymmärtävä hakukone ei tarraudu yksittäisiin sanoihin, vaan asiayhteyteen, ajatukseen ja tarkoitukseen sanojen takana. Jos hakulauseeksi kirjoittaa esimerkiksi ”työn tulevaisuus”, hakukone etsii tähän teemaan liittyviä sivuja, vaikka niiltä ei kumpakaan sanoista löytyisi. **Älykkäät selaimet ja palvelut** oppivat tuntemaan käyttäjänsä maun, mieltymykset ja tarpeet ja seulovat verkosta hyvin hienosyisesti yksilöityä sisältöä tämän pohjalta. Jokaisella käyttäjällä on oma selaushistorian perusteella rakentuva verkkoprofiilinsa, jota palvelut hyödyntävät. Mitä enemmän palveluita ja sovelluksia käyttää, sitä enemmän ne käyttäjästään oppivat ja sitä personoidumpaa sisältöä pystyvät tarjoamaan. **Aplikaatioperustaiset alustat** siirtävät netin käyttöä selaimista verkosta ladattaviin sovelluksiin, joita käytetään erityisesti mobiililaitteissa. Laittevalmistajat tarjoavat alustan, johon lukuisat sovelluskehittäjät voivat helposti saattaa tuotteitaan myyntiin. WWW:n vapaasta ja kaoottisestakin käyttökokemuksesta siirrytään käyttäjäystävälliseen, kuratoituun ja muotoiltuun käyttökokemukseen. Sovellukset tarjoavat sisällön helposti vastaanotettavassa muodossa. Ne ovat usein ilmaisia tai suhteellisen halpoja. Yksilöt voivat räätälöidä valtavista sovelluskaupoista juuri itseään parhaiten hyödyttävän ja huvittavan paketin.

Web 3.0 tarkoittaa siirtymää neutraalista ja objektiivisesta informaatiosta kohti subjektiivista ja personoitua informaatiota.

Keskeinen web 3.0:n ominaisuus on sen vaivattomuus: netti sulautuu yhä huomaamattomammaksi ja itsestään selvemmäksi osaksi elämäämme. Web 3.0 luo symbolisen ympäristön, jonka ilmaa hengitämme vaivattomasti. Ubiikki, kaikkialla läsnäoleva, Internet on elintärkeä osa web 3.0:aa. 100gf, Internetiä ja politiikkaa käsittelevä blogi ilmaisee asian näin:

*"If Web 1.0 was the basic bogs of the Internet," commented one, "and Web 2.0 was the launch of user-generated content (e.g., Wikipedia), then Web 3.0 is that moment when you forget you're doing any of this stuff. It's when using the Internet becomes so casual, so much a part of your natural life, that you don't think about it anymore ... you no longer have the conscious sense of a dividing line between the real and the online world."*¹⁹

Organisaatiolle internetin ”kaikkihallisuus” merkitsee sitä, että internetistä tulee myös niiden keskeinen elinympäristö. Kuten yksittäisten ihmisten, organisaatioiden täytyy opetella tämän uuden ympäristön lainalaisuudet. Ja aivan kuten kansalaisia ja kuluttajia, web 3.0 auttaa organisaatioita hankkimaan omasta näkökulmastaan ja omista intresseistään yhä relevantimpaa informaatiota liiketoimintaympäristöstä ja kuluttajaryhmistä ja -nicheistä.

¹⁹ Ks. <http://100gf.wordpress.com/2011/03/15/web-2-0-is-dead-long-live-web-3-0/>

Pilvipalvelut

Pilvi-Internetillä (*cloud computing*) tarkoitetaan yksinkertaisesti sitä, että ohjelmat ja data sijaitsevat käyttäjän tietokoneen sijasta palvelinkoneilla. Tässä ei sinänsä ole mitään uutta. Muuttuessaan yksittäisistä palveluista kokonaisvaltaiseksi infrastruktuuriksi pilvipalveluilla on kuitenkin potentiaalisesti mullistavia vaikutuksia kulttuuriin ja ihmisten elämään. Pilvipalveluiden myötä yksilöt ja organisaatiot voivat ulkoistaa yhä isomman osan tietotekniikastaan ja sen ylläpidosta ja keskittyä oleelliseen. Pilveen muodostuu eri palveluntarjoajia yhteen tuovia palveluekosysteemejä, jotka tekevät aineettoman sisällön kulutuksesta ennen näkemättömän helppoa ja rikasta. Pilvipalvelut siirtävät potentiaalisesti ihmisen koko elämän ja sen varrella kertyneen digitaalisen sisällön verkkoon ja jakavat sen muille. Jakamista voi toki rajoittaa oman mielen mukaan, mutta pilvipalvelut tekevät jakamisen huomattavasti nykyistä helpommaksi ja jakaminen muodostuu lähtökohtaiseksi normiksi. Erilaiset vattomasti mukana kulkevat ja ympäristöön integroidut päätelaitteet takaavat pääsyn digitaaliseen sisältöön sekä kaikkeen elämän – myös muiden elämien – varrella kertyneeseen ja tuotettuun sisältöön missä ja milloin vain. Tässä on luonnollisesti myös kolikon kääntöpuolella riskien viidakko. Yksityisen piirin kapeneminen on ilmeisimpiä kulttuurisia uhkia. Pilveen tallennettaessa ei myöskään ole takeita siitä, säilyykö tieto siellä vai deletoituko se jonkin virheen tai teknisen kaadon takia. Tiedon yksityisyys ei ole myöskään suojattu, vaan tieto voi siirtyä kolmansille tahoille.

**Verkko on enemmän “kaksiulotteinen”
kommunikaatioväline kun taas pilvi on
enemmän “kolmiulotteinen” oma tilan-
sa tai todellisuutensa.**

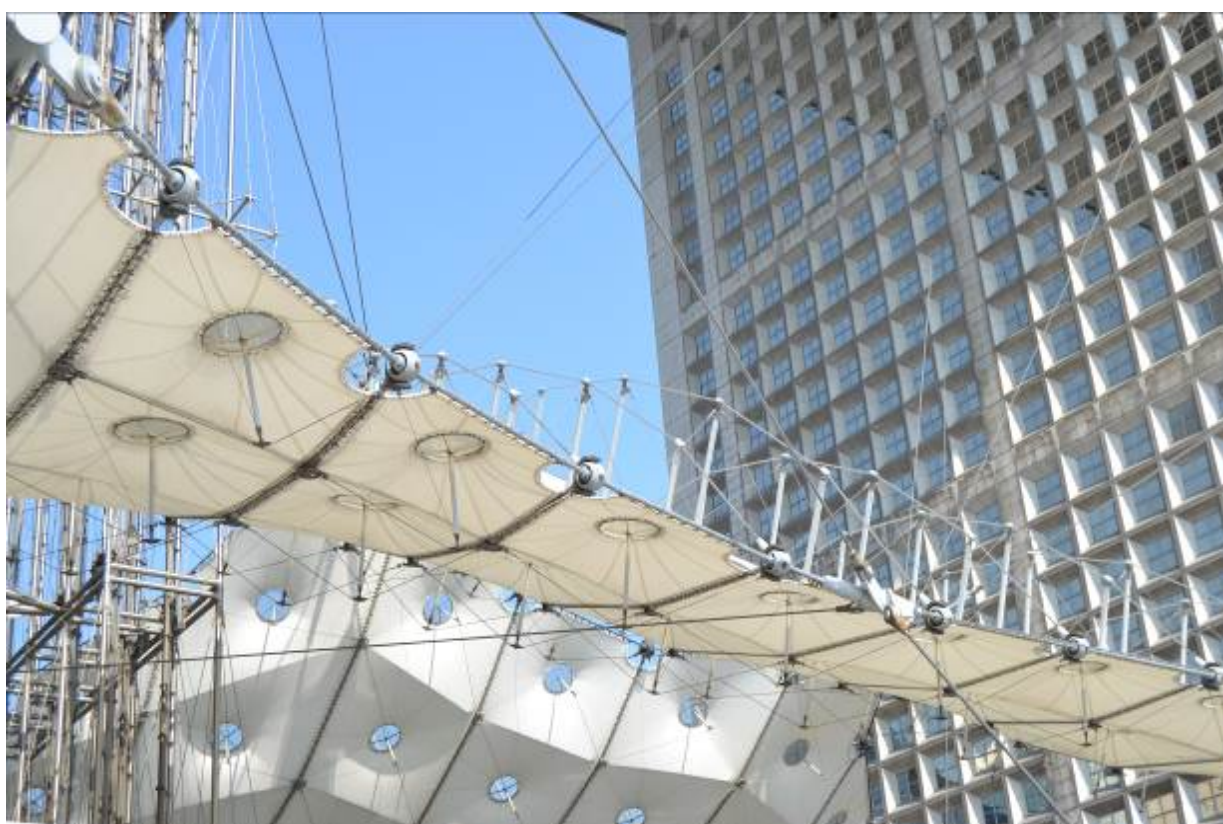
Pilvipalveluiden ja sosiaalisen median yhdistelmästä syntyy koko yhteiskuntaa rakenteistava pilviorganisaatio. Pilviorganisaatio voi hedelmällisillä tavoilla saattaa yhteen esimerkiksi työn ja vapaa-ajan maailmaa. Pilviorganisaation voi ajatella vuorovaikutteisen teknologian läpäisemän ubiikkiyhteiskunnan perusrakenteeksi.

Ubiikki virtuaalitodellisuus ja identiteetti

Web 2.0, web 3.0 ja pilvipalvelut ovat keskeisessä osassa eräänlaisen “ultrasosiaalisen”, medioituneen virtuaalitodellisuuden muodostumisessa, jossa totunnaiset ajattelutavat ja raja-aidat eivät päde. Rajaa “todellisen” ja “virtuaalisen” välillä pidetään tulevaisuudessa merkityksettömänä yhä useammissa tapauksissa. Pilvi-metaforan vähittäinen yleistymisen verkko-metaforan kustannuksella viittaa juuri tähän: verkko on enemmän “kaksiulotteinen” kommunikaatioväline (vrt. puhelinverkko), kun taas pilvi on enemmän “kolmiulotteinen” oma tilansa tai todellisuutensa.

Huomiot virtuaalitodellisuuksista ovat toki verraten vanhoja ja niistä on keskusteltu erityisesti 1980-luvulta lähtien. Virtuaalitodellisuuden näkymiä ei pidä liioitella. Maltillisesti voi todeta, että “virtuaalisen todellisuuden” voi nähdä vain yhtenä uutena symbolisen vuorovaikutuksen muotona. Ajan viettäminen, toimiminen ja kanssakäyminen puhtaasti symboleista koostuvassa todellisuudessa yksinkertaisesti muuttuu – osittain se jo on sitä – niin arkipäiväiseksi ja tavalliseksi, etteivät ihmiset kiinnitä siihen mitään erityistä huo-

miota. Tulevaisuudessa “todellinen” identiteettimme sulautuu yhä erottamattomammin symboleista rakentuviin, yhteisöpalveluprofiiliimme, blogiimme, online-valokuviiimme jne. identiteetteihin. Emme välttämättä tee selvää eroa näiden kahden identiteettimuodon välillä, ja netti-minämme saattaa jopa tuntua todellisemmalta – tai ainakin jännittävämmältä – kuin “todellinen” arkiminämme. Tämä liittyy juuri “virtuaalitodellisuuden” symboliseen luonteeseen. Esimerkiksi sosiaalisen median palvelut kuten Facebook ja Tumblr voi nähdä alustoina, joille ihmiset muokkaavat netin symbolivarantoa hyödyntäen puhtaaksiviljeltyjä, eheitä, vahvoja ja kiinnostavia identiteettejä; profiilit ja blogit ovat huolella valikoiden muodostettuja *merkitystievityksiä*, konnotaatioista ja viittauksista rikkaita minuuden metaforia ja symboleja. Erilaiset nettiprofiilit tai –identiteetit voi nähdä yhtäaikaisena vastauksena *moderniin* unelmaamme eheästä, vahvasta ja selväpiirteisestä identiteetistä ja toisaalta *postmoderniin* unelmaamme loputtomasti muunneltavasta, vapaasta, haluttavasta ja vaivattomasti toisiin identiteetteihin sulautuvasta ja niistä erkaantuvasta identiteetistä.

Kuva 14. Internet vastaa haluumme yhtä lailla muunneltaviin kuin pysyviin identiteetteihin (kuva: Sirkka Heinonen).

Virtuaalisen ympäristön identiteettimme on muunneltavampi, verkottuneempi ja kontekstuaalisempi kuin “todellinen” identiteettimme. “Todellinen” identiteettimme muotoutuu perimästämme ja vuorovaikutuksemme muiden ihmisten kanssa, kun taas “virtuaalinen” identiteettimme muotoutuu vapaammin symbolisissa yhteyksissä ja intertekstuaalisissa suhteissa. Pilvessä tai verkossa eri identiteettien ja persoonien väliset rajat eivät ole niin selväpiirteisiä kuin fyysisessä todellisuudessa, vaan päinvastoin toisiinsa sulautuneita ja kietoutuneita. Tätä ilmentää esimerkiksi Facebookin yhdenmukainen profiili-design. Muodostamme verkkoidentiteettimme viittaamalla eri sisältöihin, kommentoimalla niitä (samanarvoisesti fyysisen todellisuuden tapahtumien kommentoinnin kanssa) sekä vastaanottamalla muiden viittauksia ja kommentteja. Verkon tai pilven

raja-aitojen uudelleenjärjestelystä voi seurata myös, että työidentiteettimme ja vapaa-ajan identiteettimme väliset rajat hälvenyvät. Esimerkiksi jonkin organisaation julkaisemaa blogia voi olla vaikea erottaa yksityishenkilön julkaisemasta blogista: myös “virallisten” blogien tyyli on usein vapaamuotoisempaa ja persoonallisempaa kuin esimerkiksi yritystiedotteiden tyyli.

Todellisuuden edelleen medioituminen sisältää kuitenkin myös lukuisia riskejä. Yhteiskunta voi hajautua yhä pirstaleisemmaksi, eräänlaiseksi kahtiajakautuneeksi painajais- ja unelmayhteiskunnaksi. Unelmayhteiskunnassa niin vapaa-ajalla kuin työssä nautintoa, merkityksiä ja kokemuksia kärsimättömästi janoavat, etuoikeutetut yksilöt elävät mukavissa privaattikuplissaan – tai aidatuissa puutarhoissaan (“*walled gardens*”) – ovat tekemisissä vain itsensä kaltaisten ihmisten ja kuluttavat itseään välittömästi miellyttäviä sisältöjä ja näin käyttävät teknologiaa kaventaakseen olemassaoloaan.

Unelmayhteiskunnan kääntöpuolelle joutuvat ne, joiden sosiokulttuuriset taidot ja yleissivistys eivät riitä suvereeniin internet-elämään. Yksilöllisesti ainutlaatuisen, mielekkään ja merkityksellisen elämän rakentaminen on nimen omaan yksilön vastuulla – turvaverkkoja ei ole. Eksistentiaalisen perusturvan rakentaminen on vaativa tehtävä, ja edellyttää yksilöltä etenkin kulttuurista yleissivistystä. Jo nyt kulttuuriharrastukset kasautuvat vahvasti koulutustaustan mukaan. Lisäksi esimerkiksi Elinkeinoelämän valtuuskunnan työelämäraportin (2010) mukaan keskiluokkaiset työntekijät pitävät edelleen itsetoteutusta ja työn sisäisiä arvoja tärkeämpinä kuin työväenluokkaiset, jotka korostavat työn välineellistä merkitystä. Lisäksi, kun internet on yhä tärkeämpi työn, mielekkään, merkityksellisen elämän ja rikkaan identiteetin rakentamisen väline ja yhteiskunnan eetoksen luoja, puutteet sen (ja englannin kielen!) hallinnassa voivat johtaa vakaviin vieraantumisen, juurettomuuden ja tarkoituksettomuuden ongelmiin. Jos yhteiskunnan luokkarakenne keskiluokkaistuu edelleen, huonossa asemassa olevien määrä pienenee, mutta toisaalta yhä pienenevä “alaluokka” menettää painoarvoaan ja jää helposti oman onnensa nojaan – puhumattakaan heistä, jotka jäävät kokonaan kiihkeästi tulevaisuuteen laukkaavan valtavirran ulkopuolelle.

Eräs ratkaisu aineettoman epätasa-arvon ongelmaan voisi löytyä työstä. Jos halutaan palauttaa työn merkitys modernille ihmiselle niin keskeiselle identiteetin rakentamistyölle, olisi mietittävä tapoja, jotka analogisesti internetin kehitysnäkymien kanssa pystyisivät tarjoamaan aineksia sekä identiteetin muunteluun ja kehittämiseen että pysyvyyteen. Työelämässä tulisi alkaa ottaa internet vakavasti paitsi työvälineenä ja toimintatapana, myös eetoksena ja arvojärjestelmänä. Työn ”arvonpalautus” voisi perustua työn ja internetin yhteiseen potentiaaliseen voimaan levittää luovuus ja itsetoteutus koko yhteiskuntaan pienen eliitin sijasta. (Ks. esim. Heinonen & Ruotsalainen 2011.)

Työn ”arvonpalautus” voisi perustua työn ja Internetin yhteiseen potentiaaliseen voimaan levittää luovuus ja itsetoteutus koko yhteiskuntaan pienen eliitin sijasta

Yhteiskunnan muutoksesta juontuvat ja pitkälti juuri identiteettiin palautuvat yhteiskunnalliset ristiriidat saattavat kuitenkin olla laajempia ja syvempiä kuin aineelliseen ja aineettomaan epätasa-arvoon liittyviä. Teollisuus- ja maatalous-Suomen uhanalainen asema yhtäällä ja luovan talouden “etujoukko” toisaalla voivat johtaa kahtiajakautuneeseen asetelmaan, jossa toisella puolen tärisee innosta tulevaisuuteen hinkuva ja individualismin nimeen vannova nettisukupolvi ja toisella puolen jurottavat menneeseen, vakaan raskaan teolli-

suuden, maatilojen yhtenäiskulttuurin, perinteisten arvojen ja tiiviiden yhteisöjen Suomeen uskovat traditionalistit. Perussuomalaisten historiallinen vaalivoitto kevään 2011 eduskuntavaaleissa ja sen “vastapuolessa” herättämät reaktiot saattoivat olla ensimmäinen massaluokan ilmaus kehityksestä. Kehitys saattaa saada lopullisen muotonsa maaseudun ja kaupunkien vastakkainasettelun jyrkkeneumisenä.

Pilviorganisaatio

Nousevien sosio-kulttuuristen ja taloudellisten tekijöiden sekä internetin uusien teknologioiden yhdistelmästä muodostuu **pilviorganisaatio**. Pilviorganisaatiolla on toteutuessaan ja laajalle leviessään yhteiskuntaa radikaalisti muuttavia seurauksia, sillä se kokoaa yhteen ja materialisoi tämän hetken keskeisimmät muutosturvaukset. Pilviorganisaatio on eräänlainen äärimmäisen joustava ”superrakenne”, verkosto-organisaatiosta kehittynyt muoto. Kuten pilvipalveluissa tai pilvi-internetissä, pilven metafora viittaa uudenlaiseen virtuaaliiseen, tiheästi verkottuneeseen tilaan tai todellisuuteen. Pilviorganisaatiolla on kyky tuoda yhteen mitä erilaisimpia ihmisiä, ajatuksia, yhteiskunnan alueita ja toimialoja – ja saattaa ne luomaan yhdessä uutta.

Pilviorganisaatio koostuu mahdollisimman avoimesta ja runsaasta informaation virrasta, organisaation vilkkaasta vuorovaikutuksesta ympäristön kanssa, työntekijöiden autonomisuudesta ja itseorganisoitumisesta sekä pitkälle viedystä työntekijöiden ja asiakkaiden osallistamisesta tuotantoon. Pilviorganisaatio luo avoimia, läpinäkyviä ja osallistavia yhteyksiä organisaation ja työntekijöiden, asiakkaiden, muiden organisaatioiden sekä koko yhteiskunnan välille. Pilviorganisaatio kykenee imemään tehokkaasti ja ennakkoluulottomasti ideoita ja vaikutteita sieltä täältä. Samalla pilviorganisaatio rikkoo työn totuttuja raja-aitoja esimerkiksi työn ja vapaa-ajan ja eri toimialojen väliltä.

Pilviorganisaatiossa projektikohtaiset yhteenliittymät syntyvät ja hajoavat, niihin voi liittyä ja niistä voi erota helposti. Vertaistuotannon hengessä projekteihin voi osallistua hyvinkin pienellä panoksella. Yhteenliittymien kokoonpano muodostetaan tarpeen, osaamisen ja yksilöiden henkilökohtaisen kiinnostuksen mukaan, sekä organisaation sisä- että ulkopuolelta. Suurin osa työstä ja tiimien kokoamisesta tehdään internetissä hyödyntäen sosiaalista mediaa, web 3.0:n palveluja ja pilvipalveluita. Vertaistuotannon lisäksi keskeinen osa pilviorganisaatioiden toimintaa on vertaisoppiminen. Pilviorganisaatiossa työn teko on jatkuvaa uuden oppimista, mutta oppiminen ei ole perinteistä “ammattitaidon päivittämistä”, vaan se liittyy ihmistä itseään ja tämän viiteryhmiä kiinnostaviin ja innostaviin asioihin.

Pilviorganisaation logiikka rakentuu palvelemaan etenkin aineetonta symboli-, merkitys- ja elämystuotantoa. Merkitystalouden tuotteet muodostuvat hyvin moniulotteisista arvoketjuista, joita ei voi jäsentää suoraviivaisiksi, rajatuiksi ja mekaanisiksi prosesseiksi. Pilviorganisaatio on Wikipedian tapaan hallitun spontaani organisaatorakenne. Se ei voi olla tiukasti johdettu, ja jokaisella sen jäsenellä on mahdollisuus osallistua eri projekteihin oman kiinnostuksensa mukaan sekä esittää ideoita jatkokehittelyä varten. Työntekijöiden autonomian vuoksi pilviorganisaatiossa työn sisäisestä palkitsevuudesta tulee perustavan tärkeää: pilviorganisaation voi ajatella Pekka Himasen (2001) kuvaaman hakkerietiikan organisatorisena ilmentymänä.

**Työn sisäisestä palkitsevuudesta
tulee perustavan tärkeää**

Kuten internet, pilviorganisaatio on sekä korostuneen yhteisöllinen että korostuneen yksilöllinen. Avoin, runsas vuorovaikutus sekä ihmisten autonomisuus tukevat toisiaan. Pilviorganisaatio rikkoo työn ja vapaa-ajan välisiä rajoja, ja työntekijöitä motivoivat samat asiat – merkitykselliset kokemukset, elämykset ja ihmis-suhteet, itsen toteuttaminen ja kehittäminen – kuin muussakin elämässä. Työn ja vapaa-ajan päällekkäisyys saa uuden, positiivisen merkityksen. Työntekijät saavat käyttää työssään koko inhimillisten potentiaaliensa kirjoa, ja tästä hyötyvät myös työnantajat tuottavuuden kasvuna. Pilviorganisaatio muuttaakin syvällisesti työn käsitettä. Pilviorganisaation voi ymmärtää konkreettisen organisaatorakenteen lisäksi metaforaksi: uudenlaiseksi, avoimeksi tavaksi käsittää työtä ja taloutta, jossa työ ja muu elämä ovat luovalla tavalla sekoittuneet keskenään. Kuten internetistä, myös työstä tulee yhä ubiikimpaa.

Pilviorganisaatiot voikin nähdä kaupunkien tapaan tuotannollisina ekosysteemeinä

Pilviorganisaatio vie eteenpäin ajatuskulkua, jonka esitimme luvussa 3. Informaatioyhteiskunnassa ja luovan talou-

den ensimmäisessä vaiheessa kaupungit ottivat yritysten paikan talouden päänäyttämöinä ja vetureina. Merkitystaloudessa internetistä alkaa muodostua taloudellisen toimeliaisuuden ja arvonaluonnin keskus. Pilviorganisaatiot voikin nähdä kaupunkien tapaan *tuotannollisina ekosysteemeinä*.

Pilviorganisaation voi tiivistää esimerkiksi seuraavaan neljään, toisiinsa limittyvään elementtiin:

1. **Vertaistuotanto, vertaisoppiminen, joukkoistaminen ja joukkoluovuus** – tiivis ja avoin kommunikaatio, jakaminen ja osallistaminen työntekijöiden, kuluttajien ja muiden organisaatioiden kesken. Pilviorganisaation jäsenet eivät niinkään “pidä yllä ammattitaitoaan” kuin kehittävät itseään – ja samalla muita.
2. **Merkityksellisyys** – kokemukset, elämykset, voimaantuminen: kokonaisvaltainen näkemys ihmisestä, joka pyrkii yksilöllisesti merkitykselliseen elämään ja jota innostaa ja motivoi työssä samat asiat kuin elämässä muutenkin.
3. **Sisäinen motivaatio** – kaikkien inhimillisten potentiaalien, kokemusten ja tietojen käyttäminen, kehittäminen ja hyödyntäminen. Itseohjautuvat, autonomiset työntekijät tekevät työnsä omalla tavallaan ja valitsevat itseään eniten kiinnostavat tehtävät. Sisäinen motivaatio syntyy mielekkäistä haasteista ja tehtävistä sekä oman inhimillisen potentiaalin luovasta soveltamisesta niihin.
4. **Internet-infrastrukturi** – Pilviorganisaation toimintaympäristönä on internet, ja erityisesti web 2.0, web 3.0 ja pilvipalvelut. Pilviorganisaatio liittyy likeisesti ajatuksiin ubiikki-internetistä ja ubiikki-yhteiskunnasta. Pilviorganisaatiot muodostavat ajasta ja paikasta riippumattomia virtuaalisia tuotannollisia systeemejä.

Kuva 15. Ubüikki internet yhdistää fyysisen ja virtuaalisen, ajan ja paikan (kuva: Sirkka Heinonen).

6. TYÖELÄMÄN UUDET OSAAMISTARPEET

« Leikki on tärkeä oppimisen tapa. »

Riel Miller

Elinkeinoelämän valtuuskunta (2010) enteilee “työelämän kulttuurivallankumousta” siitä kaksiulotteisesta kehityksestä, että “nuoret”, ikäluokka 18-45 -vuotiaat, korostavat itseään vanhempia vähemmän työn velvollisuusluonnetta ja enemmän mahdollisuuksia toteuttaa itseään sekä lisäksi suhtautuvat vapaa-aikaan ja harrastuksiinsa vanhempia ikäluokkia intohimoisemmin. Tämä arvomuutos on linjassa edellä kuvatun merkitys- ja elämysyhteiskunnan sekä internetin ja pilviorganisaation arvoperustan kanssa. Erityisesti se enteilee identiteetin yhä kasvavaa merkitystä tulevaisuuden “pilviyhteiskunnassa”. Merkitys- ja elämysyhteiskunnassa teollisen ja myös informaatioyhteiskunnan käytännöllisyyden, tehokkuuden, järkevyyden ja rationaalisuuden arvoista niin elämäntavassa, työssä kuin kulutuksessa/tuotteissa siirrytään tunteiden, tarinoiden, luovuuden ja ilmaisullisuuden – eli merkitysten – arvoihin (Jensen 1999). Kaikessa työssä ja tuotannossa korostuvat merkitysten tuottaminen ja jakaminen. Tuotteet ja palvelut tarjoavat ratkaisuja ennen kaikkea ihmisten elämäntavan ja elämän merkityksellisuuden rakentamiseen.

Ainakin rakenteellisella tasolla talouden ja teknologian muutokset ja globalisoituminen tarjoavat työelämän suotuisalle (lue: tulevaisuuden yhteiskunnan vallitsevia arvoja vastaavalle) muutokselle hyvän perustan. Kun teollisuustyöpaikat edelleen korvautuvat länsimaissa tieto-, kulttuuri- ja palvelualojen työpaikoilla, muuttuvat työntekijöiden osaamistarpeet juuri yksilöllisyyttä, luovuutta, autonomiaa ja pitkälle vietyä yhteistyötä painottaviksi. Samansuuntaisesti vaikuttavat internetin kehityssuuntaukset sekä teknologiana että eetosena. Jatkuvasti muuttuvassa, luovuuden, merkitys- ja elämystuotannon sekä internetin varaan rakentuvaassa työelämässä korostuvat *yleiset osaamistarpeet*, jotka kysyvät yksilön omaa aktiivisuutta, yksilön koko persoonan ja elämäkokemusten hyödyntämistä sekä ihmisten välistä yhteistyötä.

On myös empiiristä näyttöä siitä, että palkkatyön ja muun elämän välinen, vielä tietoyhteiskunnassa vaikuttava ristiriita olisi uudenlaisen elämäntavan ympärille rakentuvan yhteiskunnan myötä hellittämässä. Eräs Googlen johtajista sanoo *The Economist* -lehdessä (2009) ihmisten työskentelevän Googlelle, koska yhtiö käyttää teknologiaa ”cooleilla” ja kunnianhimoisilla tavoilla – unelmiin ja suuriin visioihin tukeutuen. Richard Donkin (2010, 158) kirjoittaa Don Tapscottin ”nettisukupolvea” käsitelleestä tutkimuksesta, jonka mukaan sukupolvea luonnehtivat parhaiten sellaiset ominaisuudet, tavoitteet ja arvot kuin vapaus, muokattavuus, intensiivinen ja läpikotainen perehtyminen asioihin, persoonan eheys, yhteistyö, viihde, vauhti ja innovaatiot.

innostua ja kiinnostua asioista, luovuus ja innovatiivisuus, visiointikyky, hiljaisen tiedon hyödyntäminen, ho-
listisuus sekä ennen kaikkea **merkitysosaaminen** ja **vuorovaikutusosaaminen**. Näiden kahden lisäksi
merkitys- ja elämysyhteiskunnassa saattaa nostaa erityisesti merkitystään **ympäristöosaaminen ja etenkin**
aikaosaaminen (ks. tarkemmin luku 6.1).

Tuottavuuden ja kilpailukyvyn tavoittelussa haetaan jatkuvasti uusia ja tehokkaampia työnteon organi-
soinnin muotoja ja malleja. Vastaava tehokkuuden tavoittelu on edennyt myös oppimisympäristöjen kehit-
tämiseen vaatimuksena. Luova tulevaisuustila voi toimia ennakointiosaamisen oppimisympäristönä. Uusien
toimintamallien vaikutus paitsi taloudellisen suorituksen paranemiseen, myös työssä jaksamisen ja työssä
viihtymisen kannalta on ratkaisevan tärkeää. Tulevaisuuden työntekoon ja työntekijään kohdistuu paljon pai-
neita. Uusi työnteon paradigma on osaamiskriteerien pohjalta tarkasteltuna erittäin vaativa. Tässä asetelmassa
syntyykin helposti mielikuva työelämän supermiehistä ja hypernaisista tasapainottelemassa työelämän ja yksi-
tyiselämän ristiaallokossa. (Heinonen 2004). Yhtä aikaa tehokkuusvaatimusten rinnalla on olemassa työuran
pidentämispaineita ja eläkeiän nostamissuunnitelmia. Mikäli kuitenkin samanaikaisesti vallitsee nuorisotyöt-
ömyys ja yhä useamman nuoren kohdalla kokonaan syrjäytymisen vaara, kyse ei ole helposta yhtälön ratkai-
semisesta. Tulevaisuuden työnteon paradigma on entistä monitahoisempi (Ibid., muokattuna):

- työ edellyttää jatkuvaa oppimista – sopeutumista - uudistumista
- työnteon muodot tulevat joustaviksi (aika, paikka, suoritus)
- työ siirtyy verkoissa tehtäväksi, luova joukkoistaminen lisääntyy
- työ globalisoituu
- työ monipaikkaistuu
- työ automatisoituu
- työ tietoteknistyy ja hyödyntää digitaalisia palveluja
- tietotyön osuus kasvaa
- yritykset ulkoistavat toimintojaan
- työn ja palvelun fuusio tapahtuu
- palvelutyö ja lähityö korostuu
- elinikäisen työpaikan sijaan useita työjaksoja
- sirpaletyö yleistyy (mona työntantajaa, työtehtävää)
- hybridityö (monialaosaaminen) lisääntyy
- etä- ja joustotyö (e-työ) lisääntyy
- mobiilityö lisääntyy
- tieto- ja viestintätekniset taidot yleiskvalifikaatioksi
- työnteon ekologisiin ja eettisiin vaikutuksiin enemmän huomiota
- luovuuden mahdollistaminen työssä nousee vaatimukseksi
- kannettavat taidot korostuvat kontekstuaalisiin nähden
- työ yrittäjisty²⁰
- työ merkityksellistyy mielekkääksi toiminnaksi

²⁰ Kaikkein työhön on tulossa yhä enemmän mukaan yrittäjyyden luonnetta (Heinonen & Ruotsalainen 2012).

Osaamistarpeiden tulevaisuuden luotauksessa Luova tulevaisuustila voi toimia oppimisympäristönä - siellä opitaan ja vahvistetaan ennakointiosaamista, joka on yksi keskeinen tulevaisuudessa merkitystään kasvattava osaamisalue. Osaamisen paletti on laajakirjoinen – matemaattisen, kielellisen, liikunnallisen eli motorisen, taiteellisen ja visuaalisen osaamisen rinnalla on muitakin erityisosaamisen alueita.

Osaaminen voidaan myös jaotella yhä laajenevina kehinä ammatilliseen ydinosaamiseen, jonka ympärillä on yleinen kyseessä kulloinkin olevan toimialan osaaminen, yleiseen työelämän osaamiseen - miten olla, toimia ja käyttäytyä työelämässä sekä laajimpana yleiseen sosiaaliseen osaamiseen - miten olla, toimia ja käyttäytyä ihmisenä elämän koko areenalla.

Kuva 17. Osaamisen eri kerrostumien ja paletin kuvaus (Sirkeä Heinonen).

Substanssiosaamisen eli ammatillisen osaamisen nousevia tähtiä elämys- ja merkitysyhteiskunnassa ovat etenkin seuraavat: luova talous, palvelumuotoilu, tilan ja tunnelmien insinöörit/ympäristösuunnittelu, ekosaneeraus /cradle-to-cradle/niukkuustalous, digikulttuuri, käden taitojen artefaktuuri, terveys- ja hoiva (luontoterapia, musiikki) ja turvallisuus (ks. myös Ahvenainen et al. 2010).

Kuva 18. Ammatillisen osaamisen nousevia tähtiä elämys- ja merkitysyhteiskunnassa.

Osaaminen on opettamisen ja oppimisen tulosta - prosessin jalostamista ja muuttumista (*transformation*). Elämystaloudesta puhuvat Pine & Korn (2011) korostaakin muutosprosessien tunnistamista ja sen ottamista liiketoiminnan ytimeen. Elämykset ovat askelmia tällaiseen transformaation tuottamiseen. Alussa talous pyöri hyödykkeiden (*commodities*) ympärillä, sitten tavaroiden (*goods*) ja tuotteiden (*products*), nyt palvelujen (*services*) ja elämysten/kokemusten (*experiences*) ympärillä. Tästä seuraava syvällisempi askel hahmottaa kokonaisia muutosprosesseja (*transformations*), niitä tavoitteita ja pyrkimyksiä, joita asiakkailta (kuluttajilla) ja asiakasyrityksillä voi olla. Esimerkiksi koko terveydenhoitoala tähtää muutokseen: sairaasta terveeksi, pahoinvoivasta paremmin voivaksi, lihavasta hoikemmaksi jne. Yliopistot ovat muutosbisneksen ytimessä: opiskelijat hakevat sieltä koulutusta, osaamista, taitoja, joiden avulla heistä tulee jotain mitä tavoittelevat (*aspirations*).

Koulutus ja kasvatus tukevat osaamista tuottavaa oppimista, joka parhaimmillaan tunnistaa lahjakkuuksia ja mahdollistaa luovuuden ja älyn liiton matkalla osaamiskulttuurin huipulle: sivistykseen. Kun tietoyhteiskunnan toistaiseksi saavuttamaton huippu on viisausyhteiskunta, on osaamisyhteiskunnan huippuna kaiken läpäisevä sivistisyhteiskunta.

6.1 Tulevaisuuden osaamistarpeiden timantti

Substanssiosaamisen lisäksi hioutuu nähtäville tulevaisuuden osaamistarpeiden timantti, jonka seitsemän särmää ovat seuraavat (Heinonen 2010c): 1. vuorovaikutusosaaminen, 2. yhteistyöosaaminen, 3. aikaosaaminen, 4. teknologiaosaaminen, 5. ympäristöosaaminen, 6. systeemiosaaminen, ja 7. merkitysosaaminen.

Kuva 19. Tulevaisuuden osaamistarpeiden timantti (Sirkeä Heinonen).

Vuorovaikutusosaaminen

Vuorovaikutusosaaminen koostuu niistä taidoista, joita henkilöllä on olla vuorovaikutuksessa ja yhteydessä erilaisiin ihmisiin ja yhteisöihin, oman organisaationsa sisällä ja ulkopuolella, fyysisessä maailmassa ja netti-maailmassa. Tämä osaamistarve korostuu entisestään kun tarkastelemme esimerkiksi viestinnän osalta sen laajenevia osa-alueita. Suullisen ja kirjallisen viestinnän lisäksi tullaan kiinnittämään huomiota kuvalliseen ja keholliseen viestintään. Kielitaidon merkitys voi nousta tärkeäksi aloilla, joilla yleiskieli englanti ei enää riitä. Kiinan ja korean kielen taitajista on jo nyt pulaa. Myös arabia, espanja ja hindi voivat nousta avainasemaan. Vuorovaikutusosaamiseen kuuluu myös vahva kulttuurinen elementti. Globalisaation myötä monikulttuuris-tuvassa maailmassa ja Suomessa tarvitaan eri kulttuurien tapoja, arvoja, uskontoja ja uskomuksia tuntevia

ihmisiä. Vuorovaikutusosaaminen korostuu verkottuneessa ja jatkuvasti muuttuvassa työelämässä, jossa joutuu kohtaamaan jatkuvasti uusia ihmisiä – ja yhä useammin verkon virtuaalisissa maailmoissa.

Yhteistyöosaaminen

Yhteistyöosaaminen rakentuu edellä kuvatun vuorovaikutusosaamisen päälle, mutta kyseessä on astetta aktiivisempi yhdessä tekemisen taito. Yhä enemmän tulevaisuudessa työ on tiimityöskentelyä, joka edellyttää yhteistyökykyä. Lisäksi se edellyttää halukkuutta ja valmiuksia yhdessä osaamisen kehittämiseen, mikä puolestaan vaatii yhdessä oppimista. Näiden tuloksena syntyy hedelmällinen maaperä yhdessä tekemiseen (*co-creation*). Tämä tapahtuu parhaimmillaan yhteisluovuutta hyödyntäen. Yhteistyöosaamiseen kytkeytyy myös taito hyödyntää palvelumuotoilua yhteistyön muotojen ja toteutuksen ratkaisuissa. Kaiken kaikkiaan tulevaisuuden työ on yhä monimuotoisempaa ja intensiivisempää ryhmätyöskentelyä, jossa erilaiset ihmiset sekä erikentät ja kulttuurit kohtaavat. Merkitys- ja elämysyhteiskunnassa verkostojen eetos vain vahvistuu: ymmärretään, että yksilöllisyyttä, luovuutta ja innostavia työyhteisöjä ja -verkostoja kehittää parhaiten vireä, epämuodollinen ja hierarkioista vapaa vuorovaikutus, mahdollisimman vapaa ideoiden, ajatusten ja tunteiden jako. Heikkona signaalina verkostoeetoksen yhä vahvistumisesta voi pitää varsin vilkasta julkista keskustelua tekiäjänoikeuksista ja nettipiratismista, jossa radikaalitkin ideat tiedon ja kulttuurituotteiden vapaasta liikkuvuudesta ovat saaneet runsaasti tilaa. Myös puhe etenkin avoimissa työ- ja innovaatioprosesseissa hyödynnettävistä pilvi- tai parviorganisaatioista enteilee verkostojen eetoksen syvenemistä ja levenemistä.

Aikaosaaminen

Aikaosaaminen on tulevaisuuden työelämässä pärjäämisen kannalta tärkeä osaamislaji. Aikaosaamisessa on monta säiettä. Ensinnäkin se tarkoittaa **oman ajan käytön organisointia**, kiireen hallintaa. Tähän on olemassa monenlaisia apuvälineitä. Analysoi päiväsi ajankäyttö ja mieti, missä on parannettavaa: Mitä voi karsia, mitä voi tehostaa, mitä voi delegoida, mistä voi saada apua jne. Toisekseen voi tehostaa **reaaliaikaisuuden hyödyntämistä**. Tietotulva ja netti voi luoda infoähkyä, mutta sen karikoissa voi oppia luovimaan ja päinvastoin käyttäen hyväkseen täysimääräisesti juuri ne asiat ja tiedot, jotka on saatavilla reaaliaikaisena netissä. Oman ajankäytön hallinnan ja kiireen selättämisen lisäksi aikaosaaminen tarkoittaa sitä, että osaa hyödyntää yhteiskunnan desynkronisaatiota – kaikkea ei enää tarvitse tehdä samaan aikaan kuin muut kuten oli laita teollisuusyhteiskunnassa tehtaan pillin rytmittämänä. Kolmas aikaosaamisen elementti onkin yhteiskunnan **toimintojen eriaikaisuuden hyödyntäminen**. Edellä kuvattu monipaikkaisuus edellyttää desynkronisoinnin aikaosaamista. Globaalissa maailmassa eri aikavyöhykkeiden välillä työskentelevät voivat hyödyntää aikaröä. Kaliforniassa pitkiä jaksoja oleskelevan kollega A:n illalla tekemä teksti saavuttaa Suomessa työskentelevän kollega B:n aamulla ja hänen työstämänsä teksti puolestaan palaa Kaliforniaan juuri sopivasti jatkettavaksi. Synkroonisten skype-tapaamisten sopiminen sen sijaan vaatii ainoannoksen joustavuutta. Aikaosaaminen edellyttää myös johtajuuden kehittämistä ymmärtämään aikaosaamisen merkityksen. Työn organisoiminen tapahtuu tulevaisuudessa tarkoituksenmukaisuuden ja työssä jaksamisen nuottien mukaan – ei perinteis-

ten hierarkkisten marssiaskelten ja käskyhuutojen tahdissa. Kellokalleilla ei ole enää virkaa, työ arvioidaan yksinomaan sen tulosten laadun ja työntekijän tyytyväisyyden pohjalta.²¹ Muulla tavoin emme voi vastata tuottavuustavoitteisiin ja kiristyviin tehokkuusvaatimuksiin.

Aikaosaaminen tarkoittaa myös kykyä hyödyntää **hitauden vallankumousta**. Kiire-keisarin uudet vaatteet on paljastettu: näennäisen tehokkuuden sijaan tuloksia saadaankin paremmin muuttamalla työympäristöt ja käytännöt hitautta salliviksi. Kyse ei ole joutilaisuuden tai laiskuuden laboratorion, vaan oikean-

Aikaosaamisessa ei ole kyse siis pelkästään kiireen kesyttämisestä ja kalenterin hallinnasta, vaan laajemmasta aikaosaamisesta elämänhallinta- ja elämäntapa-asiana, elämän mielekkyyden hakemisena ja "kokonaisvaltaisen ihmisen kaipuuna"

laisesta ajan rytmin ymmärtämisestä ja oman työskentelyrytmin sopeuttamisesta siihen yksilöllisesti. Lomat ja tauot, hitautta vaalivat tilat, joustavuuden mahdollistama etätyö jne ovat konkreettisia apuvälineitä hitauden hyödyntämiseksi työssä viihtymisen, työssä jaksamisen ja työmotivaation osalta. (Heinonen 2010). Työympäristössä hitaus avaa ovet myös luovuudelle. Aikaosaamisessa ei ole kyse siis pelkästään kiireen kesyttämisestä ja kalenterin hallinnasta, vaan laajemmasta aikaosaamisesta elämänhallinta- ja elämäntapa-asiana, elämän mielekkyyden hakemisena ja "kokonaisvaltaisen ihmisen kaipuuna", jotka liittyvät myös alla kuvattuihin systemiosaamiseen ja merkitysosaamiseen.

Tärkein aikaosaamisen elementti on **proaktiivinen tulevaisuusajattelu ja ennakointiosaaminen**. Jatkuvasti ja nopeasti muuttuvassa maailmassa on systemaattisesti luodattava tulevaisuuden kehityssuuntia ja vaihtoehtoisia tulevaisuuskuvia. Mahdollisten ja todennäköisten tulevaisuuskuvien lisäksi on tärkeä määrittää toivottuja tulevaisuuskuvia. Tämä on osa organisaatioiden strategia- ja visiointityötä. Toivottujen tulevaisuuskuvien toteuttamiseen voi sitten ryhtyä proaktiivisesti rakentamaan askelkuvioita ja polkuja. Tulevaisuuteen voi vaikuttaa - tulevaisuus tehdään nykyhetken valinnoilla ja päätöksillä. Pystytkö ennakoimaan oman paikkasi tulevaisuuden työelämässä uudessa työnteon paradigmassa? Entä osaatko laatia henkilökohtaisen tulevaisuusstrategian? Osaatko auttaa muita tekemään itselleen vastaavan tulevaisuusstrategian? Systemaattisella tulevaisuusajattelulla ja metodeilla tällaista ennakointia on helpompi tehdä. Jokaisella organisaatiolla tulisi olla tulevaisuusstrategia, mutta myös yksittäisillä työntekijöillä voi olla oma henkilökohtainen tulevaisuusstrategia. Tulevaisuusajattelu ja tulevaisuuden ennakointi voisivat olla oppilaitoksissa omana aineenaan tai ainakin kurssinaan.²² Työorganisaatioissa kannattaisi olla ennakointikoulutusta työpaikan sisäisenä koulutuksena ja vaikkapa perehdyttämiskoulutuksen yhteydessä kaikille työntekijöille tehtävästä riippumatta.

²¹ Työelämän sääntöjä koskevan teoksen (Templar 2005) eräs ohje on: Tiedä milloin jäädä myöhään ja milloin mennä ajoissa. Älä pelkää, että menetät jotain, jos lähdet ajoissa kotiin.

²² Tällä hetkellä tulevaisuudentutkimuksen opetusta saa Turun yliopiston organisoiman TulevaisuusVerkoston Akatemian järjestämänä useassa eri yliopistossa. Kansainvälinen tulevaisuudentutkimuksen maisteriohjelmakin on Suomessa olemassa Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen toteuttamana.

Tekno-osaaminen

Edellä luonnehditun aikaosaamisen ytimessä on ihmisen suhde aikaan ja sen hallinta. Vastaavasti tekno-osaamisessa on kyse ihmisen suhteesta ja asennoitumisesta teknologiaan ja käytettävissä oleviin tekniikoihin sekä niiden hallinta. Tällöin päällimmäisenä on käytännössä tarkasteltava ihminen-kone -käyttöliittymää, olipa toimiala, ammatti tai tehtävä mikä tahansa. Teknosopivuus (*techno-feasibility*) on tekno-osaaminen osa-alue. Se tarkoittaa sitä, että sekä työntekijän itsensä että työnantajan tulisi tarkastella työntekijöiden käyttämän tekniikoiden arsenaalin riittävyden lisäksi sen tarkoituksenmukaisuutta. Teknosopivuudelle ei ole mitään staattisia kriteereitä, vaan tulee tarkastella mitä tekniikoita ja laitteistoa ja verkostoja käyttämällä työ tulee optimaalisesti suoritettua. Tällöin on hyvä kiinnittää huomiota siihen, että teknologian itseisarvoinen käyttö ei ole ratkaisu. Teknologian todellinen arvo on aina sen käyttöarvo. Tekno-osaamiseen kuuluu sekä sen alueen teknologian tunteminen, joka on omassa ammatissa relevanttia. Lisäksi ubiikissa digiyhteiskunnassa ict-osaaminen on välttämättömyys. Tähän lisätään vielä sosiaalisen median tuntemus. Se ei tarkoita sitä, että välttämättä tarvitsee käyttää sosiaalista mediaa monipuolisesti, vaan sitä, että tuntee sen tarjoaman ja käyttää oman paletin mukaisesti tarjolla olevia mahdollisuuksia. Tekno-osaamiseen kuuluu myös kyky hahmottaa viisi tekniikan kehityksen suurta linjaa:

1. tekniikan kehityksen vauhti kasvaa
2. tekniikan kehitys moninaistuu
3. innovatiiviset yhdistelmätekniikat lisääntyvät – tekniikoiden konvergoituminen
4. tekniikka tunkeutuu yhä syvemmälle yhteiskuntaan → ubiikkiteknologia → ubiyhteiskunta → ubiosaaminen
5. mediatekniikat ja sosiaalinen media luovat uusia liiketoimintamalleja: opettaja → opetettava

Ympäristöosaaminen

Ympäristöosaamisessa on kyse ihmisen suhteesta luontoon ja ympäristöön. Ympäristöosaamiseen kuuluu tietämys keinoista ja käytänteistä, millä ilmastonmuutoksen hillintään ja siihen sopeutumiseen voisi vaikuttaa omilla ratkaisuilla ja toisaalta myös työorganisaation ratkaisuilla. Keskeistä tällaisen ympäristöosaamisen kehittämisessä on ekologisen jalanjäljen tunnistaminen ja pienentäminen sekä nk. kehdestä hautaan -ajattelutapa (*cradle-to-cradle*). Siinä yhden prosessin myötä syntyvät jätteet voidaan ohjata toisen prosessin raaka-aineiksi. Etätoimintojen suosiminen on osa ympäristöosaamista silloin, kun ne samalla vähentävät ympäristökuormitusta. Yritysten ympäristövastuun ilmentäminen on ympäristöosaamista organisaatiotasolla. Ympäristöosaaminen nostaa tulevaisuudessa radikaalisti merkitystään, luonnollisesti koska ympäristö- ja ilmasto-ongelmat ovat ihmiskunnan kiireimmin ratkaistavia, elämän ja kuoleman kysymyksiä. Ympäristöosaaminen tulee yhä tärkeämmäksi kuitenkin myös merkitys- ja elämysyhteiskunnan viitekehyksessä. Toisaalta koska nämä ongelmat ovat niin perustavia, toisaalta koska ne kietoutuvat yksilöiden omaan elämään ja tulevaisuuteen ja ovat yksilöiden vaikutusvallan ulottuvissa, suuri osa tulevaisuuden tarinoista kietoutuu tavalla tai toi-

sella ympäristökysymyksiin ja ekologiseen elämäntapaan. Jos tai kun elämän koettu merkityksellisyys kasvaa, kasvaa samalla myös huoli ympäristöstä, omasta ja jälkipolvien kohtalosta. Ympäristöteemasta tulee ehkä keskeisin yksittäinen tarinoiden lähde, merkitys - ja elämysyhteiskunnan merkittävä, perustava tarina. Lisäksi ympäristökysymyksillä on merkitys- ja elämysyhteiskunnassa tärkeä eettinen rooli: huoli ja vastuu ympäristöstä tasapainottaa elämysyhteiskunnan helposti hedonismiin ja narsismiin taipuvaa eetosta. Avainkysymys on, miten ihmiskunta pystyy tuotannossaan ja toiminnoissaan asemoitumaan osaksi luontoa – ei resursseja ja energiaa tuhlaten vaan vastuullisena toimijana ja kuluttajana viisaita valintoja tehden - lähimmäisistään ja itsestään huolta pitäen.

Avainkysymys on, miten ihmiskunta pystyy tuotannossaan ja toiminnoissaan asemoitumaan osaksi luontoa – ei resursseja ja energiaa tuhlaten vaan vastuullisena toimijana ja kuluttajana viisaita valintoja tehden - lähimmäisistään ja itsestään huolta pitäen

Systeemiosaaminen

Tulevaisuudentutkimuksessa skenaarioajattelun, vaihtoehtoisten tulevaisuuskuvien luotaamisen ja tulevaisuuteen vaikuttamisen ohella keskeistä on systeemijattelu. Systeemiosaaminen on systeemijattelun omaksumista, kehittämistä ja soveltamista. Systeemijattelun synnyttämää kykyä on nähdä työelämä systeeminä, joka koostuu osasysteemeistä ja niiden keskinäisistä kytkennöistä sekä hahmottaa oma asema ja toiminta tässä systeemikokonaisuudessa sekä yhden työpaikan, toimialan ja työmarkkinoiden sisällä. Vastaavasti systeemiosaamista on hahmottaa osaaminen systeeminä kokonaisuutena, jossa on osasysteemejä. Systeemiosaaminen on lähellä myös holistista tarkastelua - kokonaisvaltaista asioiden hahmottamista. Tällöin on keskeistä tarkastella työelämää suhteessa muihin yhteiskunnan toimintoihin: asumiseen, liikkumiseen, yksityiselämään, vapaa-ajan viettoon, harrastuksiin, yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen, vapaaehtoistyöhön jne. Kyky hahmottaa ja analysoida kokonaisuuksia sekä nähdä ne systeemeinä, joilla on vuorovaikutteisia osasysteemejä, on systeemiosaamisen ytimessä.

Merkitysosaaminen

Merkitysosaamisen käsite on Luova tulevaisuustila -hankkeen kuluessa noussut esiin uutena osaamisen lajina liittyen pohdintoihin työelämän tulevaisuudesta ja kehittyvänä olevasta elämys- ja merkitysyhteiskunnasta. Kuten muutkin osaamistarpeiden timantin kohdat, myös merkitysosaaminen liittyy tulevaisuuden työnteon uuteen paradigmaan. Tietoyhteiskunta on parhaillaan muuttumassa ja jalostumassa luovuutta painottavaksi merkitys- ja elämysyhteiskunnaksi. Pelkästä teknologiasta ja hardwaresta tulee matalan jalostusasteen perusraaka-ainetta, ja kehittyneiden talouksien tuotannon painopiste siirtyy aineettomaan ja luovuuteen perustuvaan tuotantoon. Se, mitä luovassa taloudessa pohjimmiltaan tuotetaan ja kulutetaan, ovat merkitykset. Työssä ja tuotannossa korostuvat yhä enemmän luovuus ja merkitysten tuotanto ja etenkin elämäntapaan ja identiteettiin liittyvät kysymykset. Tämä ei koske vain luovia ydinaloja, vaan kaikkien toimialojen on otettava

yhteiskunnan ja asiakkaiden muutos huomioon. Tässä mielessä merkitysosaaminen on tulevaisuuden työn osaamistarpeista keskeisin tai ainakin voimakkaimmin nouseva.

Toisaalta merkitysosaaminen ei liity pelkästään työelämään, vaan ihmiset pyrkivät kaikessa toiminnassaan luomaan merkityksiä ja rakentamaan itselleen mielekästä ja merkityksellistä elämäntapaa. Perinteiset merkityksen lähteet, kuten institutionalisoitunut uskonto ja kansallisvaltio ovat menettäneet voimansa, ja elämisen mielen rakentaminen on yhä enemmän kunkin yksilön harteilla - tähän liittyy luonnolli-

Itsen kehittämisen mahdollisuus sinänsä saattaa tulevaisuudessa olla yhä keskeisempi ihmisiä eriarvoisiin asemiin jakava tekijä

sesti suuria riskejä, että kantavan elämän rakentaminen ei onnistukaan. Mielenkiintoinen kehityskulku on se, että merkitys- ja elämysyhteiskunnan myötä työn ja vapaa-ajan maailmat alkavat mahdollisesti sekoittua toisiinsa - työ ja talous "kulttuuristuvat". Myös työstä tulee osa ihmisten -- ainakin suhteellisen hyväosaisten - elämäntapaprojektia. Jos näin tapahtuu, tämä tulee luonnollisesti muuttamaan ihmisten suhdetta työhön radikaalistikin. Kehityksessä piilee myös eriarvoistumisen vaaroja: kaikki työt eivät anna samanlaisia mahdollisuuksia itsen kehittämiseen. Itsen kehittämisen mahdollisuus taas sinänsä on tulevaisuudessa mahdollisesti yhä keskeisempi ihmisiä eriarvoisiin asemiin jakava tekijä. Missä määrin siivooja, bussikuski, kokki, parturi, arkkitehti, lääkäri, tietotyöntekijä, tuomari jne. voivat löytää työstään mielekkyyttä ja merkityksiä, jotka tukevat heidän elämäntapaansa mielekkäällä tavalla?

Merkitysosaamista tarvitaan luonnollisesti merkityksiä tuottavassa taloudessa. Työntekijät tarvitsevat merkitysosaamista myös rakentaakseen työstään itselleen mielekkään, ymmärrettävän ja merkityksellisen kokonaisuuden. Näin työ asettuu osaksi yksilön identiteettiprojektia. Työt ovat tulevaisuudessa myös yhä vähemmän selvärajaisia ja ennalta määriteltyjä, jolloin työntekijöiden täytyy tuoda niihin oma persoonallinen ja luova panoksensa. Merkitysosaaminen on vuorovaikutusosaamista edellyttävä sosiaalinen prosessi: kulttuuri on määritelmänmukaisesti sosiaalista, jaettua. Luovuutta, tarinoita ja innovaatioita syntyy vain sosiaalisesti virikkeellisissä ja sellaisissa oloissa, joissa ihmisten välinen kommunikaatio toimii tehokkaasti. Syvästi merkityksellisiä tuotteista ja palveluista saa ainoastaan, jos asiakkaat ja kuluttajat otetaan mukaan niiden tuotantoon. Vastaavasti myös mielekkään merkityksellisen työn rakentaminen on sosiaalinen prosessi.

Kalifornialainen ennakointiin keskittynyt ajatushautomo *Institute for the Future* (IFF) on puolestaan ennakoanut tutkimuksessaan vuoteen 2020 mennessä kehittyviä keskeisiä taitoja. Yllä kuvatut osaamistarpeet (tulevaisuuden osaamistarpeiden timantti) ovat tulevaisuuden työssä vaadittuja kompetensseja, valmiuksia. Seuraavassa niitä täydentämään esitetään konkreettisempia taitoja, joita edellä mainittu tulevaisuusinstituutti puolestaan haluaa nostaa esiin. Molempia näitä osaamis- ja taitolajeja on käytetty Luova tulevaisuustila-hankkeen Tulevaisuusklinoissa. Tulevaisuuden työelämässä tarvitaan seuraavia taitoja (IFF):

1. **Merkityksellistäminen** (*Sense-Making*). Kyky nähdä asioiden ja ilmausten merkitys ja kulttuurinen konteksti sekä taito soveltaa kykyä käytännön työhön. Kaiken luovan työn perustaito.
2. **Sosiaalinen älykkyys** (*Social Intelligence*). Kyky muodostaa ihmisiin suora ja välitön yhteys, kyky aistia tunnetiloja ja stimuloida reaktioita sekä luoda yhteyksiä ja toivottua ilmapiiriä ihmisten välille.

3. **Luova, uudistava ja sopeutuva ajattelu** (*Novel & Adaptive Thinking*). Kyky mekaanisista rutiineista ja totunnaisista säännöistä vapaaseen itsenäiseen ja tuoreeseen ajatteluun.
4. **Kulttuurienvälisyys** (*Cross-Cultural Competence*). Kyky toimia erilaisissa kulttuurisissa ympäristöissä ja viitekehyksissä.
5. **Laskennallinen ajattelu ja tiedonkäsittelykyvyt** (*Computational Thinking*). Kyky muuntaa ja koostaa valtavia datamääriä abstrakteiksi käsitteiksi ja ymmärtää tietokantoihin ja raakadataan perustuvaa päättelyä.
6. **Uusmedialukutaito** (*New-Media Literacy*). Kyky arvioida ja kehittää uusien mediamuotojen sisältöä sekä jalostaa ja hyödyntää näitä innostavaan ja stimuloivaan kommunikaatioon ja tiedonvälitykseen.
7. **Alojenvälisyys** (*Transdisciplinarity*). Kyky ymmärtää eri alojen ja ”kenttien” kieltä ja käsitteitä.
8. **Design-ajattelu** (*Design Mindset*). Kyky suunnitella ja kehittää työympäristöä, -tehtäviä ja -prosesseja jatkuvasti siten, että ne palvelevat parhaiten kussakin tehtävässä vaadittavaa ajattelua ja työskentelytapoja – työn kokonaisvaltainen, tilaa, välineitä, yhteisöä, lopputuotteita jne. koskeva suunnittelu.
9. **Informaatioähkyn hallinta** (*Cognitive Load Management*). Kyky suodattaa esiin tärkeä informaatio eri työkalujen ja tekniikoiden avulla sekä kyky hahmottaa kokonaisuuksia informaatiotulvasta.
10. **Virtuaalisen yhteistyön taidot** (*Virtual Collaboration*). Kyky työskennellä tuottavasti, edistää sitoutumista ja osallistumista sekä olla läsnä virtuaalisessa tiimissä.

Edellä kuvatusta osaamistarpeiden timantista nousee näiden IFTF:n kirjaamien kymmenen tulevaisuuden työtaidon valossa kaksi osaamistarvetta ylitse muiden. Ensinnäkin merkitysosaaminen näyttäisi olevan jonkinlainen superosaamistarve, sillä se rakentaa jokaista listattua työtaitoa. Merkitysosaamisella tarkoitetaan yleistä sosio-kulttuurista valmiutta ja yleissivistystä. Toinen on vuorovaikutusosaaminen, joka on mukana puolessa IFTF:n painottamista taidoista. Sillä tarkoitetaan yleisiä vuorovaikutuksen ja kanssakäymisen taitoja. Nämä taidot myös kietoutuvat toisiinsa likeisesti, sillä kulttuuriset merkitykset muodostuvat ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa, ja toisaalta vuorovaikutus perustuu juuri jaetuille merkityksille. Ihmisenä olemisen rakentuu perustavasti viestinnälle ja vuorovaikutukselle.

Ihmisenä olemisen rakentuu perustavasti viestinnälle ja vuorovaikutukselle.

6.2 Työn uusi eetos

Suomalaista työtä on perinteisesti luonnehtinut “selviytymisen eetos” (Kortteinen 1992): työ on nähty ankarana velvollisuutena, “selviytymistä” vaativana asiana, jonka moraalisenä palkkiona on ollut raskaan työn suorittamisesta saatu kunnia. Osin selviytymisen eetoksen takana on ollut protestanttinen etiikka, joka korostaa työn askeettista velvollisuusluonnetta, työlle uhrautumista ja pyyteetöntä omien halujen ja etujen kieltämisestä. Sekä selviytymisen eetoksen että protestanttisen etiikan käsitys työstä on ollut tiukan yksilökeskeinen: työn suorittaminen on ollut jokaisen yksilön oma kunnia-asia. Työ ei kuitenkaan ole ollut yksilöllistä “itseä ilmentävässä” merkityksessä, vaan työntekijän on päinvastoin tullut “kuolettaa” itsensä asettumalla tarkasti määriteltyn työrooliin.

Tieto- ja palvelutyö ja globalisaatio toivat mukanaan luovuuden, innovaatioiden ja joustavuuden vaatimuksia, ja näin myös työetiikka ja työn eetos muuttuivat hieman aiempaa vapaammiksi. Työntekijöiden päättävältä työnsä suhteen lisättiin, pukeutumis-

Autonomian tulisi tarkoittaa työntekijän vapautta suunnitella ja toteuttaa työnsä itsenäisesti, hallita työtään, ei liian vastuun ja tehokkuusvaatimusten kasaamista tämän harteille

koodeja höllennettiin ja otettiin käyttöön liukuva työaika. Merkitys- ja elämysyhteiskunnassa työetiikka ja työn eetos kuitenkin muuttuvat tätä syvällisemmin. Yhtäällä työntekijät vaativat ja odottavat uudenlaista työ-kulttuuria, toisaalta työ ja sen organisoiminen tapa edellyttävät työelämän uutta arvopohjaa. Esimerkiksi vuokralääkäreiden käsitystä työstään jäsentää osaltaan eetos, joka rakentuu itsetoteutuksen, nautinnon ja identiteetin rakentamisen arvoille (Ruotsalainen 2009). Osin tämä kertoo hedonististen arvojen voimistumisesta, osin eetos heijastelee uuden työn vaatimuksia. Vuokralääkäreiden työ on liikkuvaa ja muuntuvaa, jolloin sen täytyy myös olla yksilöllisesti hallittua, jäsenettyä ja miellettyä; valmiita ohjeita ja malleja ei ole. Tämän vuoksi jokaisen täytyy rakentaa työnsä ja sen mieli itse.

Vuokralääkäreiden työ on kuitenkin lopulta varsin perinteistä tietotyötä, ja tämän vuoksi heidän “luovuuspuheensa” on tietyllä tapaa ulkokohtaista. “Nautinnonhakuisuudestaan” huolimatta vuokralääkäreiden työetiikka pyrkii itsekurin kasvattamiseen ja ammatillisuuden kehittämiseen – luovuudella, itsetoteutuksella ja nautinnontavoittelulla pyritään lisäämään oman työn joustavuutta ja tehokkuutta. Kyse on siis ikään kuin päivitetystä velvollisuusetiikasta. Perinteisiä käsityksiä vastaa myös heidän elämäntapansa: vuokralääkäreiden haastatteluista ei hahmotu luovuutta ja itsetoteutusta painottavaa elämäntapaa, vaan luovuuspuhe rajautuu työhön. (Ibid. 103-108.)

Tietoyhteiskunnan tarjoamien uusien vapauksien ongelma piileekin niiden välineellisyydessä: työntekijöiden autonomialla, joustavuudella ja luovuudella pyritään ennen kaikkea lisäämään tehokkuutta, sopeutumaan muutuviin tilanteisiin sekä varsin kapea-alaisiin teknologisiin ja organisatorisiin innovaatioihin. Ne eivät aseta työntekijöiden autonomiaa, luovuutta ja sisäistä motivoituneisuutta itseisarvoiksi. Autonomian tulisi tarkoittaa työntekijän vapautta suunnitella ja toteuttaa työnsä itsenäisesti, hallita työtään, ei liian vastuun ja tehokkuusvaatimusten kasaamista tämän harteille. Luovuuden tulisi olla enemmän aitoa ja vapaata itseilmaisua, ei pakonomaista innovointia ja prosessien tehostamista. Näistä syntyy työn sisäinen motivaatio: it-

seisarvoisesta työntekijän autonomiasta, työn hallinnasta ja luovuudesta sekä työn tarkoituksellisuuden tunteesta (Pink 2009).

Merkitys- ja elämysyhteiskunnan työetiikan täytyy olla itseisarvoista; työntekijöiden autonomia ja luovuus eivät voi olla pelkkiä välineitä toiminnan tehostamiseen, eikä työetiikka perustua velvollisuuteen ja raadannasta saatuun kunniaan. Radikaalisti työetiikka ja työelämän henki muuttuu, jos ja kun niitä alkaa määrittää protestanttisen etiikan sijaan modernin toinen ulottuvuus, hedonistissävyytteinen romanttinen etiikka. Romanttisen etiikan muovaamat yksilöt ovat sisäiseltä kokemusmaailmaltaan rikkaita, kokemuksia ja itsensä toteuttamisen mahdollisuuksia etsiviä ”vapaita sieluja”; heitä motivoivat heistä itsestään lähtevät tunteet ja päämäärät.

Sisäisesti motivoitu, romanttisen etiikan henkiin puhaltama työ tulee lähelle Pekka Himasen esittelemää hakkerietiikkaa. Alkuperäisessä merkityksessä hakkeri ei tarkoita tietokonerikollista, vaan tietotyöntekijää, joka suhtautuu työhönsä intohimoisesti, innostuneesti ja iloittelevasti. Hakkereiden työssä on kyse eräänlaisesta käsityöläisyydestä, henkilökohtaisesta työlle omistautumisesta ja siitä välittämisestä. Hakkereille työ on leikin kaltaista, nautintoa ja iloa tuottavaa, päämäärä itsessään. Hakkerien työssä korostuu intohimo, jota ei voi saavuttaa kuin aidosti henkilökohtaisella, omin ehdoin toteutetulla työllä. Työn elimellisestä ja kokonaisvaltaisesta nivoutumisesta ihmisen persoonaan ja sen toteutukseen seuraa myös, että protestanttisen etiikan mukainen suhde aikaan murtuu. Hakkereille ei voi asettaa ulkoa työn aikaraameja, vaan heidän luovuutensa vaatii itserytmitettyä aikaa. Ajan itsehallinta puolestaan lisää työn mielekkyyttä painottamalla työntekijän itsenäistä ja täysi-ikäistä asemaa sen sijaan, että työntekijän ajateltaisiin tarvitsevan jatkuvaa kontrollia ja holhous- ta. (Himanen 2001, 19-31, 46-47.)

Hakkerietiikan ydinarvoja ovat intohimo, vapaus, sosiaalinen arvokkuus ja avoimuus, aktiivisuus, välittäminen ja ennen kaikkea luovuus. Intohimo syntyy ihmisistä itseä kiinnostavasta asiasta, joka energisoi ja jonka tekeminen on iloittelevaa. Vapaus tarkoittaa ennen kaikkea aikaa, joka ei ole rutinoitunutta ja optimoitua, vaan jossa on tilaa leikkittelylle ja uuden kokeilulle. Sosiaalisen arvokkuuden ja avoimuuden arvot liittyvät haluun kuulua yhteisöihin, jotka jakavat saman intohimon sekä työskennellä näissä yhteisöissä vertaistuotannon hengessä. Aktiivisuus tarkoittaa halua passiivisen vastaanottajan sijaan toimia aktiivisesti omien intohimojen ohjaamana sekä yksityisyyden suojaa oman elämäntyylin luomiselle. Välittämisen arvo puolestaan korostaa korkeaa sosiaalista vastuuta, kaikkien mukaan ottamista luovan työn verkostoihin. Kaikkein korkeimman arvon, luovuuden, Himanen määrittelee omien kykyjen mielikuvitukselliseksi käytöksi, itsensä jatkuvaksi ylit- tämiseksi ja arvokkaan uuden panoksen antamiseksi maailmaan. (Ibid. 125-127.)

Himanen muotoili alun perin hakkerietiikan tietoyhteiskunnan idealistiseksi ja vaihtoehtoiseksi hengeksi. Nyt, kymmenen vuotta myöhemmin, hakkerietiikka asettuu realistisempaan valoon internetin toimintakulttuurin levitessä niin työhön kuin vapaa-aikaan, verkosto-organisaation mahdollisesti syventyessä parvi- tai pilviorganisaatioksi ja niin talouden kuin elämäntapojen muuntuessa merkitys- ja elämysyhteiskunnan suuntaan. Kuvaavaa on, että Himasen luonnehtimat hakkerietiikan ominaisuudet vastaavat hyvin pitkälle niitä arvoja ja ominaisuuksia, jotka Don Tapscott (1997) on haastatteluihinsa perustuen antanut ”nettisukupol- ven” jäsenille.

OSA 2.

TEIMME LUOVAN TULEVAISUUSTILAN

Tämän julkaisun Osa 2 kuvaa Luovan tulevaisuustilan konseptin sekä sitä testanneet kaksi pilottia. Ensimmäinen pilotti sijoittui Lasipalatsissa Helsingin kaupungin Kohtaamispaikka -kirjastoon, missä yhteydessä luodattiin erityisesti tulevaisuuden kirjastoa. Toinen pilotti sijoittui Hämeenlinnaan Teknologiakeskus Innoparkiin ja Hämeen ammattikorkeakoulun pääkirjastoon. Siellä luodattiin muun muassa tilaan sijoittuneissa tulevaisuusklinikoissa työstytyinä aiheina merkitys- ja vuorovaikutusosaamista, mielekkään elämän mallia, digikulttuuria ja aikaosaamista, 3D-maailmoja, sekä tulevaisuuden työelämän ja netin yhteen kietoutumista. Lisäksi esitellään kuva-analyysin käyttöä ennakoinnin apuvälineenä, tilan arviointia käyttäjäpalautteen kautta, sekä milläistä on hyvä digikulttuuri ja digitaaliset palvelut.

7. LUOVAN TULEVAISUUSTILAN KONSEPTI

*”Jos kerrot minulle, niin unohdan,
jos näytät minulle, niin muistan,
jos osallistat minut, niin ymmärrän”*

Benjamin Franklin

Luova tulevaisuustila on työssä jaksamista tukeva työympäristöjen innovatiivisuuden ja tulevaisuussuuntautuneisuuden kehittämiskonsepti. Konsepti muodostaa integroidun kokonaisuuden. Uutta konseptissa on erityisesti työhyvinvoinnin, luovuusajattelun ja tulevaisuusajattelun yhdistäminen sekä niihin soveltuvien menetelmien ja elementtien kehittäminen, demonstroiminen ja testaaminen.

Luova tulevaisuustila on fyysinen tila, jossa työntekijät voivat pistäytyä ja oleskella tiettyjä jaksoja perinteisen työskentelytilansa ulkopuolella ”tankatakseen” itseensä innovatiivisuutta ja tulevaisuusajattelua tukevia elementtejä, vaikutteita ja virikkeitä. Tiettyyn fyysiseen tilaan sijoittuvassa Luovassa tulevaisuustilassa hyödynnetään myös virtuaalisia ja digitaalisia välineitä ja sisältöjä vuorovaikutteisessa muodossa ja varta vasten järjestetyissä luovissa sessioissa – nk. Tulevaisuusklinoissa. Luova tulevaisuustila on yhteistila – kahvitilan, epävirallisen kokoustilan, aivoriihitilan, kirjastonurkkauksen ja lepotilan elementtejä ja funktioita sisältävä, luovuusajatteluun ja tulevaisuusajatteluun kannustava hybridi tila.

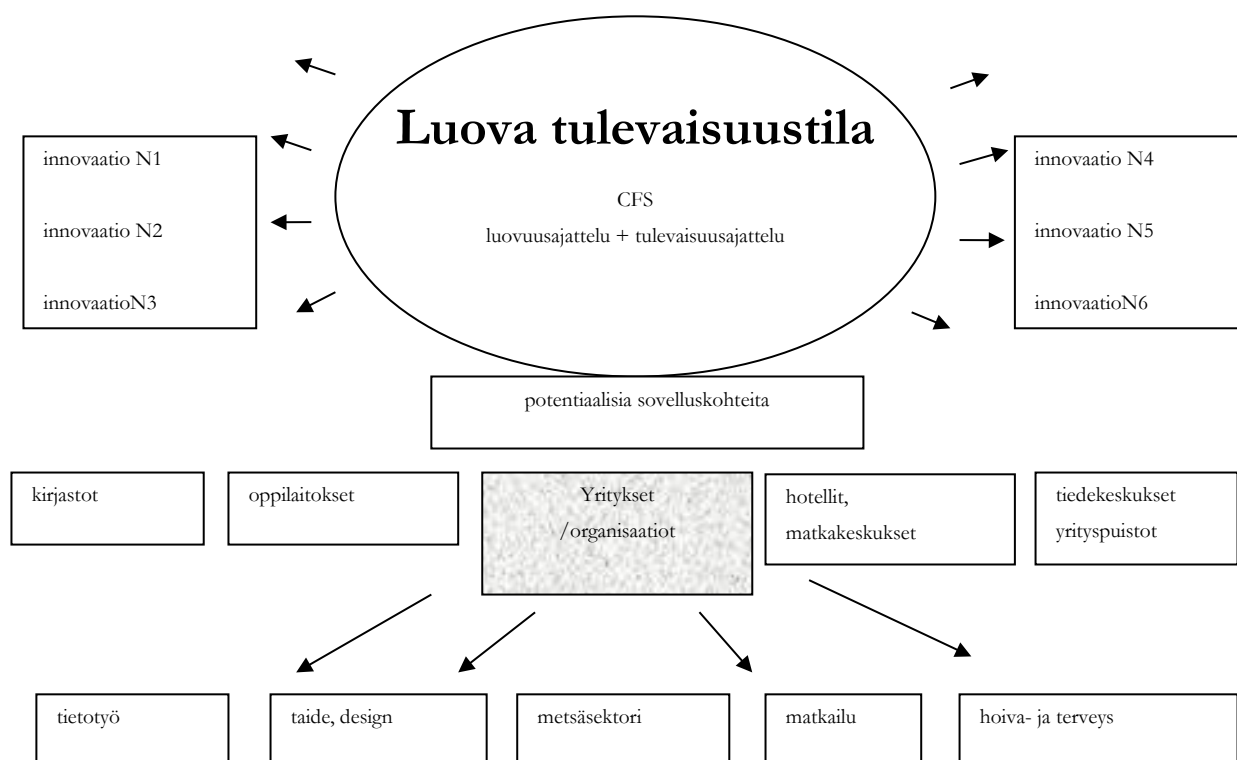
Luovan tulevaisuustilan konseptiin kuuluu yhteisöluovuuden (*collective creativity*) vahvistaminen ja hyödyntäminen etenkin käyttämällä sosiaalisen median tarjoamia välineitä, tiloja ja yhteisöjä (ks. Heinonen ja Halonen 2007).

Luovan tulevaisuustilan konseptin kehittämisen tavoitteena on tuoda esiin luovuuteen kannustavan tilan, tulevaisuuskli-

**LUOVA TULEVAISUUSTILA =
fyysisen, virtuaalisen ja digitaalisen tilan yhdistävä
sosiaalinen hybriditila luovuuden ja tulevaisuusajattelun sekä ennakointiosaamisen vahvistamiseksi**

nikkatyöskentelyn ja muiden ennakointimetodien ja sosiaalisen median tarjoamien mahdollisuuksien (vuorovaikutteiset avoimet tilat ja yhteisöt) merkitys tulevaisuusajattelun ja innovaatiomiljöön kehittämisessä.

Luova tulevaisuustila on konkreettinen keino vahvistaa yritysten, organisaatioiden, kaupunkien ja alueiden tulevaisuusstrategioita. Se toimii luovana oppimisympäristönä ja vahvistaa käyttäjien tulevaisuusajattelua ja tulevaisuustietoisuutta.

Kuva 20. Luovan tulevaisuustilan konsepti (Sirkeä Heinonen).

Luova Tulevaisuustila on suunnittelullisesti haastava yleistila. Siinä yhdistyvät hyvin erilaiset tilafunktiot, kuten esimerkiksi kahvihuone, kirjasto, kokoustila ja hiljainen meditaatiohuone, sen suunnittelussa erilaisten tunnelmien luominen ja joustava vaihtelu ovat keskeisessä roolissa. Esimerkiksi huonekalujen, värien, valaistuksen, äänimaiseman, teknisen välineistön ja muiden tilaa rakentavien elementtien valitseminen on tärkeää onnistuneen Luovan Tulevaisuustilan luomiseksi.

Elementtien täytyy toisaalta olla helposti muunneltavia ja moneen tarkoitukseen soveltuvia, mutta toisaalta niiden avulla pitää voida luoda vahvoja tunnelmia. Yksi VIDICO -hankkeen keskeisistä tehtävistä olikin sen selvittäminen, mitkä elementit sopivat erityisesti tulevaisuusajattelua korostavan luovuustilan rakentamiseen. Hankkeella haettiin ymmärrystä siitä, miten Luova tulevaisuustila vaikuttaa työntekijöiden osaamiseen sekä ennakkointiajattelun ja yhteisöluovuuden kehittymiseen. Näiden tutkimuksellisten kysymysten selvittäminen edellytti kokeilua ja testausta, sekä käyttäjien kokemusten keruuta. Tarkemmin Luovan tulevaisuustilan konseptia ja käyttäjäkokemuksia on kuvattu raportissa Heinonen, Kurki & Ruotsalainen 2011.

Luova tulevaisuustila voidaan toteuttaa yksityisiin tai julkisiin tiloihin. Suositeltavin käyttötapa on räätälöidä konkreettinen pilotti, jota testataan valitussa kohteessa ja jonka jälkeen tila voidaan ottaa pysyvästi hyödynnettäväksi organisaation omassa strategia-, ennakkointi- ja innovaatiotyössä. Tilaa voi käyttää myös luovaan ajatteluun virittävänä kokoustilana tai asiakkaille suunnattuna näytetilana, konkreettisena esimerkkinä organisaation proaktiivisuudesta.

7.1 Luova tulevaisuustila alueellisen ennakkoinnin välineenä

Luovan tulevaisuustilan konseptia kehitettiin myös siten, että sen avulla voitaisiin lisätä alueellista vetovoimaa. Luovaa tulevaisuustilaa voidaan käyttää esimerkiksi maakuntatasolla paikkana, jossa suunnitellaan alueellisia ennakkointiprosesseja.

Kuten valtio-, yritys- ja yksilötasoinen ennakkointi, myös alueellinen ennakkointi on nopeasti muuttuvassa maailmassa yhä tärkeämpää. Ennakkointi ei ole kuitenkaan tärkeää vain muutoksen varautumisessa, vaan se auttaa myös viemään muutosta toivottuun suuntaan sekä kirkastamaan toiminnan merkitystä ja sitä ohjaavia arvoja – ehkä myös muuttamaan niitä. Tulevaisuuden avoimuus antaa aina mahdollisuuden uuden kokeiluun, luovaan toimintaan. Onnistuneessa ennakkoinnissa panostetaan erityisesti innovatiivisuuteen ja luovuuteen.

Seudullinen ennakkointi on kokonaisuuksia ja kytkentöjä tarkasteleva, vuorovaikutteinen prosessi. Siinä kerätään ja tuotetaan seutujen tulevaisuutta koskevaa ennakkointitietoa, sekä rakennetaan keskipitkän ja pitkän aikavälin seudullisia visioita. Sen tavoitteena on nykyhetken päätöksiin vaikuttaminen sekä usean toimijatohon yhteisten toimenpiteiden käynnistäminen.

Alueiden tulevaisuus rakennetaan teknologisille, taloudellisille ja sosiaalisille innovaatioille. Teknologiset innovaatiot ovat Suomessa usein huomion keskipisteessä. Pelkästään teknologiset innovaatiot eivät kuitenkaan riitä. Myös seudullisessa ennakkoinnissa tulisi kiinnittää yhä enemmän huomiota inhimillisiin resursseihin, sosiaalisiin ja taloudellisiin innovaatioihin. On myös pohdittava, miten valjastaa aineettomat innovaatiot ekotehokkaiden ja hyvän elämänlaadun alueiden ja yhdyskuntien rakentamiseen. Ennakkoinnin kytkeminen toimintaan on ennakkointiprosessien kriittinen askel.

Alueiden tasolla on hyvä pohtia ja analysoida tarkasti paikallisia vahvuuksia, olosuhteita ja kehitysmahdollisuuksia. Miten profiloitua ja miten tunnistaa ja kasvattaa omia vahvuuksia? Miten edistää kestävä kehitystä ja rakentaa hyvää elinympäristöä? Luova tulevaisuustila soveltuu hyvin tämän kaltaiseen, alueen olosuhteita ja nykytilaa sekä tulevaisuuden mahdollisuuksia kartoittavaan analyysiin. Se tarjoaa luovuuteen ja toisin ajatteluun kannustavan tilan, ennakkointimetodien perehdytystä sekä paikan, johon eri toimijatahot voivat kokoontua pohtimaan yhdessä alueen tilaa ja tulevaisuutta.

Ennakkoinnin näkökulmasta seutujen, alueiden ja yhdyskuntien haasteina ja menestyksen ehtoina ovat seuraavat asiat, joista muodostuu yhdessä prosessimaisesti etenevä toimintasuunnitelma (Heinonen 2006, 55-56):

1. Ymmärtää yhteiskunnallisia megatrendejä ja heikkoja signaaleja sekä niiden vaikutuksia toimintaympäristöön. Nämä tulee myös kyetä sitomaan omaan kehitystyöhön.
2. Ennakoida tulevia kehityssuuntia ja tapahtumia. Tämä tarkoittaa proaktiivista lähestymistapaa reaktiivisen sijaan, kehityskelpoisten ideoiden tunnistamista ja vahvistamista, syntyvien ongelmien ehkäisemistä/lieventämistä sekä riskiajattelun kehittämistä ja varautumista odottamattomiin tilanteisiin.

3. Rakentaa selkeitä, rohkeita ja vaihtoehtoisia kehityskuvia. Tässä tulee välttää musta-valko –ajattelua. Prosessin tulee olla jatkuvaa vuorovaikutusta eri toimijatahojen välillä. Yhä tärkeämpää on kansalaisten ja ruohonjuuritason toimijoiden osallistaminen.
4. Panostaa innovatiivisuuteen ja luovuuteen – satsata kokeiluihin sekä tieteeseen, taiteisiin ja käden-taitoihin.
5. Tehdä omaa tulevaisuutta aktiivisesti. Kehitykseen ei tule vain mukautua, vaan pyrkiä vaikuttamaan siihen.
6. Rakentaa taloudellinen menestys sosiaalisesti ja ekologisesti kestäväksi.

Samalla kun informaatioteknologioiden vaikutuksesta yhteiskunta monipaikkaistuu ja virtualisoituu, jaetut tilat, fyysiset paikat ja paikallisuus kasvattavat merkitystään. Paikan merkitystä tiedon ja ideoiden ”hallinnoinnille” kuvaa japanilainen käsite *ba*. Ba kuvaa tiedon kehittymiselle edullista, jaettua tilaa ja aikaa. Tilat voivat olla fyysisiä, virtuaalisia, henkisiä (kokemukset, ajatukset, visiot) sekä näiden yhdistelmiä – tiloja, joissa ihmiset tapaavat toisiaan luonnollisesti, alkavat keskustella ja vaihtaa ajatuksiaan. Normaalista tilasta ba eroaa siinä, että sitä käytetään tietoisesti tietämyksen jakamiseen ja käsittelyyn. (Aaltonen & Wilenius 2002, 171–172.)

Seudulliset toimijat voivat soveltaa Luovaa tulevaisuustilaa ba-tyyppisiksi tiloiksi, jotka toimivat epämuodollisen, kollektiivisen oppimisen alustoina. Alueelliset Luovat tulevaisuustilat rakentuvat yhteisille arvoille, käsitteille ja koodeille sekä vahvaan paikkaan kuulumisen tunteelle. Lisäksi ne tuovat yhteen eri taustaisia ihmisiä arkirutiineista poikkeavaan ympäristöön, jossa on ”lupa” ajatella toisin ja jossa todennäköisesti kuulee uusia ajatuksia. Alueelliset Luovat tulevaisuustilat valjastavat eri toimijoiden hiljaista tietoa yhteiseen käyttöön ja edistävät uuden informaation nopeaa hyväksikäyttöä, arviointia ja luovaa yhdistelyä.

Alueelliset Luovat tulevaisuustilat valjastavat eri toimijoiden hiljaista tietoa yhteiseen käyttöön ja edistävät uuden informaation ja ennakointitiedon nopeaa hyväksikäyttöä, arviointia ja luovaa yhdistelyä

Kuva 21. Singaporen kirjaston trooppinen tila houkuttelee ihmisiä ja pohdintoja yhteen (kuva: Sirkka Heinonen).

Tulevaisuusklänikka-työskentelyä on sovellettu alueellisessa ennakkoinnissa myös Turun kulttuuripääkaupunkivuoden yhteydessä. Varsinais-Suomessa Turun kulttuuripääkaupunkivuoden arviointiohjelman osana pidettiin vuonna 2011 kaksi Turun Mustat Joutsenet -tulevaisuusklänikkaa. Tilaisuuksiin kutsuttiin alueellisia toimijoita kulttuurista teollisuuteen. Yhdessä he luotasivat Turun seudun yllättäviä, erityisesti kulttuuriin kytkeytyviä mahdollisuuksia ja uhhia – mustia joutsenia. Mustien joutsenten käsitettä ei aikaisemmin ole käytetty kulttuuripääkaupunkien vaikutusten arvioinneissa. (Ks. Heinonen, Hietanen & Ruotsalainen 2011.)

8. LUOVAN TULEVAISUUSTILAN HELSINGIN KAUPUNGIN KIRJASTOPILOTTI

"Kirjastoja ei tehdä, ne kasvavat"

Augustine Birrell 1850–1933

8.1 Kirjastopilotin toteutus Kohtaamispaikkaan

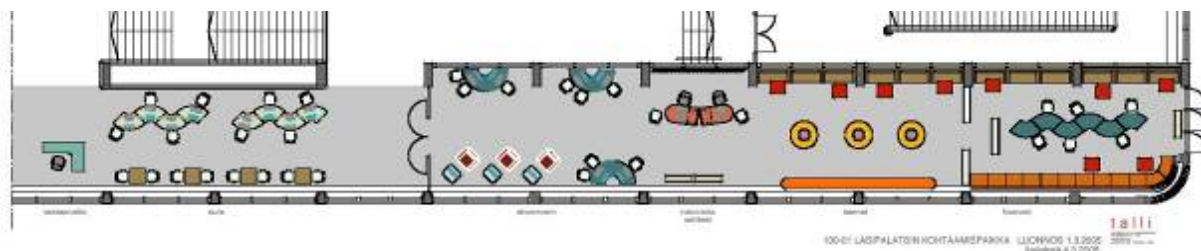
Luovan tulevaisuustilan Helsingin pilotti toteutettiin Helsingin kaupunginkirjaston Kohtaamispaikassa Lasipalatsissa vuonna 2009. Tavoitteena oli testata ja kehittää Luovan tulevaisuustilan konseptia sekä tuoda kirjastojen tilojen kehittämiseen uusia ideoita ja kokeilla niitä käytännössä sekä luodata kirjastojen mahdollisia tulevaisuuksia.

Helsingin kaupungin kirjastopilotin rakentaminen aloitettiin kartoittamalla tilasuunnittelijoiden ja tulevaisuudentutkimuksen asiantuntijoiden näkemyksiä hyvän tulevaisuustilan edellytyksistä. Hankkeen aikana tehtiin lisäksi asiantuntijahaastatteluja suunnittelualan ammattilaisille. Yhdessä monialaisen suunnittelutiimin ja kirjaston edustajien kanssa tuotettiin Kohtaamispaikan Luovan tulevaisuustilan pilotin tila-ilme ja käsikirjoitus. Soveltaen käsikirjoitusta tilaan valittiin toteutettavat Luovan tulevaisuustilan elementit. Tutkimustulosten merkitys kirjaston Luovan tulevaisuustilan rakentamisessa otettiin huomioon muun muassa musiikin valinnassa ja eri tehtävissä käytettyjen välineiden valinnassa. Kirjastopilotissa luotiin vain yksi yhtenäinen tila, joten toisistaan selvästi poikkeavia tunnelmia ei ollut mahdollista toteuttaa. Kirjastopilotin pohjalta saatiin tärkeää ymmärrystä erilaisten kokeiltujen elementtien vaikutuksesta tunnelmaan ja siitä, minkälaiset elementit soveltuvat mihinkin työskentelymuotoihin. Yksityiskohtaisesti Helsingin kirjastopilotin kuvaus ja tulokset on esitelty Helsinki-pilotin raportissa (Heinonen, Kurki & Ruotsalainen 2011 ja videona <http://www.lib.hel.fi/fi-FI/kohtaamispaikka/luovataulevaisuustila/>). Tässä julkaisussa, joka on koko hankkeen loppuraportti, Helsingin pilotti kuvataan lyhyesti.

Helsingin kirjastopilotin alkuvaiheessa käytiin tutustumassa asiantuntijasuositusten perusteella valittuihin, luovan alan työpaikkoihin Helsingissä. Vierailujen yhteydessä tehtiin lyhyitä haastatteluja, joista saatiin näkökulmia nimenomaan tulevaisuusajattelua edistävien elementtien valintaa varten. Tulevaisuusajattelua kirvoittavia tila- ja muita elementtejä sekä arvioita niiden toteutuksesta kerättiin erityisesti tulevaisuudentutkijoilta.

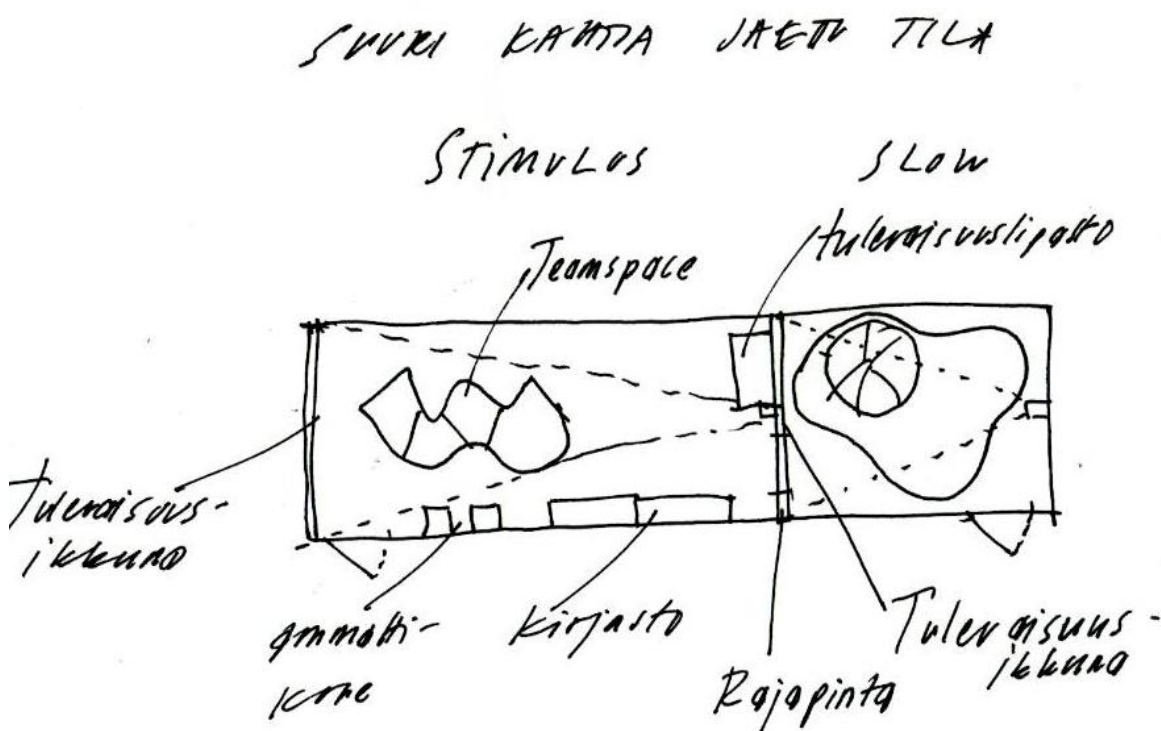
Helsingin kirjastopilotissa järjestettiin hankkeen tutkimusryhmän toimesta neljä moderoitua tulevaisuuskliniikkaa ja lisäksi kolme muualla pidettyä hanketta demonstroivaa tulevaisuuskliniikkaa. Lisäksi kirjaston henkilökunta piti itse erikseen tulevaisuuskliniikoita omassa koulutuksessaan kyseisessä tilassa. Tulevaisuuskliniikoissa demonstroitiin ja sovellettiin useita tulevaisuudentutkimuksen ja ennakkoinnin metodeja ja luovuustekniikoita. Aiheina Luovassa tulevaisuustilassa toteutetuissa Tulevaisuuskliniikoissa olivat muun muassa

kirjaston tulevaisuus, journalismin tulevaisuus, organisaation ääreisnäön kehittäminen ja heikot signaalit, joista etenkin hitauttaminen (*slow life*), nettisukupolven uusi eetos, elämyksellisyys, kohtaamiset, läsnäolo, (uus)syrjäytymisen ehkäiseminen, ja vertikaaliviljely nousivat syvällisemmin käsiteltäviksi osallistujien äänestysten pohjalta. Kaikkien Tulevaisuusklonikoiden tulokset on metodikuvauksineen esitelty raportissa Heinonen, Kurki & Ruotsalainen 2011.

Kuva 22. Kohtaamispaikkaan toteutetun Luovan tulevaisuustilan alkuperäinen pohjapiirros.

Kohtaamispaikkaan oli aikanaan suunniteltu tila, jossa hyödynnetään käärmemäisiä pöytämoduleja. Pilot-tia suunniteltaessa otettiin tämä aiempi hahmotelma lähtökohdaksi, koska kyseinen pöytäratkaisu on tavanomaisesta poikkeava ja sopi siten Luovan tulevaisuustilan ajatuksia rutiineista irrottavaan konseptiin. Alla on hankkeen aikana Hahmo Designin tilaan luonnostelema ehdotus Tila-ilmeeksi.

Kuva 23. Luovan tulevaisuustilan Tila-ilmeen alustava hahmotus.

Kohtaamispaikan pilotista saatujen ideoiden pohjalta Helsingin kaupunginkirjasto on rakentamassa tilaan pysyvää Kaupunkiverstasnäyttämöä. Verstaan ideana on tuoda luova työ avoimeen julkiseen tilaan sekä rakentaa tila sellaiseksi, että se auttaisi jalostamaan inspiraation ideaksi ja idean edelleen tuotteeksi. Konseptille haetaan yhtymäkohtia yrittäjyyteen ja innovaatiotoimintaan. Kuten muutkin yhteiskunnan palvelut, kirjasto on muutoksessa ja hakee siksi muotoa, joka parhaiten palvelisi julkisen tilan käyttötarkoitusta. Helsingin kaupunginkirjasto palvelee yrittäjiä tarjoamalla heille muun muassa kokous- ja työtiloja, mahdollisuuden esitellä innovaatioitaan ja saada niistä dokumentoituja asiakaskokemuksia, sekä mahdollisuuden osallistua Luovan Kohtaamispaikan tapahtumiin ilmaiseksi.

Kuva 24. Kuvia Luovasta tulevaisuustilasta Lasipalatsin Kohtaamispaikassa (kuvat: Sirkka Heinonen).

8.2 Tilan arviointia ja käyttökokemuksia

Kohtaamispaikassa toteutetun Luovan tulevaisuustilan toteutuksesta pyydettiin arvioita suomalaisilta tulevaisuudentutkijoilta. Professori Pentti Malaskan mukaan Kohtaamispaikassa toteutettu Luova tulevaisuustila on "aivan erinomainen idea erinomaisesti toteutettuna". Malaska kertoo miettineensä, mistä ihmeestä on kyse, kun hän ensimmäisen kerran sai Sirkka Heinosen sähköpostia koskien Luovaa tulevaisuustilaa. Paikan päällä käydessään Malaska totesi idean edistykseksi. Konseptilla on hänen mukaansa hyvin laajat käyttö- ja laajennusmahdollisuudet. Erityisen kiinnostavaa olisi hänen mielestään soveltaa konseptia kirjaston lisäksi museoissa.

"Luova tulevaisuustila on toimiva tapa kehittää tulevaisuustietoisuutta: niin ammattielämässä kuin koulumaailmassa ja näiden välillä. Konsepti on paitsi ikäkausiriippumaton myös paikkariippumaton."

Pentti Malaska

Tilassa tapahtuu paljon: ihminen viritetään, indoktrinoidaan tulevaisuuteen, irrotetaan jalat maasta. Malaskan mielestä olisi kuitenkin tärkeää, että tämä olisi vasta lähtökohta. Tutkimuksen kannalta Luovassa tulevaisuustilassa tuotettujen näkemysten tulisi olla kumulatiivisia: tavoitteena on hyvä olla, että tulokset kertyisivät, ja että tätä kertymää käytettäisiin tuottamaan jotain vielä enemmän. Näin hanke tukee tieteellistä tulevaisuudentutkimusta. Tiede perustuu tiedon kumuloitumiselle.

Esimerkkinä kumuloitumisesta Malaska kertoi aikoinaan yrityksille pitämistään visionäärisen johtamisen ennakointiverstaista, joissa tavoitteena oli lyhyessä ajassa, esimerkiksi tunnissa, tuottaa esimerkiksi kaksisataa ideaa. Alkushokin jälkeen ideoita tosiaan saatiin kerättyä runsaasti, mutta ongelmaksi muodostui ideoiden käsittely: mitä tehdä näin isolla ideamäärällä? Alettiin soveltaa ajatusta, että jos kaksi hyvää ideaa yhdistää, saa yhden vielä paremman. Lisäksi Malaska kertoo heidän ryhmittelleen ideoita sen mukaan, kuinka suuria muutoksia ne saavat aikaan ja kuinka vaikea ne on toteuttaa. Lopuksi tästä ryhmitelystä joukosta valittiin kolme "kruunua", joista sitten keskusteltiin tarkemmin. Keskustelu on erityisen tärkeä osio, koska siinä tulevat esiin eri näkökulmat: millä perusteella kukin ryhmä muodosti oman "kruununsa" ja miten sen eri osat suhteutuvat toisiinsa.

TulevaisuusVerkostoAkatemian koordinaattori Sari Söderlund ajatteli kumuloitumista hieman eri tavalla. Mikseivät kaikki tilat voisi olla luovia tiloja? Mitä jos kumuloituminen olisikin sen selvittämistä, mitkä elementit edistävät parhaiten luovuutta missäkin tilassa? Näitä elementtejä voisi sitten poimia esimerkiksi arkiseen työympäristöön, ei välttämättä tarvitsisi sijoittaa niitä erilliseen luovaan tilaan. Tulevaisuusvaliokunnan erityisasiantuntija, dosentti Osmo Kuusi puolestaan korosti Luovaa tulevaisuustilaa paikan päällä arvioidessaan sitä, kuinka kumuloitumiseen liittyy myös eri yksilöiden ja ryhmien tulkinnat ja näkökulmat. Tiedon kasautumisen kannalta olisi tärkeää näyttää sama Tulevaisuusikkuna eri yleisöille ja kerätä yhteen erilaisia tulkintoja kuvista. Näin itse asiassa eri sessioissa on tehtykin Helsingin pilotissa. Kuusen mielestä tässä erityisesti monitulkintaiset, merkitykseltään "epäselvät" kuvat olisivat mielenkiintoisia. Ollakseen tieteellisiä tulevaisuudentutkimuksen menetelmien pitääkin olla tuloksia kasaavia. Systemaattisuus ei ole luovuuden vastakohta, vaan tapa eritellä sen ilmenemistä.

Malaska ehdottaa tähän liittyen, että pitäisi kehitellä tulevaisuudentutkimusta koskeva semanttinen analyysi, joka on yksi sosiologian tärkeitä menetelmiä. Menetelmässä muodostetaan semanttinen koordinaatisto, johon sijoitetaan eri muuttujia sen mukaan, mitä ominaisuuksia ja merkityssisältöjä niihin liitetään. Koordinaatiston ulottuvuudet voivat olla esimerkiksi toivottava vs. ei-toivottava ja toteutettava vs. ei-toteutettava.

Helsingin pilotin Luovassa tulevaisuustilassa oli esillä myös vieraskirja. Seuraavassa esitetään joitain poimintoja vieraskirjaan kirjatusta kommentista koskien tilaa tai siellä toteutettuja tulevaisuussessioita. Kansainvälisen Future Club -verkoston kaksi ulkomaista johtohenkilöä vierailivat professori Pirjo Ståhlen kanssa Helsingin pilotin Luovassa tulevaisuustilassa. Hank Kune kommentoi sitä, kuinka tämä toteutettu tila johtaa kiinnostaviin ajatuksiin siitä, miten saada ihmiset innostumaan tulevaisuuden mahdollisuuksista, joita he sitten voivat omalla toiminnallaan toteuttaa. Tulevaisuus kuuluu jokaiselle – jotkut ottavat aktiivisen roolin, toiset hyväksyvät sen mitä tuleman pitää – tulevaisuus yllättää meidät kaikki ja voimme ymmärtää sitä vasta jälkikäteen. Suurin haaste Kuhnén mukaan on, kuinka ymmärtää tulevaisuutta ennalta.

Kuva 25. Future Club -verkoston edustajat vierailivat Kohtaamispaikassa (Pirjo Ståhle, Hank Kune, Leif Evidsson ja Sirkka Heinonen).

Seuraavassa lisää kommentteja sekä vieraskirjasta että moderaattoreiden täyttämästä kommenttikirjasta:

- Mekö päätämme tulevaisuuden tässä ja nyt?
- Maailma on muuttunut jo parissa vuodessa - voiko pitkällä tähtäimellä ajatella?
- Hiljaista keskittymistä...
- Haaveileminen saa hymyilemään
- Englanninkieliset humoristiset julisteet naurattavat
- Lasten tulevaisuusaiheiset piirustukset ihastuttavat
- Täydellinen hiljaisuus Tulevaisuusikkunan aikana
- Eikö loma pitäisi olla lomaa - ei lomaa vietetä kotona (kommentti staycation -signaaliin)
- Asiakaspalvelu muuttuu - tilat sen mukana
- Oma ryhmää haetaan esim. Facebookista - tarvitaanko uusia verkostoja koko ajan? uutta uudistumisen takia?
- Facebook työväline - vaihdetaan paikkaa
- Facebook - hyvä vai huono?
- Nopeat uutiset = köyhät uutiset, taustat kunniaan
- Sähköinen media tuo tietoa nopeasti, mutta on vaikea löytää jyvät akanoista - mikä on hyödyllistä? Mikä turhaa?
- Ne ja ne = nuoret & ikäihmiset, yli 40-vuotiaat, jotka eivät osaa käyttää sähköpostia → ei luontevaa nettikäyttöä
- Tulevaisuuslipasto tutkittiin perin pohjin - materiaali kiinnosti
- DreamBoardille jäätin unelmoimaan
- Digitaalinen kirjasto - kirjasto olisi kirjanäyttely ei kokoelma
- Voiko taiteilija toimia/työskennellä ilman ansiotoiveita?
- Miten kirjaston tulee kannustaa kirjailijoita ja taiteilijoita? Vai pitääkö?
- Viihde- ja kulttuuriteollisuuden murros puhuttaa
- Maaseutu ON pop
- Mahdollisuus valita on ylellisyyttä
- Ihmisten tiedot saa helpommin kuin koskaan →> niin hyvässä kuin pahassa
- "Vain lampaat antaa itsensä laskea" (saksalainen sanonta)
- Pahoja asioita ei haluta ennakoida?
- Olisi mielenkiintoista olla tulevaisuudentutkija
- Kun kaikki ovat johtajia, kuka tekee työt?
- Opiskelun pisteet eivät kerro työosaamisesta
- Bisnestä kuluttajien kesken - ostetaan ja myydään virtuaalielämää
- Ei enää tapeta itseään töillä (toive) → elämää enemmän elämisen ilosta
- Vain itse voi hidastaa → maailmalla on kiire
- Raha ei korvaa läheisyyttä
- Yhteinen turvallisuusajattelu katoamassa Suomessa
- Mitä kaikkea jää tekemättä, jos puhelin katoaa?
- Mikä loppujen lopuksi säästää luontoa?
- Aivot ovat työväline, niitä pitää huoltaa, ei rasittaa ylenmäärin
- Hieno avaus tulevaisuuteen! Näitä lisää myös maakuntiin ja Porin Areenaan!
- Kiitos kivasta ja ajatuksia herättävästä demosta! Lisää tällaista
- Tuntuu että jo elän tulevaisuudessa ja siellä on hauskaa, kiitos!
- Hieno! Tulevaisuus on jälleen päivän lähempänä.
- Hieno pilotti! Oli hauskaa olla mukana ☺.

Systemaattisesti kerättyjen Luovan tulevaisuustilan Helsingin pilotin käyttäjäkokemusten analyysi on esitetty raportissa Heinonen, Kurki & Ruotsalainen 2011.

8.3 Tulevaisuuden kirjasto

Luova tulevaisuustila -hankkeen Helsingin pilotin ydinkysymys oli, miltä tulevaisuuden kirjasto voisi näyttää? Kirjaston Luova tulevaisuustila -hankkeen aikana ja tulevaisuuspajatyöskentelyssä saatujen tulosten pohjalta on muodostettu kolme erilaista, mutta toisiaan täydentävää kirjaston tulevaisuuskuvaa, joita avataan seuraavassa. Tulevaisuuden kirjasto voi todentua kohtaamisten kuunsiltana, muodostua hitauden keitaaksi tai levitäytyä eteemme voimaantumisen valtamerenä. Mukaan otettiin myös kirjallisuusselvityksessä esiin nousseita tulevaisuuden kirjaston kuvauksia (ks tarkemmin Helsingin pilotin raportti Heinonen et al 2011).

Kirjasto – Kohtaamisten kuunsilta

Kirjasto on tulevaisuudessa yhä useampien ja moninaisempien kohtaamisten näyttämö. Kirjastossa kohtavat toisensa kirjaston käyttäjät ja kirjaston henkilökunta, sekä kirjaston käyttäjät keskenään. Kirjastossa kohtaavat toisensa myös ihmiset ja tilat – niin fyysiset, digitaaliset kuin virtuaalisetkin tilat. Ihminen kohtaa toisen ihmisen, ihminen kohtaa tilan, ihminen kohtaa teknologian ja ihminen kohtaa sisällöt. Tässä kohtaamisten kokonaisuudessa fyysisten tilojen suunnittelu, toteutus ja muunneltavuus eivät ole merkityksettömiä tekijöitä. Kirjaston tilojen, teknologioiden, toimintojen, tuotteiden ja palvelujen tulee mahdollistaa kohtaamiset. Sekä tarkoituksenhakuiset että satunnaiset kohtaamiset ovat yhtä tärkeitä kirjaston käyttöpotentiaalin toteutumisessa.

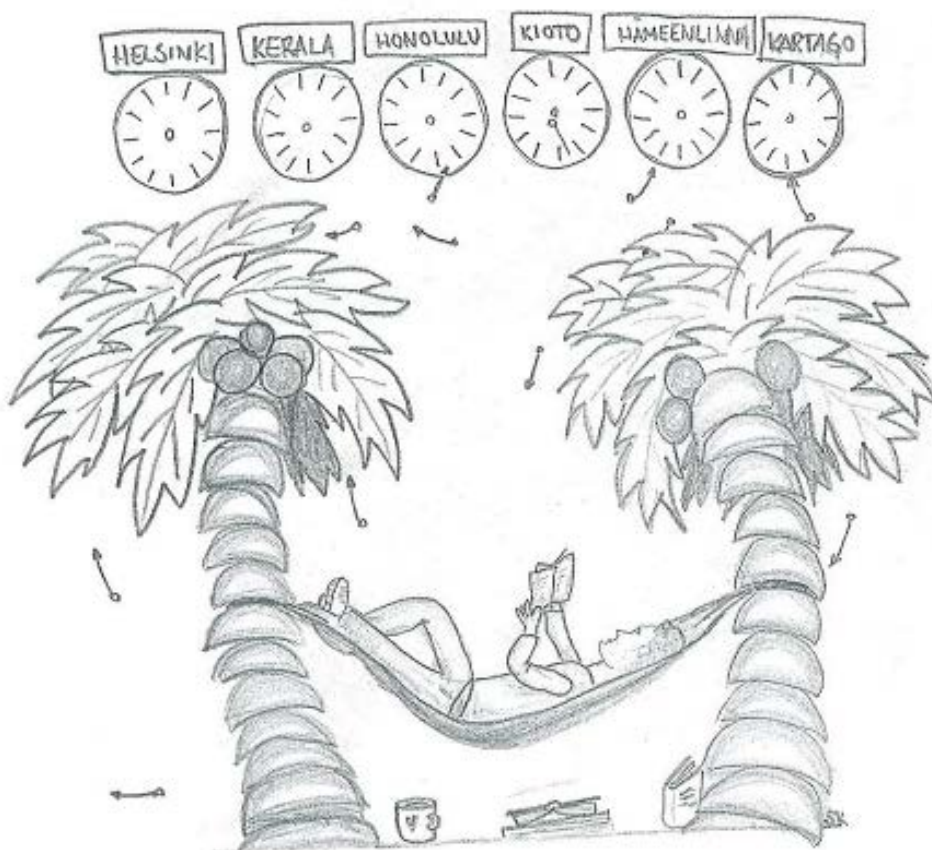

Kuva 26. Kirjasto kohtaamisten kuunsiltana (kuva: Kati Hienonen).

Kirjasto – Hitauden keidas

Kirjasto on tulevaisuudessa vastapaino nyky-yhteiskunnan kiireen läpitunkemalle elämäntavalle. Nykyajan hektisessä elämänrytmissä ihminen kaipaa mahdollisuutta hidastaa, rauhoittua, rentoutua ja pysähtyä paikalleen ajassa ja tilassa. Kirjasto on hitauden keidas kiireen keskellä. Siellä ei juosta eivätkä puhelimet pirise. Kirjasto tarjoaa tilat ja välineet, joilla ihminen voi nipistää kiireisestä arjesta hiukan aikaa itselleen ja syventyä rauhassa itseään kiinnostaviin kirjaston sisältöihin.

Pohdittaessa kirjastoa slow-teemaan liittyen nousi esiin erityisesti samoilun käsite. Onko samoilussa mukana vaara, että eksyy? Tarvitaanko siis kirjastoon slow-samoiluun avustava henkilö? Samoilu edellyttää hiljaista, rauhallista tilaa - voitaisiinko tämä vaikutelma luoda esimerkiksi "metsäseinällä". Toisaalta kirjasto on sosiaalinen näyttämö ja tekemisen tila - siellä saa myös puhua! Molempiin näihin tavoitteisiin - samoilu ja sosiaalisuus - vaikuttaa tilasuunnittelu ja -jäsentely, tekniikka ja akustiikka. Keskusteluun nousi myös, mitkä ovat kirjaston henkilökunnan uudet roolit: opastaja, tuki, sosiaalisen kanssakäymistä edistävä vastuhenkilö. Pohdittiin lisäksi, miten erilaiset kulttuurit kohtaavat kirjastossa. Myös kulttuurisen diversiteetin kautta saat-
taa vallita epätietoisuutta siitä, miten tilassa toimitaan.

Kuva 27. Kirjasto hitauden keitaana (piirros: Samuli Kyttilä).

Kirjasto – Voimaantumisen valtameri

Tulevaisuudessa kirjasto on voimaantumismme moottori. Voimaantuminen tarkoittaa sitä, että ihminen tuntee voivansa vaikuttaa elämäänsä ja lähiympäristöönsä ainakin jollain tasolla. Voimaantumisen avulla hyvinvointi lisääntyy ja elämänlaatu paranee – ihminen saa positiivista energiaa elämässä selviämiseen, pärjäämiseen ja viihtymiseen. Kirjaston toiminnot ovat vipuvarsia voimaantumisen virrälle. Kirjastossa käydään hakemassa uusia elämyksiä, ideoita ja inspiraatioita elämää varten.

Tulevaisuudentutkija Olaf Helmer on lausunut: ”Tarvitsemme viisautta, rohkeutta ja humaaneja arvoja paremman maailman muodostamiseksi”. Kirjastolla on ollut ja tulee vastedeskin olemaan tulevaisuudessa keskeinen, alati uudistumiskykyinen rooli tässä tehtävässä.

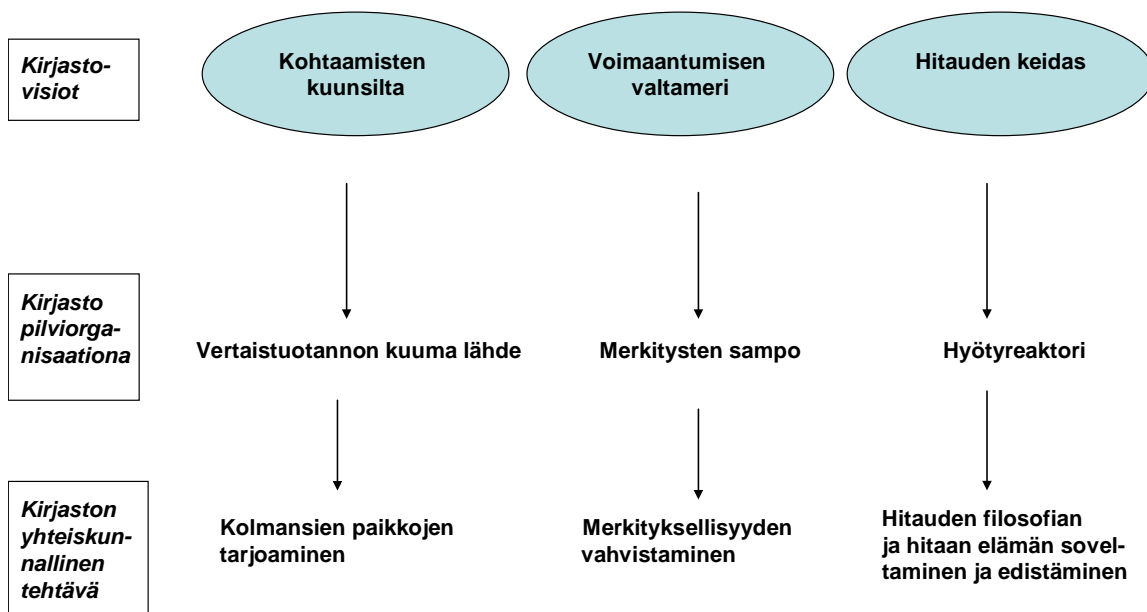
Kirjasto on transformaatioprosessin ytimessä. Parhaimmillaan ihminen käytettyään kirjastoa on askeleen lähempänä sitä, mitä haluaa olla, miksi haluaa kehittyä ihmisenä.

Kuva 28. Kirjasto voimaantumisen valtamerenä (piirros: Samuli Kyttälä).

Seuraava kuvio havainnollistaa mahdollisen tulevaisuuden kirjaston eri tasoja: visiosta organisaatiomuotoon ja lopulta käytännöllisiin tehtäviin. Kirjastovisiot - tulevaisuuskuvat "kohtaamisten kuunsilta, voimaantumisen valtameri, ja hitauden keidas ovat siis kärjistettyjä kuvauksia, jotka eivät sulje toisiaan pois, vaan voivat toteutua paralleelisesti. Pelkistettyjen tulevaisuuskuvien tarkoituksena on kärjistämällä tuoda selkeästi esiin kehittymismahdollisuuksia ja -tavoitteita sekä ideoita konkreettisiin toteutuksiin ja ratkaisuihin.

Kuviossa kutakin kirjaston tulevaisuuskuvaa on peilattu kirjaston erilaisiin toteutusmuotoihin organisaatiotasolla, erityisesti pilviorganisaatiotasolla. *Kohtaamisten kuunsilta* -tulevaisuuskuva mahdollistaa tai jopa edellyttää kirjaston pilviorganisaatiota "vertaistuotannon kuumana lähteenä". Tällöin kirjaston yhteiskunnallinen tehtävä kiteytyy kolmansien paikkojen tarjoamiseen. *Voimaantumisen valtameri* -tulevaisuuskuva mahdollistaa tai jopa edellyttää kirjaston pilviorganisaatiota "merkitysten kuumana lähteenä eli merkityssampona". Tällöin kirjaston yhteiskunnallinen tehtävä kristalloituu merkityksellisyyden vahvistamiseen. *Hitau-*
den keidas -tulevaisuuskuva puolestaan mahdollistaa tai jopa edellyttää kirjaston pilviorganisaatiota "hitauden ja siitä saatavan hyödyn kuumana lähteenä eli hitauden hyötyreaktorina". Tällöin kirjaston yhteiskunnallinen tehtävä kantaa satoa hitauden filosofian, liikkeen ja hitaan elämän soveltamiseen ja edistämiseen.

Kuva 29. Tulevaisuuden kirjaston kolme visiota, kolme luonnehdintaa kirjastosta pilviorganisaationa ja kolme tulevaisuuden kirjaston tulevaisuuden tehtävää.²³

²³ Kuviossa Helsingin kirjasto-pilotin kolme visiota on lavennettu kuvauksilla kirjastosta pilviorganisaationa sekä kirjaston uusista yhteiskunnallisista tehtävistä, jotka hahmoteltiin Luovan tulevaisuustilan Hämeenlinnan-pilotin kirjasto-ennakointisession tuloksista (ks. Heinonen & Ruotsalainen 2011b).

9. LUOVAN TULEVAISUUSTILAN HÄMEENLINNAN PILOTTI

« Ellemme keksi parempaa tulevaisuutta, meillä ei ole ollenkaan tulevaisuutta »

Arthur C. Clarke

Luovan tulevaisuustila -hankkeen pilottiosuus toteutettiin kaksinapaisena: Helsingin kirjastopilotin lisäksi toinen alueellinen pilotti sijoittui Hämeenlinnaan. Hämeenlinnan pilotti puolestaan oli mahdollista sijoittaa kahteen fyysisesti toisiaan lähellä olevaan paikkaan Hämeenlinnan Visamäellä: Hämeenlinnan ammattikorkeakoulun kirjastoon ja Teknologiakeskus Innoparkin omiin tiloihin.²⁴

9.1 Kirjastopilotin toteutus Hämeenlinnan ammattikorkeakoulun pääkirjastoon

Hämeenlinnan ammattikorkeakoulun (HAMK) kirjastossa toteutettiin Luovan tulevaisuustilan nk. stimulus-versio. Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen moderoimaan pilotin 30.11.2010 järjestettyyn avaustilaisuuteen osallistui Hämeen ammattikorkeakoulun opetus-, tutkimus- ja kirjastohenkilökuntaa.

HAMK:n rehtori Veijo Hintsanen korosti, että erityisesti nuorten tapa toimia on uuden teknologian myötä radikaalisti muuttunut ja muuttuu edelleen. Samalla globaali kilpailu on haastanut Suomen arvioimaan uudelleen omat strategiansa ja menestymisensä elinehdot. Luova tulevaisuustila on juuri sitä, mihin nyt pitää paneutua uusia ratkaisumalleja haettaessa. Se tuo uusia haasteita ja ideoita myös **opetuksen ja oppimisen järjestämiseen**.

HAMK:in kirjaston tilassa oli seinällä Tulevaisuustaulukko -metodia demonstroiva elementti, jolla kutsuttiin tilassa kävijöitä työstämään tulevaisuustarinan aihioita. Tulevaisuustaulukkoon haettiin ideoita ja kommentteja aiheesta "Millaista on mielekäs elämä vuonna 2110?". Tulevaisuudentutkimuksessa sadankaan vuoden aikatahtain ei ole outo, vaan sitä voidaan käyttää tulevaisuusajattelun tähtäimen venyttämisharjoitteluun. Taulukon vieressä oli muistilappuja, joihin kävijä saattoi kirjoittaa oman ideansa ja kiinnittää taulukkoon sopivaan kohtaan PESTEC-jaottelua (P = poliittinen, E = ekonominen/taloudellinen, S = sosiaali-

²⁴ Hämeenlinnan pilottien tulevaisuussessioiden ja tulevaisuuslinikoiden erillisraportit työskentelykuvauksiin löytyvät VIDICO-hankekokonaisuuden nettisivuilta http://www.innopark.fi/portal/ohjelmat_ja_hankkeet/hankkeet/vidico/julkaisut/. Ks. osahankkeen Luova tulevaisuustila -kohdalla olevat julkaisut. Tähän raporttiin on koottu erillisraporttien tulokset yhteen.

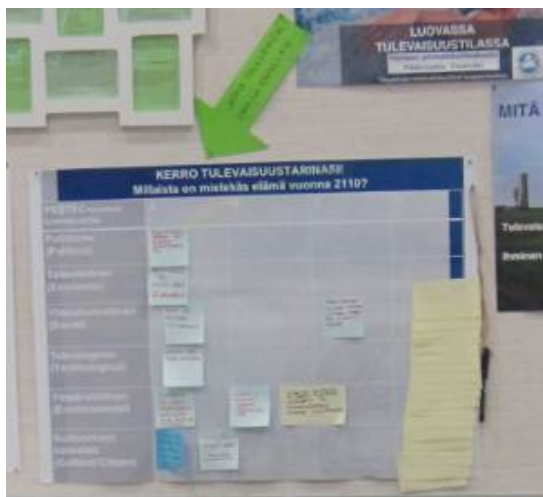
nen/yhteiskunnallinen, T = teknologinen, E = ekologinen/ympäristöllinen ja C = kulttuuri-
nen/kansalaisyhteiskuntaan liittyvä).²⁵

PESTEC	Millaista on mielekäs elämä vuonna 2110?				
P = Political	-Demokraattinen päätöksenteko, politiikat toimeenpaneva elin - Euroopan Yhdysvallat	- Ääriliikkeiden korostuminen: Ekohipit kukkaseppeleinen vs. uusnatsit herätetyn Hitlerin kanssa	- No politics! - Ihmisoikeudet toteutuvat kaikkialla - Maailmanhallitus	- Suora demokratia, sitovia kansanäänestyksiä	- Alueiden (metropolit) Eurooppa, valtioiden alasajo
Ec = Economic	-Kenenkään ei tarvitse elää köyhyydessä - No money!	- Köyhät kyykkyn ja sitten ylös. Vapaus, veljeys ja tasa-arvo! Kapitalisti-pomojen syrjäyttäminen	-Työtä ei enää tehdä toimeentuloa varten, vaan työ on sosiaalisuutta	- Palkanmaksaja ?! (Tai hyvinvointiyhteiskunta) - Internet-raha	-Yrittäjyys absorboituu yksilö/kotitalous-sfääriin(kin)
S = Social	-Olen yhä elossa, 130-vuotiaana - Perheet globaaleja verkostoja - Sukupolviasumisen fasilitteetit - Elinikä n. 200 vuotta	- Rikkaat muuttaa kuuuhun, johon rakennetaan Paratiisi. Köyhät jää asumaan tuhoutuneelle maapallolle. Heidän täytyy työskennellä kolhoosikuplassa, sillä ilmanlaatu on niin huono. Köyhillä ei ole kuin toisensa.	- Aseet on taottu auroiksi ja kansat ei enää opettele sotimaan	-Maailman-laauiuen syntyvyyden rajoitus, 1 lapsi / perhe - Eutanasia-kioski	- Kaikki harjoittavat ruumiinkulttuuria sekä luovaa ja esittävää taidetta, jotka täydellisesti sivuutettiin tänään. Taiteilija näkee tulevaisuuteen, intuitio on hänen instrumenttinsa.
T = Techno-logical	-Mooren laki toimii edelleen - Lentävät autot	-Ihmisen ja koneiden yhdistyminen	- Taide sivuutettiin tänään täydellisesti	- Androidit tekevät ikävät hommat	- Teknologinen taantuma. Ulkoavaruudesta tullut virus tuhoaa nykyteknologian täysin. Takaisin perusasioiden pariin. Etanaposti on P-P! Kynttilän valo on kiva.
En = Environ-Mental	-Täydellinen kierrätysjärjestelmä - Peilit heijastavat auringon myös pohjoisille alueille vuoden ympäri	-Tupakkakartellit hallitsee pimeitä markkinoita ja maailmaa -> ihmiset polttaa yhä ja kuubalaisten sikareiden arvo nousee. -Tupakka on koko maailmassa kielletty aine, eikä sitä tuoteta	- Kierrätys ”jalostuu” Teollisuus Koti Maailmanlaajuus esti	-Ilmastonmuutosta ei saada pysäytettyä: jääkausi tai thermogeddon tuhoaa sivistykset - Kaupunkikupolit (puhdas ilma)	-Antaa kaikkien kukkien kukkia! Mutta ei tällä planeetalla. Suurjääkausi on vallannut Maan, eikä jääkerros tule sulamaan vielä aikoihin. Jääkarhut tapaa pingviinit. -Ympäristö muutettu ristiriidattomaksi ihmisen geneettisen perimän kanssa
C = Cultural/ Customer/Citizen	- Monikulttuurinen väestö on kehittänyt Suomeen uuden kielen	- Sivistävät kirjat ovat ilmaisia	<- Määrittele sivistävä! Lukukausimaksut AMK:ssa 100000e	-Taidekokemus vahvistaa yksilöä ja yhteisöä	-Ihmisten suvuton jatkaminen - Haasta unelmiasi

Kuva 30. PESTEC-muotoinen Tulevaisuustaulukko mielekkästä elämästä.

Vuonna 2110 visioitujen mielekkään elämän PESTEC-tilukkoa tarkasteltaessa havaitaan, että taulukon kaikkiin ulottuvuuksiin on laadittu ideoita.

²⁵ Kyseinen Tulevaisuustaulukko oli ensimmäisessä vaiheessa vuoden 2010 toukokuussa esillä Helsingissä Tulevaisuuden tutkimuksen seuran 30-vuotisjuhlaseminaarissa ja -näyttelyssä Tieteiden talolla. Tulevaisuus-tilukon esillä oloa ja työstämistä jatkettiin sitten HAMK:in kirjastossa koko pilotin keston ajan.

Kuva 31. HAMK:in kirjastoon toteutettu Luova tulevaisuustila sisälsi useita ennakointiajatteluun stimuloivia virikkeitä (kuvat: Sirkka Heinonen).

Hämeenlinnan kirjastopilotin seinillä oli työstettävän PESTEC-taulukon lisäksi pysyvästi julisteita, joissa oli tulevaisuusajattelun ja ennakkoinnin "perusoppimäärä" esiteltynä. Kirjastopilotin aloitustilaisuudessa järjestettiin ennakkointisessio, jossa osallistujat äänestivät osaamistarpeiden timantista (ks. luku 6.1) tarkemmin työstettäväksi aiheiksi **merkitys-** ja **vuorovaikutusosaamisen**. Seuraavassa luvussa kuvataan ko. session kulkua.

9.1.1 Merkitys- ja vuorovaikutusosaaminen

Merkitys- ja vuorovaikutusosaaminen kiinnosti tulevaisuusession osallistujia. Osallistajat ryhtyivät tarkemmin miettimään, mitä ne sisältävät ja miten ne kytkeytyvät kirjaston tulevaisuuden toteutuksiin. Työskentelyssä käytettiin tulevaisuuspyörää, jossa tarkasteltavan teeman vaikutuksia ja elementtejä lähdettiin purkamaan tulevaisuuspyörän kehille. Tulevaisuuspyörän tulosten esittely on seuraavassa referoituna suullisen keskustelun pohjalta.²⁶

Osallistajat totesivat, että kansainvälistymisen seurauksena eri kulttuurien ymmärtämisestä tulee yhä tärkeämpää. Tähän kehitetään erilaisia työkaluja, kuten esimerkiksi edistyneitä versioita Google Translatorista. Työvälineet eivät kuitenkaan riitä, vaan vuorovaikutus ja kasvokkainen suora kontakti ovat todella tärkeitä, eikä toki pelkästään kulttuurien kohtaamisessa vaan yleensäkin työelämässä. Työvälineistä kuitenkin erityisen tärkeä ja hyödynnettävissä on sosiaalinen media.

Tarvitaan ”ihmistenlukutaitoa”

Ymmärrettävyys, selkeys ja yksinkertaisuus korostuvat ja kasvattavat arvoaan entisestään tekstien ja kuvien yhä kiihtyvässä tulvassa. Nämä helpottavat myös kulttuurien raja-aitojen ylittämistä. Tällöin rajojen ylittäminen on ymmärrettävä laajasti, eri ammattiryhmien ja alojen välisenä toimintana jne.

Tarvitaan myös erilaista viestintään liittyvää koulutusta: esiintymiskoulutusta, mutta myös viestinnän psykologiaa. Miten puhua erilaisille ihmisille, eri mielentilassa oleville, ryhmissä oleville, esimerkiksi intro- ja ekstroverteille? Tarvitaan ”ihmistenlukutaitoa”. Jos ihmisten ”käsittely” ei onnistu, myöskään viesti ei mene perille, vuorovaikutusta ei synny.

Merkitys- ja vuorovaikutusosaaminen – yhteenvetoa

Sessiossa työstettäviksi valitut aiheet osuivat tiukasti ajan hermoon: erityisesti juuri merkitysosaaminen ja vuorovaikutusosaaminen korostuvat tulevaisuuden työelämän osaamistarpeina. Informaatioyhteiskunta on parhaillaan muuttumassa ja jalostumassa luovuutta painottavaksi merkitys- ja elämysyhteiskunnaksi – esimerkiksi Nokian ongelmat juontuvat pitkälti juuri hitaudesta vastata tähän kehitykseen. Pelkästä teknologias-
ta ja hardwaresta tulee matalan jalostusasteen perusraaka-ainetta, ja kehittyneiden talouksien tuotannon painopiste siirtyä aineettomaan ja luovuuteen perustuvaan tuotantoon. Se, mitä luovassa taloudessa tuotetaan ja kulutetaan, ovat merkitykset – ja merkitykset syntyvät vuorovaikutusprosesseissa.

Session toinen ryhmä nosti merkitysosaamisen ytimeksi yritysten yhteisvastuun: sen, että koko tuotantoprosessi nousee osaksi yrityksen brändiä. Tässä ilmeneekin kuvaavasti merkitysosaamisen kattavuus: ei vain

²⁶ Luovan Tulevaisuustilan Hämeen ammattikorkeakoulun avajaiset 30.11.2010 (Heinonen & Ruotsalainen 2011f). Avajaisten raportti löytyy osoitteesta <http://www.innopard.fi/attachments/vidico/luovantulevaisuustilanhmk.avajaisetfinal.pdf>

luovien ydinalojen, vaan kaikkien tuotannonalojen tulee ottaa merkitystuotanto osaksi tuotantoprosessiaan. Edes raskaalle teollisuudelle ei riitä, että tuotetaan perustuotetta, vaan yritykselle ja tuotantoprosessille tulee luoda tarina – usein tämä tarina liittyy ympäristö- ja yhteiskuntavastuukysymyksiin. Kuten ryhmä osuvasti toteaa, tuotannon brändiäytyminen tarkoittaa, että tuotannossa ja kulutuksessa on yhä enemmän ”syvempiä merkityksiä”.

Session toinen ryhmä painotti vuorovaikutusosaamisen kipupisteenä kansainvälistymistä – eri kulttuurien ymmärtämisestä tulee yhä tärkeämpää. Tämä on tärkeä näkökohta, ja vuorovaikutus on muutoinkin yhä verkottuneempaa ja pluralistisempaa. Eri maiden kulttuurien lisäksi tiiviissä vuorovaikutuksessa ovat eri organisaatio- ja työkulttuurit: tapahtuu ryhmän mainitsemaa ”ristiin pölytystä” (*cross fertilisation*), eri alojen välistä vuorovaikutusta. Ajatus on lähellä avointen innovaatioprosessien nousevaa trendiä. Jotta merkitystenvaihto olisi toimivaa ja tehokasta, vuorovaikutuksen tulee olla sähköisen lisäksi kasvokkaista ja mahdollisimman yksinkertaista ja selkeää. Vuorovaikutuksen sujuvuutta pohtiessaan ryhmä innovoi uuden osaamistarpeen: ihmisten lukutaidon. Vuorovaikutusosaaminen ja merkitysosaaminen luovat myös kouluille uusia kehittämis- tarpeita: ilmaisu- ja esiintymistaidot sekä äidinkieli painottuvat.

Molempien ryhmien ideat ja niihin liittyvät lupaukset ja uhat yhdistyvät ja tiivistyvät verkoston metaforassa. Verkostomaiset järjestymisen tavat tulevat tarpeellisiksi yhä useammalle organisaatiolle, ja ”verkostomaisuus” kattaa myös koko yhteiskunnan. Verkosto on epähierarkkinen, toisiinsa kytkeytyneistä yksilöistä/työntekijöistä muodostunut organisaatio- ja yhteiskuntamuoto.

Merkitysten luonti, ”sense making” ja (itsen) johtaminen ovat yhä enemmän yksilön vastuulla

Koska verkoston perusyksikkö on yksilö, tälle avautuu vastuuta ja uudenlaisia mahdollisuuksia, mutta myös riskejä. Kuten ryhmät huomioivat, merkitysten luonti, ”sense making” ja (itsen) johtaminen ovat yhä enemmän yksilön vastuulla – kuten myös epäonnistumisten seurausten kantaminen. Yksilö ei kuitenkaan ole yksin, vaan verkoston kollektiivinen lisäarvo perustuu juuri sen yksilön kasvua ja voimaantumista ruokkivaan vaikutukseen – ja edelleen näiden vahvojen yksilöiden vuorovaikutukseen. Sosiaalisen median teknologiset apuvälineet vielä kiihdyttävät verkostojen epähierarkisuutta ja vuorovaikutuksen intensiteettiä. Millaista lisäarvoa sosiaalisen median nykyistä runsaampi ja rohkeampi hyödyntäminen toisi yrityksille ja organisaatioille?

Eräs mahdollinen tulevaisuusnäkymä on, että sosiaalisen median, yksilöllistymisen ja luovan talouden syventyminen tekevät jopa verkosto-organisaation vanhanaikaiseksi, kankeaksi ja epätarkoituksenmukaiseksi. Tästä kehityksestä on nähtävissä heikkoina signaaleina jo mainittu avoin innovaatioprosessi, *bottom up* – innovointi, ”yksilöllinen tuotanto” (*unique creation*) sekä mahdollistavana teknologiana nk. 3D-printterit, joilla periaatteessa kuka vain voi digitaalisessa muodossa olevien ja helposti muokattavien piirustusten tai rakennusohjeiden mukaan valmistaa periaatteessa mitä vain (<http://www.economist.com/node/14299512>.) Näin eriytyneessä ja yksilöllistyneessä tuotannossa osa kiinteistä organisaatiomuodoista muuttuu tehottomaksi; niiden tilalle tulevat **parvi- tai pilviorganisaatiot**. Ne ovat vielä verkostoakin hajautuneempia, löyhempiä ja runsaammin informaatiota sisältäviä organisaatiomuotoja. Tällainen organisaatio voi nopeasti pienentyä, kasvaa, hajota, muuttua joksikin kokonaan toiseksi, alkaa tehdä jotain aivan muuta. Se voi tilapäisesti järjestäytyä tavoittelevaan tarkasti rajattua päämäärää, mutta usein se toteuttaa useita toisiinsa kytkeytyviä ja jatkuvasti

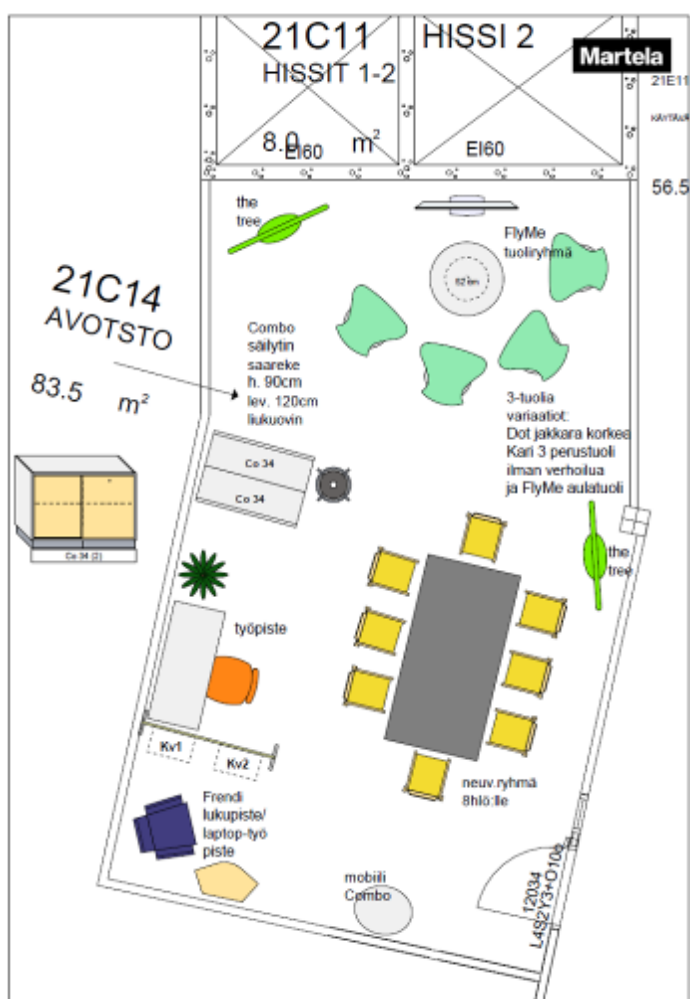
muuntuvia päämääriä. Siihen voi vaivatta liittyä ja siitä voi helposti erota; myös esimerkiksi yrityksen asiakkaat ja kuluttajat voivat mutkattomasti osallistua. Tärkeintä on informaation avoin ja runsas, itseään ruokkiva virtaus. Hankkeen eri osia "johtaa" tilanteen mukaan se, joka osaa asiasta eniten. Jäsenten ei välttämättä tarvitse tuntea toisiaan millään tavalla: oleellista on vain se, että jokainen jäsen tuottaa jotain, jota muut voivat hyödyntää ja joka edistää kulloistakin päämääriä.

Laajimmillaan pari- tai pilviorganisaation voi ajatella koko kulttuurin laajuiseksi: esimerkiksi kaupunki siinä, sosiaalisena muotona, edesauttaa luovuutta ja tuotantoa, koska sen vuorovaikutusverkostot ovat hyvin tiheitä ja jatkuvasti muuttuvia ja kehittyviä. Lähimpänä parvi- tai pilviorganisaation ideaa tällä hetkellä taitavat olla sosiaalisen median sovellukset ja niiden **vertaistuotanto**. Esimerkiksi Facebook-kaveriverkostot muistuttavat enemmän pilvi- kuin verkosto-organisaatiota jo siksi, ettei niillä usein ole päämääriä, johon ne pyrkisivät. Kuitenkin niissä tapahtuu vilkasta vuorovaikutusta, joka antaa ideoita ja joka potentiaalisesti edistää kunkin jäsenen luovuutta. Facebook-verkostot ovat myös helposti ja nopeasti muunnettavissa tiettyyn päämäärään pyrkiviksi, vaikka hyvin tilapäisestikin, jos tarve. Selkeimmäksi laajalle levinneeksi parvi- tai pilviorganisaation prototyypiksi nousevat kuitenkin erilaiset wiki-pohjaiset ratkaisut: ne täyttävät mainitut määreet ja ne ovat organisaatioita siinä mielessä, että ne pyrkivät päämääriin, vaikkakin varsin yleisiin ja ei tarkasti rajattuihin, annetuilla keinoilla ja järjestymisen periaatteilla.

Kun merkitys- ja vuorovaikutusosaaminen tulevat yhä tärkeämmiksi ominaisuuksiksi, organisaatioiden "hajoamisesta" seuraa yksilöiden vastuuriskien lisäksi monia mahdollisia ongelmia. Ongelmat liittyvät usein tavalla tai toisella liittyvät liialliseen pirstaloitumiseen. Ryhmät nostivat esiin useita aivan oleellisia näkökohtia. Hajautuneissa verkostoissa voi ilmetä johtamisen ongelmia. Tiedon hajautuminen tarkoittaa helposti tiedon kaoottisuutta, jolloin tiedon sirpaleista ei muodostu selkeää kokonaisuutta ja tiedon oikeellisuus ja ajantasaisuus ovat jatkuvasti epäilyksen alla. Sosiaalinen kanssakäyminen voi hajaantua ja yhteisöllisyys epävakautua, jos siirrytään liikaa teknologiavälitteiseen kommunikaatioon ja sosiaalisen median mikroyhteisöihin. Myös luottamuksen ja tunnesiteiden luomiselle kasvokkaiset kohtaamiset ovat tärkeitä. Merkitysten, arvojen ja luovuuden korostuminen edellyttävät työntekijöiltä myös uudenlaista sitoutumista, jossa koko persoona täytyy enemmän tai vähemmän asettaa organisaation palvelukseen. Tämä voi tarkoittaa aivan uudenlaista työn mielekkyyttä ja elämäkokonaisuuden tasapainoisuutta, tai sitten sitä, että ihminen uhraa yhä suuremman osan elämästään työlle. Oppimisympäristöjä kehitettäessä ei myöskään ole yhdentekevää, mihin ja miten oppimisen tuloksena syntyyvää osaamista tullaan ja voidaan käyttää.

9.2 Slow-version toteutus Teknologiakeskus Innoparkiin

Hämeenlinnan Teknologiakeskus Innoparkin pilotissa järjestettiin edellisessä luvussa kuvatus kirjastototeutukseen pureutuneen tulevaisuusklinikan lisäksi hankkeen tutkimusryhmän toimesta viisi moderoitua tulevaisuusklinikkaa ja lisäksi yksi muualla pidetty hanketta demonstroiva tilaisuus.²⁷ Teknologiakeskus Innoparkin henkilöstö piti myös itse erikseen tulevaisuusklinikoita omassa toiminnassaan kyseisessä tilassa.²⁸ Luovan tulevaisuustilan suunnitteluun ja toteutukseen osallistuivat Hahmo Design Oy ja Martela Oy, joka myös tarjosi osan tilassa käytettävistä kalusteista.

Kuva 32. Teknologiakeskus Innoparkiin toteutetun Luovan tulevaisuustilan pohjasuunnitelma (Matti Koivula/Martela).

²⁷ Vanajanlinnassa oli hankkeesta pyydetty mobiili demonstraatio sessio, joka toteutettiin alustuksen "Ikkuna hyvinvoinnin tulevaisuuteen" esittämisen muodossa KOKO-verkoston hyvinvointia käsitelleessä seminaarissa 4.5.2011.

²⁸ Tilan käyttökirjausten mukaan runsaat sata henkilöä tutustui tilan toteutukseen ja käyttöön pilotin aikana.

Tulevaisuusklinoissa demonstroitiin ja sovellettiin useita tulevaisuudentutkimuksen ja ennakkoinnin metodeja ja luovuustekniikoita. Aiheina Hämeenlinnan pilotin kaksinapaisessa Luovassa tulevaisuustilassa toteutetuissa Tulevaisuusklinoissa olivat muun muassa kirjaston tulevaisuus, merkitys- ja vuorovaikutusosaaminen, digikulttuuri ja aikaosaaminen, 3D-maailmojen hyötykäyttö, teknologiakeskuksen tulevaisuus sekä työn ja internetin yhteen kietoutuvat kehitysnäkymät. Tulevaisuustähtäimenä tulevaisuusklinoissa käytettiin tyypillisesti vuotta 2020 tai 2030. Tulevaisuusklinoissa hyödynnettiin tulevaisuusverstasprosessia, erityisesti seuraavia ennakkointimetoja: TulevaisuusIkkunaa, tulevaisuuspyörää, tulevaisuustaulukkoa, megatrendianalyysia, heikkojen signaalien ja mustien joutsenten tunnistamista ja analyysia, de Bonon kuuden hahnut tekniikkaa sekä kokeellista kuva-analyysia ja *paper spaces* -työskentelyä (Pang 2008). Kaikkien Tulevaisuusklinoitten tulokset on metodikuvauksineen esitelty VIDICO-hankekokonaisuuden nettisivuilla, http://www.innopark.fi/portal/ohjelmat_ja_hankkeet/hankkeet/vidico/julkaisut/. Tulevaisuusklinoitten tulokset esitetään seuraavassa yhteenvetoina teemoittain.

Kuva 33. Slow-tiloissa on aikaa vapaalle keskustelulle (kuva: Juho Ruotsalainen).

Digikulttuuri ja aikaosaaminen vuonna 2030

”Digikulttuuri 2030” -Tulevaisuuspyörän esittely

Pohjimmiltaan digitaaliset teknologiat muuttavat maailmaa siten, että ne muodostavat yhä kokonaisvaltaisemman digikulttuurin. Digikulttuurin syveneminen muuttaa koko tapaamme toimia.²⁹

Palvelut ja tuotteet on tilattavissa räätälöidysti eri palveluntarjoajilta internetistä. Maiden rajoilla ei ole merkitystä ja on syntynyt todellinen maailmankylä; tärkeimpiä arvoja on ihmisten, ideoiden, tavaroiden ja palvelujen saavutettavuus. Koulu ja oppimisen tavat ovat muuttuneet syvällisesti, ja etäopetus on lisääntynyt. Ehkä ubiikin teknologian myötä myös oppiminen on kaikkialla läsnä olevaa ja kokonaisvaltaista?

Liikkumisen tarve vähenee ja liikkuminen joustavoituu. Etätyö on yhä yleisempää. Digi- ja etäläsnäolon vastapainona uskotaan kuitenkin myös kasvokkaiseen yhdessäoloon ja ”läsnä olevaan” kulttuuritarjontaan, kuten teatteriin. Digikulttuurin haasteena on erityisesti luottamuksen ja vuorovaikutustaitojen heikentymisen vaara. Kehittyneistä kommunikaatioteknologioista ja läsnäolon pyrkimyksestä huolimatta vieraantumisen ja eristäytymisen uhka on aina läsnä. Yhä digitaalisempi yhteiskunta on myös infrastruktuuriltaan uudella tapaa haavoittuva, ja digiterrorismi luo vaikeasti ennakoitavia riskejä.

Hajaantunut maailma ja ajan problematisoituminen muuttavat ihmisten suhdetta aikaan aiempaa aktiivisemmaksi

”Aikaosaaminen 2030” -Tulevaisuuspyörän esittely

Hajaantunut maailma ja ajan problematisoituminen muuttavat ihmisten suhdetta aikaan aiempaa aktiivisemmaksi. Ihmiset joutuvat jatkuvasti sovittamaan toisiinsa eri aikoja: työn ja vapaa-ajan, kiireen ja rauhan, yksilöllisen ja sosiaalisen.

Tehokkuusvaatimusten ja luutuneiden protestanttisten asenteiden valta uhkaa puristaa aikaa tiukan mekaaniseen muottiin, mutta toisaalta luovan dynamiikan pyrkimykset määrittelevät tehokkuutta uudelleen ja tekevät ajasta löyhempää, hallittavampaa, mielekkäämpää ja luovempaa – ehkä luovan talouden läpilyönnistä on seurannut slow-kulttuurin todellinen arvostus. Aikaa on joka tapauksessa aktiivisen asennoitumisen ansiosta opittu varaamaan mielekkäälle elämälle. Ihanteellisessa tapauksessa vuonna 2030 aika on ystävämme, ja eri aikakäsitykset elävät tasapainossa toisiaan tukien. Työn ja vapaa-ajan rajojen hälveneminen on ehkä ratkennut onnekaasti siten, että molemmat tukevat toisiaan ja ihmisten elämä on yhä yhtenäisempää ja kokonaisempaa.

Yhä monimutkaisemmassa maailmassa haasteena on etenkin kokonaisuuksien hallinta. Kokonaisuuksiin pyritään yksilöllistyneessä maailmassa myös sovittamalla yhteen yksilöllistä ja sosiaalista aikaa; ihannetapauksessa myös nämä tukevat toisiaan. On kehitelty uusia studiotyypisiä työtiloja, jotka tuovat freelancereita, eri

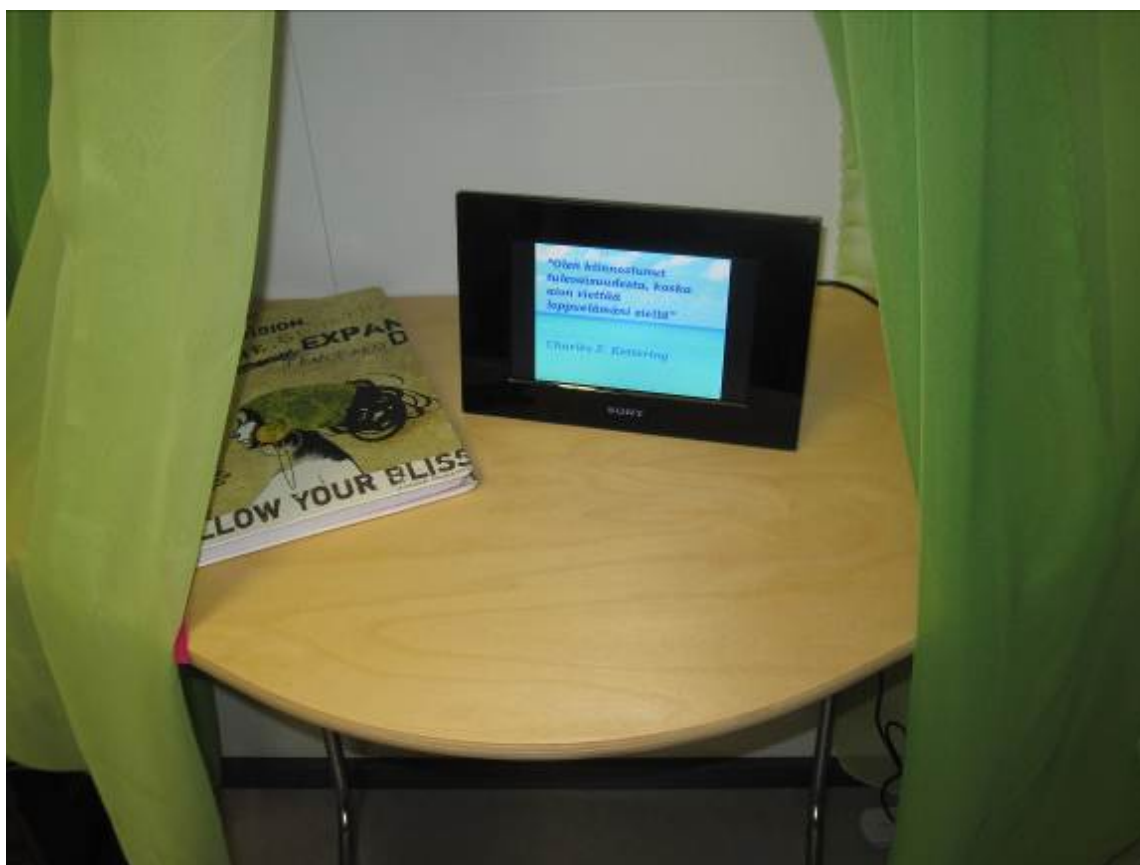
²⁹ Luovan Tulevaisuustilan avajaiset Teknologiakeskus Innoparkissa 17.12.2010 (Heinonen & Ruotsalainen 2011e). Avajaisten raportti löytyy osoitteesta <http://www.innopark.fi/attachments/vidico/lttinnoparkavajaiset.raportti.final.pdf>

alojen työntekijöitä ja yksin työskenteleviä yhteiseen tilaan: luodaan yhteisyyttä ja vuorovaikutusta. Koska aikaan suhtaudutaan aktiivisesti ja tiedostavasti, ihmiset ovat oppineet olemaan läsnä hetkessä ja vuorovaikutustilanteissa. Vapaina olevia resursseja havaitaan herkästi ja niitä hyödynnetään luovasti. Myös teknologian kehittyminen auttaa ajanhallinnassa, kun yhä suurempi osa prosesseista on automatisoitu ja virtuaalisen kommunikaation mahdollisuudet kasvavat.

Mustat joutsenet

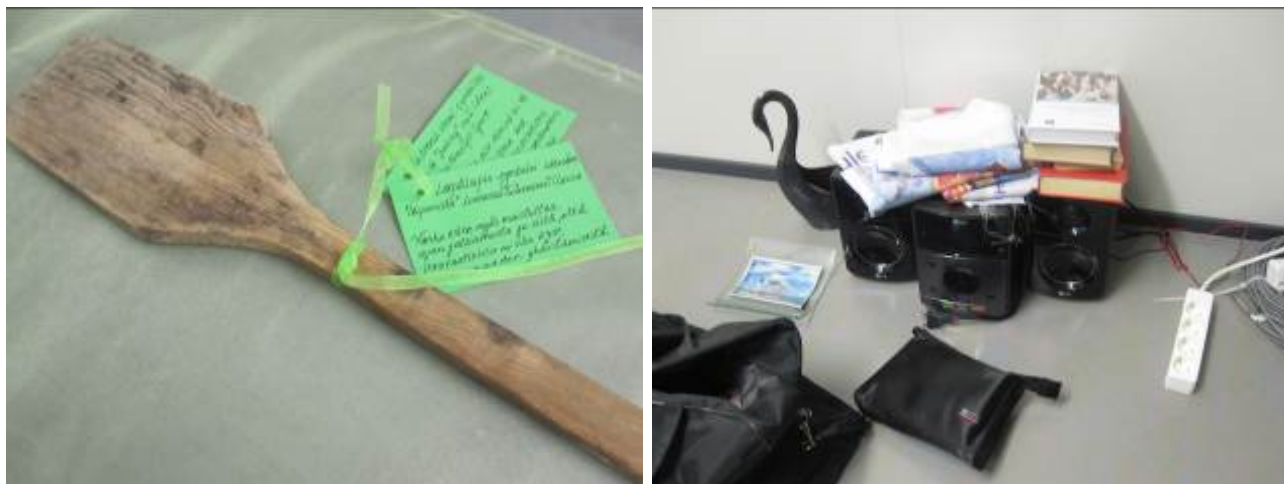
Avajaisten lopuksi ideoitiin mahdollisia mustia joutsenia - yllättäviä, mutta vaikutuksiltaan merkittäviä tapahtumia. Tuloksena tunnistettiin seuraavat kolme mustaa joutsenta:

- Kuntakonkurssiaalto
- Digiterrori
- Golf-virta sammuu

Kuva 34. Luovissa tiloissa löytyy tutkittavaa ja löydettävää, myös nurkkauksia yksin pohdintaan (kuva: Jubo Ruotsalainen).

Yllä olevassa kuvassa on hiljaista pohdiskelua mahdollistava soppi. Näytöllä pyörii tulevaisuusihteiden aforismien sarja, joka voi kirvoittaa myös omien mietteiden generointia. Lisäksi pöydällä on tarttumaan houkutteleva kirja, johon voi kirjata tai piirtää omat tulevaisuusmietelmät.

Kuva 35. Tilassa oli myös ajatuksia herättäviä esineitä, kuten vanha leipälapio ja musta joutsen (kuvat: Jubo Ruotsalainen).

3D-maailmojen hyötykäyttö

Sessiossa Tulevaisuuspyörässä työstettäväksi teemaksi valittiin ”3D-maailmojen hyödyntäminen 2020”.³⁰ Ryhmien ideat 3D-maailmojen hyödyntämisestä jakautuivat karkeasti kahteen: hyöty- ja vapaa-ajan viihdekäyttöön. Hyötykäytössä nähtiin mahdollisuuksia etenkin terveydenhuollossa, opetuksessa/koulutuksessa, erilaisissa suunnittelutehtävissä, prosessien hallinnassa, rakennusallalla ja markkinoinnissa. Hyödyntämismahdollisuuksia nähtiin myös muun muassa poliisin tehtävissä, valmennuksessa, syrjäytymisen estämisessä, viestinnässä ja neuvontapalveluissa.

Kaikilla näillä aloilla 3D-maailmojen hyödyt onkin helppo nähdä. 3D-maailmat toisivat selkeää lisäarvoa niihin kaikkiin ja avaisivat aivan uusia mahdollisuuksia. Virtuaalisuuskannaus nopeuttaisi muun muassa diagnoosien tekoa. Virtuaalishoppailusta 3D-maailmoissa voisi tulla immersiiivisyytensä takia hyvin suosittua, ja esimerkiksi vaatteiden sovittelu helpottuisi. Rakentamisessa voitaisiin paremmin hyödyntää suunnitelmien testausta ennen varsinaista rakentamista. Myös puutarhasuunnittelussa 3D-maailmat olisivat avuksi. Fyysistä pihaa voi myös täydentää 3D-elementeillä, joita voi vaihtaa mieltymysten ja tarkoituksenmukaisuuden mukaan.

³⁰ Luova TulevaisuusTila -sessio Innoparkissa 14.2.2011 (Heinonen & Ruotsalainen 2011d). Session raportti löytyy osoitteesta <http://www.innopark.fi/attachments/vidico/ltt-sessioinnoparkissa14.2.2011.pdf>. Tulevaisuussessioiden ja tulevaisuuslinikoiden teemojen valinta tapahtui kumulatiivisesti, jolloin jossain sessiossa esiin noussut teema otettiin syvempään tarkasteluun seuraavan session pääteemana. 3D-teemasta kirjoitettiin myös tulokset kompaktisti yhteenvetävä blogi sekä suomenkielisenä että englanninkielisenä.

Viihde- ja vapaa-aikaulottuvuudella 3D-maailmat nähtiin jo olevien viihtymisen ja vapaa-ajan viettämisen muotojen kehittämismahdollisuuksina tai sitten aivan uusien tai vielä varsin harvinaisten muotojen mahdollistajina. Jälkimmäisestä esimerkkinä ovat uskonnolliset kokemukset, jota ideaa voisi laajentaa myös muihin maallisen olemassaolon ylittäviin kokemuksiin. Myös taiteelle 3D-maailmat voisivat avata uusia mahdollisuuksia. Varsinaiset viihteeseen liittyvät ideat keskittyivät etenkin innovaatioihin, jotka poistavat etäisyyksiä, sekä innovaatioihin, jotka stimuloivat monipuolisesti ihmisen aisteja. Lisäksi aistikokemusten aikaansaaminen ilman haittavaikutuksia, joita syntyy esimerkiksi liiallisen alkoholin käytön seurauksena, oli mahdollisuuksien listalla. Ruoan laitossa ja ruoan esittelyssä 3D-maailmoista olisi apua.

Yhdessä etäisyyksien voittaminen ja moniaistiset innovaatiot tuovat 3D-maailmoin virtuaalisten tilojen ulottuvuuden. Virtuaalisten tilojen hyödyntämismahdollisuuksia nähtiin etenkin matkailussa ja esimerkiksi 3D-konserteissa ja –festareissa sekä erilaisissa peleissä. Uudenlaista digiajan löytöretkeilyä voisi 3D:n avulla toteuttaa matkoilla maan sisälle, omaan kehoon, kiertokävelyyn kuussa tai ulkoavaruuteen. Hyvän unen pelikone takaisi miellyttävän levon. 3D-tilavuokrauksessa nähtiin mahdollisuuksia ruotsinlaivan matkustuskokemuksesta häätilan testaamiseen. Hologrammitemmikit kulkisivat ulkoilutettuina mukana. Toisaalta virtuaalilemmikit toimittaisivat myös hoivatehtäviä ja niitä ei kuitenkaan tarvitsisi ulkoiluttaa kuten fyysisiä lemmikkieläimiä. 3D-lemmikkimaailman avulla monen yksinäisyys helpottuisi.

**Uudenlaista
digiajan löytöretkeilyä voisi
3D:n avulla toteuttaa
matkoilla maan sisälle, omaan
kehoon, kiertokävelyyn kuussa
tai ulkoavaruuteen.**

Mahdollisuuksia nähtiin myös mielialoihin vaikuttamisessa, jos tekniikkaan yhdistettäisiin aivosähkökemian muokkaamisen mahdollisuus, sekä erilaisissa yksilön henkistä kasvua tukevissa sovelluksissa. 3D-maailmojen sovelluksien avulla voitaisiin vahvistaa positiivista ajattelua ja vähentää suoraan kansanterveydellisiä haittoja, joita syntyy masennuksesta ja mielenterveyden ongelmista. Myös aggressioiden kääntämistä rakentavaan toimintaan voitaisiin toteuttaa 3D-sovelluksilla. Monenlaista valmentautumisapua voisi saada 3D-maailmoista, opastusta parin löytämiseen, voimistelun tai minkä tahansa lajin opetusta.

Lopuksi käsitelty (kuuden hatun tekniikan) kriittisen mustan hatun roolin kautta 3D- ja virtuaalimaailmoissa nähtiin etenkin vieraantumisen, riippuvuuden ja reaali maailman sääntöjen ja moraalikäsitysten rappion vaara. Varsinkin kaksi ensimmäistä ovat varteenotettavia riskejä, sillä yksilökeskeiset viihdesovellukset johtavat helposti sosiaalisesta reaali maailmasta omiin ”yksinäisiin” maailmoihinsa eristyviin ihmisiin. Etenkin lasten kohdalla 3D-sovellukset eivät voi korvata aidon aikuisen läsnäoloa. Myös tajua fyysisesti aidon ja 3D-maailman olentojen välillä voi hämärtyä. Terveysriskiksi voi muodostua liiallinen diginojatuolimatka, mikäli oma fyysinen liikunta vähenee radikaalisti. Reaali matkailubisnes voi myös kärsiä, mikäli 3D-matkailu syrjäyttää sitä. 3D-maailmojen potentiaalinen kasvaessa nähtiin riskinä myös se, että suorituspainee voivat entistään kasvaa. Yhteiskunnan järjestyskin saattaa murentua.

3D- ja virtuaalimaailmojen suurimmat mahdollisuudet liittyvät siihen, että ne auttavat ylittämään tehokkaasti olemassaolomme rajoitteita. Ne lisäävät todellisuutemme uusia kerrostumia. Ne jäljittelevät – tai pikemmin luovat – todellisuutta uskottavasti mutta eivät ole siitä millään tavalla riippuvaisia: paitsi että ne toi-

misivat monipuolisina käytännön apuvälineinä ja niiden avulla periaatteessa minkä tahansa kuvitelman toteuttaminen olisi mahdollista. Tässä mielessä ne toteuttaisivat teknologian perusfunktiota kykyjemme voimistajana aivan uudella tavalla.

Mustat joutsenet

Sessiossa identifioitiin tulevaisuuspyörätyöskentelyn jälkeen mahdollisia mustia joutsenia laajalla skaalalla siten, että niitä pyydettiin kuviteltaviksi miltä tahansa sektorilta - taloudesta, ympäristöstä, teknologiasta jne. Tuloksena saatiin taululle seuraavat ehdotukset mustiksi joutseniksi:

- Mantereet siirtyvät ja Suomi sijaitsee päiväntasaajalla
- Uusi jääkausi!
- Meteori iskeytyy maahan
- Aurinko sammuu
- Vedenpinta nousee rajusti
- Löydetään ”parannus” vanhuuteen
- Pandemia
- Valtio konkurssiin
- Öljy loppuu, öljyvarannot kuivuvat

3D-maailmojen hyötykäyttö – yhteenvetoa

Luovassa tulevaisuustilassa ennakointityöskentelyssä syntyneitä tuloksia voi jatkojalostaa eri tavoin. Yritykset ja toimijat voivat tarkastella tunnistettuja ideoita ja innovaatioaihioita oman toimintansa valossa. Löytyisikö näistä jokin konkreettinen tuote tai palvelu, jota jo olemassa olevan valikoiman rinnalle tai lisäksi voisi lähettää kehittämään? Oliko näissä työstetyissä aihioissa jokin erityisen kiinnostava idea tai aihepiiri, jota haluttaisiin kehittää edelleen. Tällöin tarkastelua ja työstämistä voisi viedä eteenpäin ja syvemmälle käyttäen joko uudelleen Tulevaisuuspyörää tai sitten joitain muita ennakointimetodeja. Tarkastelussa voidaan myös jatkaa lukumääräisesti ideoiden ja innovaatioaiheiden tuottamista. Sen jälkeen voidaan myös miettiä, ketkä toimijat ja tahot olisivat sitten niitä, jotka veisivät eteenpäin ideoituja ehdotuksia. Entä mitä riskejä ja pullonkauloja kyseisistä innovaatioista voi syntyä?

Työskentelyn lopuksi tunnistettuja mustia joutsenia voi käyttää strategiseen ennakointiin seuraavasti: voidaan valita jokin tietty musta joutsen ja miettiä sen toteutumisen seurauksia oman toimialan tai oman organisaation kilpailukyvyn kannalta. Tämä on ennakkoinnin ajatusharjoitus, jonka avulla voidaan perata niitä uhkakuvia ja toisaalta myös niitä mahdollisuuksia, mitä jokin aivan odottamaton tapahtuma toisi mukanaan. Mustia joutsenia voisi myös ryhtyä tunnistamaan lisää sekä lukumääräisesti että eri tyyppien mukaan (ympäristö, talous, teknologia jne). Vastaavan session voi myös toteuttaa valitsemalla tarkasteltavaksi jonkin toisen aiheen, kuten esimerkiksi Internetin tulevaisuus, johtamiskulttuurin muutoskriteerit, digiosaamisen parhaat

käytännöt, ubi yhdyskunnat, ennalta ehkäisevä terveydenhuolto, hiihtijalanjäljen pienentäminen, sosiaalisen median tulevaisuus, koulutusjärjestelmän reformi, teknologiakeskuksen tulevaisuus jne.³¹

Kuva 36. Tulevaisuusklinoissa käytettiin useita ennakointi- ja innovointimetoja kuten tulevaisuuspyörää ja kuuden hatun tekniikkaa (kuvat: Juho Ruotsalainen).

Tulevaisuuden teknologiakeskus – avoin vuorovaikutteinen oppimispilvi?

Tässä tulevaisuusklinoissa³² luodattiin pääaiheen tulevaisuutta työstäen sitä kolmessa teemaryhmässä: 1) vertaistuotanto, 2) merkityksellisyys, ja 3) hyötyreaktori. Tulevaisuuspyörää käyttäen ideoitiin erilaisia innovaatioaiheita. Lopuksi tunnistettiin mahdollisia mustia joutsenia ja niiden vaikutuksia työstettyyn tulevaisuuskuvaan. Tämä toteutettiin siten, kukin ryhmä sai itselleen arpomalla yhden mustan joutsenen, jonka vaikutuksista työstettyyn tulevaisuuskuviin pohdittiin kielteisiä vaikutuksia mini-voivia asioita ja toisaalta tunnistettiin syntyvästä tilanteesta uusia käytäntöjä tai liiketoimintamahdollisuuksia.

Työpaikoista tulee
luovia pilvituloja

Vertaistuotannon Tulevaisuuspyörän esittely

Vertaistuotanto – ja sen osallistava henki – on pilviorganisaatioiden perusta. Syntyäkseen ja kehittyäkseen vertaistuotanto edellyttää uudenlaisia työtiloja, työn tekemisen tapoja ja organisaatorakenteita.

³¹ Seuraavien Tulevaisuusklinoitten teemoiksi valikoituinkin näistä teknologiakeskuksen tulevaisuus ja työn ja netin tulevaisuus (ks seuraavat luvut).

³² Luova TulevaisuusTila -sessio Teknologiakeskus InnoParkissa 5.4.2011 (Heinonen & Ruotsalainen 2011c). Session raportti löytyy osoitteesta http://www.innopark.fi/attachments/vidico/tulevaisuuden_teknologiakeskusfinal.pdf

Työtilat ovat pilviorganisaation periaatteiden mukaan fyysisiä ja virtuaalisia, epämuodollisia, epähierarkkisia, moneen suuntaan avoimia, kodinomaisia, viihtyisiä ja luovia. Ihmiset seurustelevat keskenään vapaamuotoisesti, ilman rajoittavia työrooleja. Uusilla sosiaalisen median hakukoneilla löydetään parviällyn tuottamia reaaliaikaisia vastauksia ongelmiin sekä hankitaan oikeat ihmiset ongelmanratkaisuun sijainnista, organisaatiosta jne. riippumatta. Töissä ollaan entiseen tapaan tuottavia ja tehokkaita, mutta työpaikoilla myös viihdytään. Ehkä tulevaisuudessa ei työskennellä enää työpaikoissa ja työtiloissa vaan ”työasunnoissa”? Työpaikoista tulee luovia pilvitiloja. Fyysisen työpaikan tarve saattaa ainakin osin poistua kokonaan – fyysisestä työtilasta voi tulla liikaa yhteen paikkaan kahlitseva rajoite.

Virtuaalisissa ideahautomoiissa ihmiset jakavat ideoita keskenään ja auttavat toisiaan vastavuoroisesti viemään ideoitaan ja projektejaan eteenpäin. Virtuaalista ideahautomoa voisi jatkokehittää esimerkiksi tuotteeksi, jossa moderaattori avustaa asiakasyritystä eteenpäin vertaistuotannon innovaatioprosessissa.

Virtuaalisuuden tuomana vaarana on fyysisen kanssakäymisen näivettyminen. Läsnä olevaan, välittömään ja epämuodolliseen kanssakäymiseen päästään paitsi työtilojen suunnittelulla myös järjestämällä esimerkiksi palavereja erilaisissa työpaikkojen ulkopuolisissa tiloissa, kuten pubeissa.

Pilviorganisaatiot ovat yhteydessä koko ympäröivään yhteiskuntaan, ja esimerkiksi kaupunkirakenteen muutokset koskettavat suoraan myös organisaatioita. Tulevaisuuden teknologiakeskus voisi yhteistyössä kaupungin kanssa osallistaa kaupunkien asukkaita kaupunkien suunnitteluun esimerkiksi järjestämällä online-ympäristön keskustoja kehittävää ideoimista varten. Vertaistuotannon hengessä organisaation ”laajeneminen” kaupunkiympäristöön voisi tuoda kaupunkiin uudenlaista vireyttä ja aktiivisuutta ja näin hyödyntää takaisinkytkentänä myös organisaatiota. Organisaatiot voisivat myös itse aktiivisesti osallistua esimerkiksi elinympäristöjen visuaalisen ilmeen luomiseen ja kehittämiseen. Jakamisen eetos voisi saada muitakin yllättäviä ja radikaalejakin muotoja. Brändeistä voisi esimerkiksi tulla avointa dataa ja brändien merkitysominaisuudet olisivat vapaasti käytettävissä.

Vertaistuotannon innovaatioaihioita

Hupimylly: Hupimyllyssä käsitellään kaikenlaisia asioita luovasti ja innostavasti ja etsitään asioiden välisiä yllättäviä yhteyksiä. Hyödyllinen etenkin teknologioiden ”kulttuuristamisessa”.

Virtuaalinen idea- ja hankehautomo: Koko yrityksen yhteinen, wiki-tyyppinen innovaatioalusta. Yritys voisi kehittää alustalla myös ennakointiosaamistaan esimerkiksi keräämällä kollektiivisesti heikkoja signaaleja.

Uudenlaiset työtilat: Työpaikka voisi olla kuten koti, kahvila, kirjasto, kirkko, taidemuseo, puisto... Myös sosiaaliset suhteet olisivat uudenlaiset – ei olisi johtajia, vaan tehtäviä, asemia ja rooleja vaihdettaisiin tarpeen mukaan. Organisaatiot olisivat monella tapaa avoimia ja huokoisia, vaikutteita imeviä ja yhteyksiä luovia.

Uudenlaiset palkitsemisen tavat: Vertaistuotannolle osoitetaan resursseina aikaa ja eri sovelluksia, ja tuloksista palkitaan yllättävin, innostavin ja mielikuvituksellisin tavoin.

Avoimet online-ideointiympäristöt: Organisaatiot järjestävät julkisia, kaikille avoimia vertaistuotantoalustoja.

Täysin avoin ja vapaa data: Esimerkiksi tuotemerkit menettäisivät tekijänoikeussuojansa. Yritysten liiketoiminta perustuisi datan jalostamiseen sellaiseen muotoon, josta ihmiset ovat valmiita maksamaan.

Merkityksellisyttä ei haeta vain työstä, vaan se on tulevaisuudessa myös työn tuotteiden keskeisin ominaisuus

Vertaistuotannon musta joutsen: Nano-dreams – more than a reality?

- Yhteiset unet luomaan hyvää työilmapiiriä
- Ihannemaailman luominen joukkouudessa
- Hyödynnetään ns. turhat univaiheet virkistytymiseen ja elämysten tuotantoon
- Facebook-brändi vs. Second Life -brändi vs. luotu uniminä
- Liiketoiminta → unituotanto
- Unihäiriöiden ja traumojen hoitoon → saattaa olla uhka mielenterveydelle, omakuvan häiriintyminen

Jos unia luova ja muokkaava uniteknologia kehitettäisiin, kyettäisiin luomaan aivan uudenlaisia tiloja ja toimintatapoja. Uusia tasoja avautuisi niin sosiaalisiin suhteisiin, työhön/vapaa-aikaan kuin liiketoimintaan.

Merkityksellisuuden Tulevaisuuspyörän esittely

Työn merkityksellisyys muodostuu rikkaiden sosiaalisten suhteiden ohella pitkälti työn autonomisuudesta ja yksilöllisyydestä. Tämä edellyttää yksilöllisten arvojen, mieltymysten, kykyjen jne. räätälöimistä työnkuvaan. Tämä puolestaan tapahtuu etenkin keskustellen, sekä työntekijöiden kesken että työntekijän ja esimiehen kesken. Keskustelu avaa yleisiä, kankeita kaavoja ja auttaa tekemään työstä kullekin työntekijälle tyköistuvan. Samalla ideoiden, ajatusten ja tunteiden vilkas ja avoin vaihto sinänsä rakentavat pohjaa yksilölliseen olemiseen – vertaistuotanto syntyy autonomisten yksilöiden kanssakäymisestä.

Kun työstä tulee yksilöllisesti merkityksellistä, työntekijä käyttää työssään laajaa inhimillisten kykyjen ja taitojen kirjoa ja jakaa sitä muille. Kun työntekijä vapautuu työn pakkopaidasta, vapautuu myös organisaatiolle runsaasti uutta hyödynnettävää potentiaalia. Eri menetöt ja teknologiat, jotka kartoittavat yksilön todellista osaamista ja myös piileviä kykyjä nousevatkin organisaatioissa yhä keskeisempään asemaan. Samalla ihmisten tasa-arvoisuus lisääntyy, kun periaatteessa kaikille inhimillisille ominaisuuksille löytyy käyttöä.

Toisaalta voi käydä niinkin, että eriarvoisuustekijäksi nousevat uudet ominaisuudet, kuten tunneälykyys (Goleman 1997). Tulevaisuuden työssä, pilviorganisaatioiden murtaessa rajoja ja luodessa mitä erilaisimpia yhteyksiä, nykyisistä epäolennaisuuksista saattaa tulla päätöksenteon kriteereitä ja työntekijän osaamisen ja taitojen rakennuspalikoita. Intuition varaan heittäytyminen auttaa hahmottamaan uusia yhteyksiä ja tuomaan esiin hiljaista tietoa. Downshifting (Drake 2000) eli kohtuullistaminen tai kulutuksen vapaaehtoinen vähentäminen edistää luovuutta ja työn mielekkyyttä hidastamalla työtahtia – sekä näin myös tuottavuutta. Vapaamuotoinen, ”turha” keskustelu luo yhteishenkeä ja yhteisöluovuutta. Työn tekeminen silloin kuin se

kullekin parhaiten sopii ja jopa työajan määrittäminen itse auttavat optimoimaan työnteon tuloksellisuutta. Kaikista myönteisistä mahdollisuuksista huolimatta on kuitenkin vaara, että liian epäformaali ja vapaa työ nakertavat työn tasoa ja tuottavuutta. Vapauden ja yksilöllisyyden yhdistäminen työn tuottavuuteen on näin keskeisiä tulevaisuuden työn kehittämisen haasteita.

Kuten vuorovaikutuksen, myös merkityksellisuuden korostuminen liittyy tulevaisuuden teknologiakeskuksia yhä moninaisemmin sitein ympäröivään yhteiskuntaan. Niinpä esimerkiksi autoista vapaat keskustat lisäävät myös keskustojen työntekijöiden hyvinvointia pienentämällä meluhaittoja. Vastaavasti kaupunkiympäristön virikkeellisyys lisää myös työntekijöiden virikkeellisyyttä ja työn merkityksellisyyttä – varsinkin jos työtiloina hyödynnetään työpaikan ulkopuolisia tiloja, kuten puistoja.

Merkityksellisyyttä ei tietenkään haeta vain työstä, vaan se on tulevaisuudessa myös työn tuotteiden keskeisin ominaisuus. Tunteita herättävän ulkomuodon ja brändin luomiseen kehitetään valtavasti erilaisia palveluita, metodeja ja teknologioita. Millä keinoin tuotteen saisi merkityksellisyydessään todella erottamaan kilpailevista tuotteista – millaista olisi radikaalisti uudenlainen brändäys? Aistinmittarein varustetut tunnelaboratoriot sekä erilaiset menetelmät esteettisten ja aistikokemusten tehostamiseen voisivat olla yksi vastaus.

Merkityksellisuuden innovaatioaihtioita

Uudenlaiset kehityskeskustelut, arvotyötunnit: Kehityskeskusteluissa pohditaan yksilölle merkityksellisiä asioita, kuten arvoja ja tavoitteita sekä sitä, miten niitä mahdollistetaan. Arvotyötunneilla puolestaan mietitään isommalla porukalla työntekijöiden, tiimin ja koko organisaation arvoja ja tavoitteita. Kehityskeskusteluja ja arvotyötunteja voisi käyttää myös yleiseen ideointiin. Näin työntekijöitä osallistettaisiin organisaation kehittämiseen; myös organisaatiot olisivat vertaistuotannon tulos. Työntekijöillä on arvokasta ensi käden informaatiota ympäröivästä maailmasta, jonka keräämiseen tulevaisuuden organisaatioiden täytyy kehittää menetelmiä.

Vapaa työaika: Työntekijät saavat tehdä töitä itselleen sopivaan aikaan ja sopivassa paikassa. Myös työpäivän pituus voisi olla joustava, jos työajan mittaamisesta siirryttäisiin tulosten mittaamiseen.

”Vapaatyöpäivät”: Yksi päivä esimerkiksi kuukaudessa käytetään omaan ideointiin (vrt. Google). Päivää ei välttämättä tarvitsisi tehdä varsinaisessa työpaikassa, vaan jossain itselle mieltuisassa kohteessa tai sitten organisaatio voisi järjestää mielenkiintoisia vapaan ideoinnin ja työskentelyn paikkoja esimerkiksi eri aloja ja freelancereita yhteen kokoavissa tiloissa.

Systemaattinen hallittu kaaos: Luodaan olosuhteet, jossa asioita voi jatkuvasti tehdä epäsovinnaisesti ”luvan kanssa”. Toisin sanoen yritysten täytyy luoda rakenteita ja toimintatapoja, jotka ruokkivat monimuotoisuutta, suvaitsevaisuutta ja pluralismia. Tätä tukisivat esimerkiksi kehityskeskustelut ja arvotyötunnit, joissa eri arvokäsitykset ja arvostukset nostetaan tasavertaisina esiin.

Teknoppuutarha: Luontoa ja teknologiaa yhdistävä tila, esimerkiksi kasvihuone, jossa tehdään ”inno-parkkitöitä”. Olisiko luontoa jäljittelevä teknologia, biomimikikka, myös eräs vastaus uudenlaiseen tuotekehitykseen ja brändäykseen?

Kuva 37. MIT'in kampuksella on yhdistetty teknologiaa ja viherrakenteita sujuvasti toisiinsa (kuva: Sirkeä Heinonen).

Uusi puolue: Uuden yhteiskunnallisen paradigman mahdollisuuksiin ja haasteisiin vastaamiseen tarvitaan myös uutta poliittista paradigmaa ja asialistaa.

Merkityksellisyiden musta joutsen: Brain Capacity Testing

- ”Rodunjalostus”
- Kuka kontrolloi testejä? Ovatko testit luotettavia?
- Voi edesauttaa ihmisten syrjimistä (inhimillisyyttä ei oteta huomioon)
- Jos tieto julkista -> anarkia?
- Onko tiedolla mitään merkitystä oikeasti – jos ei ota huomioon luonteenpiirteitä?
- Mahdollistaako henkilön ominaisuuksien arvioinnin oikeasti? -> Vastareaktio.
- Käytetään vain yhtenä kriteerinä muiden joukossa, esim. rekryt jne.
- Voidaan seurata aivojen tilaa ja kehittymistä, esim. lääkärit
- Työntekijät voivat mahdollisesti löytää oman työroolinsa paremmin ja tunnistaa omia vahvuuksiaan paremmin
- Ei-toivotun käyttäytymisen ennaltaehkäisy, esim. jos on persoonallisuushäiriö tms.
- Avoimuus, läpinäkyvyys, viestintä, lainsäädäntö

Aivokapasiteetin testaamisen menetelmät auttaisivat kartoittamaan ihmisten piileviä potentiaaleja entistä tehokkaammin. Samalla ne toisivat muassaan valtavasti uusia: ne voisivat mekaanisuudessaan supistaa ihmiskäsitystämme ja niillä voisi olla vakavia eriarvoistavia seurauksia.

Hyötyreaktorin Tulevaisuuspyörän esittely

Jos internetin pilvipalvelut ovat pilviorganisaation perusinfrastruktuuria, sen henki tai eetos saa mallinsa sosiaalisesta mediasta. Tulevaisuuden organisaatiot pyrkivät osallistamaan työntekijöitä työhön erilaisin tavoin, ja tätä myös työntekijät odottavat ja vaativat työnantajiltaan. Paljon yrityksen menestyksestä ja työhyvinvoinnista riippuu siitä, kuinka hyvin tässä onnistutaan.

Osallistamisessa on pohjimmiltaan kyse avoimesta ja vapaasta vuorovaikutuksesta sekä tekemisen mielekkyydestä, merkityksellisyydestä. Osallistavassa työkuultuuriassa ihmiset ovat työpaikoilla ja organisaatioiden vuorovaikutuksessa ”omia itsejään”. Näin he tuovat myös työpanokseensa koko persoonansa, eivät pelkää ammattirooliaan ja -taitoaan. Hyötyreaktori edellyttää käynnistykseen ja vauhtiin päästämiseen, että sekä vertaistuotannon että merkityksellisyyden elementit ovat kunnossa. Näin tulevaisuuden organisaatioiden elementit luovat itseään ruokkivan kokonaisuuden. Kaiken perusta on osallistavassa ja avoimessa, vilkkaan vuorovaikutteisessa vertaistuotannossa. Se puolestaan luo edellytykset työn merkityksellisyydelle ja yksilöllisyydelle – jotka taas vahvistavat vertaistuotantoa ja yhteisön luovuutta. Lopulta yhteisöllinen, vuorovaikutteinen vertaistuotanto ja yksilöllisesti merkityksellinen työ synnyttävät hyötyreaktorin, joka aktualisoidessaan inhimillisten potentiaalien kirjoa rikastuttaa sekä työntekijöitä että organisaatiota, yksilöä ja yhteisöä. Ideaalitalanteessa kehitys kulkee kehämäisesti itseään vahvistaen.

Tulevaisuuspyörätyöskentelyssä hyötyreaktorin elementeiksi nousivat etenkin oikeiden ihmisten ohjaaminen oikeisiin tehtäviin sekä erilaiset ihmisten kanssakäymistä edistävät tavat. Ihmisten tehtäviin ohjautumista voidaan edistää toisaalta teknologisin, toisaalta sosiaalisin keinoin. Erilaiset kehittyneet mittaamismenetelmät auttavat tulevaisuudessa mahdollisesti kartoittamaan hyvinkin tarkasti ihmisten potentiaaleja ja näin ohjaamaan työntekijöitä aina tarpeen mukaan paitsi tarkasti rajattuihin työntekijän taipumusten mukaisiin tehtäviin, myös yllättäviltä tuntuviin tehtäviin. Mittausmenetelmät eivät siis saisi suoraviivaisesti osoittaa ihmiselle paikkaansa, vaan ne voisivat auttaa piilevien potentiaalien ja kykyjen löytämisessä. Sekä aktuaalisten että potentiaalisten kykyjen ja taipumusten kartoittaminen lisää paitsi työn sujuvuutta ja tuottavuutta, kun työntekijöitä saadaan entistä täsmällisemmin ohjattua nopeasti vaihtuviin uusiin työtehtäviin, myös tehostaa uusien taitojen oppimista. Vastaavia menetelmiä voisi soveltaa myös yhä eriytyneempien asiakastarpeiden ja niiden pohjalta kehitettyjen tuotteiden vastaanoton mittaamiseen.

Aktuaalisten ja potentiaalisten kykyjen yhä tehokkaampaan hyödyntämiseen ja tarkempaan kartoittamiseen voidaan pyrkiä jo nyt sosiaalisin keinoin ja teknologioin. Yrityksen sisäisessä käytössä olevat sosiaalisen median palvelut auttavat työntekijöitä organisoitumaan itse oman kiinnostuksen ja verkoston suositusten mukaan kulloisiinkin tehtäviin ja projekteihin. Myös sosiaalisessa mediassa käytävä keskustelu auttaa löytämään ja kartoittamaan työntekijöiden osaamista.

Yritykset ja organisaatiot voivat hyödyntää sosiaalista mediaa myös ulkoisessa viestinnässä ja työnhaussa joko houkuttelemalla työntekijöitä esiintuomalla toimintaansa ja brändiään verkkoyhteisöissä tai hyödyntämällä erilaisia ”people search” -palveluita.

Vielä joustavammin yritykset voivat hoitaa erilaisia tehtäviä ja ongelmia joukkoistamalla (*crowdsourcing*) niitä esimerkiksi erilaisilla sosiaalisen median ”social search” -palveluilla (vs. *web search*). Joukkoistamisessa voitaisiin hyödyntää sekä muita organisaatioita ja niiden muodostamaa innovaatioverkostoa että kansalaisyhteiskuntaa. Näin organisaatio saisi valtavan määrän uutta osaamispotentiaalia ja lisäisi ”laatikon ulkopuolista” pääomaansa. Oleellinen kysymys on, kuinka organisaatiot saisivat osallistettua kansalaisia ja muita organisaatioita omaan toimintaansa? Kansalaisten osaamispotentiaalia esiin tuovat ja kehittävät ratkaisut voisivat olla myös uudenlainen yrityksen yhteiskuntavastuun muoto.

Sosiaalisen median palvelut edistävät kanssakäymistä. Tietoverkkojen kanssakäymistä ei pidä nähdä uhkana kasvokkaiselle kanssakäymiselle, vaan eri vuorovaikutuksen tavat täydentävät toisiaan. Mitä enemmän ihmiset ovat tekemisissä keskenään verkossa, sitä useammin he myös haluavat nähdä toisiaan – ja mitä useammin he näkevät toisiaan, sitä enemmän he ovat tekemisissä sähköisten kanavien kautta. Kun molempiin kanssa-

Kyky luoda yhteenkuuluvuuden yhteisöjä, jotka ovat uudenlaisia, yllättäviä ja joustavia saattaa olla tulevaisuuden organisaatioiden tärkeä menestystekijä

käymisen muotoihin sisältyy ainutlaatuisia piirteitä – ja kun sosiaalisen median välittämä kanssakäyminen jatkuvasti kehittyy ja saa uusia muotoja – sähköisen ja kasvokkaisen kanssakäymisen toisiaan tukeva ja rikastuttava vaikutus on tulevaisuudessa yhä keskeisempi tekijä ihmisten potentiaalien esiin nostamisessa. Niinpä organisaatioiden olisi hyvä kehittää tasapainoisesti sekä sähköisen että kasvokkaisen kanssakäymisen uusia muotoja. Kaikille avoimet ja osaamisen kirjoa yhteen tuovat hubit ovat tässä tärkeitä, mutta ehkä myös publi? Hubi + publi = hupi? Yhä avoimemmassa ja virtaavammassa kanssakäymisessä yhteenkuuluvuus saattaa muodostua ongelmaksi. Niinpä kyky luoda yhteenkuuluvuuden yhteisöjä, jotka ovat uudenlaisia, yllättäviä ja joustavia saattaa olla tulevaisuuden organisaatioiden tärkeä menestystekijä.

Hyötyreaktorin innovaatioaihimioita

Pubiliiketoiminta: Vaihtoehto tai lisä Facebook-kulttuurille? Sosiaalisen median palveluiden kehittyessä sähköisestä kanssakäymisestä tulee yhä rikkaampaa ja tyydyttävämpää. Tästä huolimatta ihmiset saattavat myös haluta vastapainona kasvokkaista seurustelua. Joka tapauksessa sosiaalinen media muuttaa myös perinteisiä kanssakäymisen tapoja, ja muutoksessa on uusia liiketoimintamahdollisuuksia. Sosiaalisuus ei heikkene, vaan päinvastoin lisääntyy ja saa uusia muotoja. Robert E. Putnamin sosiaalisten siteiden heikkenemistä nyky-yhteiskunnassa kattavasti käsitellyt ”*Bowling Alone*” julkaistiin jo 1995, jolloin koko internet oli harvojen käytössä. Nyt on nähtävissä, että ihmisten välinen kanssakäyminen rikastuu ja avautuu valtavasti, kun sosiaalisen median mallit leviävät myös reaali maailmaan. Esimerkiksi datan jakamisesta ollaan siirtymässä esineiden jakamiseen ja ”yhteiskulutukseen” (*collaborative consumption*).

Innopark-osaamiswiki: EVA:n raportin (Isokangas & Kankkunen 2011) mukaan sosiaalisen median sovellukset kasvattavat tuottavuutta parhaiten, kun niitä hyödynnetään yrityksen sisäisessä viestinnässä. Yri-

tyskohtaiset wikit ovat tehokas keino kartuttaa osaamispääomaa, jakaa ja edelleen kehittää tietämystä, osaamista ja ideoita sekä edistää organisaation eri sektorien ja tasojen välistä tiedon kulkua. EVA:n raportti puhuu jopa informaatioyhteiskunnan ”työn tuottavuuden toisesta aallosta”, joka seuraa, kun ihmiset tekevät työnsä läpinäkyväksi työyhteisölleen – ja mahdollisesti myös organisaation ulkopuolelle – samalla tapaa kuin he ovat tehneet jo vapaa-ajalleen.

Keinot epävarmuuden ja kaaoksen hälventämiseksi: Uusissa sosiaalisissa verkostoissa syntyvä luottamus ja arvostus sekä keinot edelleen kehittää ja tuotteistaa näitä voisivat olla yksi ratkaisu. Lisäksi tulevaisuudessa tarvitaan eräänlaisia kuraattoreita, jotka tuntevat asiakkaansa, ymmärtävät heitä ja osaavat etsiä ja valikoida heille tärkeää tietoa ja sisältöä, sekä muokata niitä helposti omaksuttavaan, innostavaan ja miellyttävään muotoon – voitaisiin puhua eräänlaisesta *tiedon ja merkitysten designistä*.

Ideamittari: Uusien ideoiden käsittely ja jalostaminen. Yhdistelmä yrityksen sisäistä ja ulkoista joukkoistamista voisi olla toimiva ratkaisu. Yrityksessä tulisi luoda sellainen avoimuuden, läpinäkyvyyden, kannustavuuden ja innostavuuden ilmapiiiri, joka edistäisi uusien ideoiden esittämistä, jakamista ja kehittämistä.

”Osta hyödyntämätön idea”: Sen sijaan, että jättäisivät käyttämättömät ideat pölyttymään, yritykset voisivat laittaa ne kiertoon. Jos tästä tulisi yleinen käytäntö, ideoiden hyödyntämisaste luonnollisesti kasvaisi. Samalla voisi syntyä uusia kiinnostavia ideoita ja innovaatioita, kun ideat liikkuisivat kontekstista toiseen.

Hyötyreaktorin musta joutsen: Automatic learning through neuro-data transmitter

- Mahdollisuus eri aivojen moniydinkäyttöön, ”supertietokone”
- Sekoanko lopullisesti tiedon määrän lisääntyessä? ”Tieto lisää tuskaa.”
- Mahdollistaako oppimisen vai ainoastaan pääsyn tietovarantoon?
- Kuka päättää syötteeni sisällöstä?
- ”Kirja tyynyn alla”, aivokapasiteetin ylittyminen, kuka rajaa tiedon
- Keksitäänkö varmasti tänään iltapäivällä, vai onko käytössä jo Koreassa?

”Automaatio-oppimisen” teknologiat voisivat moninkertaistaa hyödynnettävissä olevan aivojemme potentiaalin. Jos tällaiset aivot saataisiin vielä yhdistettyä, synnytetäisiin inhimillinen supertietokone”. Todellinen oppiminen olisi kuitenkin kyseenalaista. Myös aivopesun ja manipuloinnin uhat kasvaisivat huimasti.

Tulevaisuuden teknologiakeskus – yhteenvetoa

Elinkeinoelämän valtuuskunta kiinnittää raportissaan ”Nykyäikää etsimässä: Suomen digitaalinen tulevaisuus” (Turkki 2009) huolestuneen huomionsa Suomen sijoituksen romahtamiseen kansainvälisissä tietoyhteiskunnan tasoa ja kehitystä mittaavissa vertailuissa. Suomen 1900-luvun lopun ja 2000-luvun alun ykkössija on vaihtunut jumbosijaan aivan häntäpään valtioiden kuten Mongolian ja Hondurasin seuraan. Kiinnostavasti sijoituksen nopea vajuminen alkoi 2000-luvun ensimmäisistä vuosista, samaan aikaan kun alettiin siirtyä sosiaalisen median ja vuorovaikutteisen teknologian maailmaan, teknologiavetoisesta tietoyhteiskunnan ensimmäisestä vaiheesta palvelu-, kulttuuri- ja sisältövetoiseen toiseen vaiheeseen. EVA näkeekin Suomen tietoyhteiskuntakehityksen lamaannuksen syyksi juuri yksipuolisen, insinöörilähtöisen teknologiakeskeisyyden

ja -determinismin. On uskottu teknologian itsenäiseen voimaan ja unohdettu se, mitä kaikkea teknologialla voidaan tehdä: sisällöt, sovellukset ja palvelut. Suomelta on puuttunut visio ja ymmärrys tietotekniikan avaamista yhteiskunnallisista mahdollisuuksista.

Tanja Aitamurto, Taneli Heikka, Petteri Kilpinen ja Matti Posio taas näkevät pamfletissaan ”Uusi kultakausi: kuinka sosiaalinen media mullistaa kaiken” (Aitamurto et al. 2011) sosiaalisen median toimintaperiaatteiden väijäämättömän leviämisen niin yrityksiin kuin koko yhteiskuntaan ja kulttuuriin. Uuteen kauteen astuminen alkaa yhteiskunnallisen toimintaympäristön ja ”ajan hengen” muutoksien perustavanlaatuisesta ymmärtämisestä. Kun ymmärrys on saavutettu ja analyysi tehty, voidaan siirtyä miettimään toiminnan periaatteita ja tapoja. Toimintaympäristön muutos vaatii ainakin tiukoista työrooleista ja karsina-ajattelusta vapautumista sekä vuorovaikutuksen tuntuvaa lisäämistä. Tulevaisuudessa innovaatioiden synnyttäminen edellyttää mitä erilaisimpien ihmisten yhteen saattamista ja rohkeaa uusien yhdistelmien etsimistä. Perinteiseen tuotantoon verrattuna arvoketjut ovat nykyään hyvin monitahoisia, ja myös niiden synnyttämiseen ja ravitsemiseen tarvitaan yhä moninaisempia tahoja.

Tulevaisuuden keskeinen kilpailutekijä piileekin avoimessa kommunikaatiossa, tavoitteellisessa epämuodollisuudessa ja hallitussa kaaoksessa. Tähän voidaan päästä esimerkiksi strategian laadinnan, ongelmanratkaisun ja työn hajauttamisella, joukkoistamisella ja vertaistuotannolla. Osallistava työtapo ja organisaatiomuoto puolestaan lisäävät työn merkityksellisyyttä, luovuutta ja yksilöllisen hallinnan tunnetta, mitkä taas välittyvät takaisin organisaation yhteiseen luovuuteen ja toimintakykyyn. Yksilön ja yhteisön rinnakkaisen vahvistumisen voima ja merkitys on siinä, että ne nostavat esiin valtavan määrän piileviä inhimillisiä ja ammatillisia potentiaaleja ja vapauttavat niitä edelleen jalostettaviksi.

Tuottavuuden seuraava vaihe käynnistyy sosiaalisesta mediasta mallinsa ottavasta yrityskulttuurista ja toimintatavoista. Muutosten aikaan saaminen ei ole helppoa eivätkä ne tapahdu hetkessä. Vertaistuotanto ja osallistava työtapo muuttavat radikaalisti työn, hierarkioiden ja johtamisen luonnetta. Itsenäistä

**Tuottavuuden seuraava vaihe
käynnistyy sosiaalisesta mediasta
mallinsa ottavasta yrityskulttuurista ja toimintatavoista**

päätösvaltaa siirtyy työntekijöille, ja johdon tehtävänä on yhä enemmän koordinoida kokonaisuutta, panostaa henkilöstöjohtamiseen ja -valmennukseen sekä luoda olosuhteita ihmisten sujuvalle vuorovaikutukselle ja työyhteisön luovuudelle. Yksi session jatkotyöstämismahdollisuus olisikin keskittyä **tulevaisuuden johtamiseen**. Toinen iso kysymys on sen pohtiminen, miten organisaatio siirtyy käytännössä vertaistuotannon ja uuden yrityskulttuurin aikaan ja mitä nämä muutokset käytännössä tarkoittavat. Kuinka esimerkiksi työn epämuodollisuus ja vapaus voitaisiin todella valjastaa palvelemaan tuottavuuden kasvua?

Kolmas tärkeä kysymys on, miten asiakkaita saadaan osallistettua tuotantoon. Tämä on tulevaisuudessa ensiarvoisen tärkeää kulutuskysynnän muuttuessa yhä eriytyneemmäksi ja yksilöllisemmäksi. Jos asiakkaat eivät osallistu tavalla tai toisella tuotteiden suunnitteluun, he eivät koe tuotetta juuri heille merkitykselliseksi. Kuluttajat ja asiakkaat eivät tietenkään voi olla kaikessa tuotannossa aktiivisesti mukana. Eräs tapa osallistaa heitä epäsuorasti on kerätä tarkalla korvalla tietoa siitä, *mitä ajassa tapahtuu*. Tähän ei tarvita suoraa kuluttajien kuulemista, vaan herkkäistista yhteiskunnallisten virtausten huomioimista ja laajaa kulttuurista pääomaa.

Kuva 38. Tulevaisuusklubin osallistujat valitsevat työstettäväksi kiinnostavia heikkoja signaaleja (kuva: Jubo Ruotsalainen).

Kaiken kaikkiaan tulevaisuuden palvelutalouden, vertaistuotannon sekä työn ja tuotannon merkityksellisyys edistävät kokonaisen ihmisen ihannetta, jossa on vaikea tehdä eroa työn ja vapaa-ajan, tuotannon ja kulutuksen, alaisen ja esimiehen, asiakkaan ja yrityksen välillä. Ihannetilanteessa kaikki elämän ja yhteiskunnan osa-alueet palvelevat inhimillistä kasvua ja hyvää, mielekästä elämää – sekä samalla taloudellista tuotantoa. Sosiaalisen median ja uudenlaisten arvojen aikaan saama sektorien välisten raja-aitojen murtuminen edellyttää alueiden yhteistä maaperää. Uusi kultakausi –pamfletin kirjoittajat huomauttavat, että erilaiset palvelutehtävät teollisuustuotannosta sisällöntuotantoon vaativat tunnetasolla toimivaa kommunikaatiota, joka puolestaan edellyttää *yleisinhimillisiä*, ei organisatorisia ominaisuuksia: aitoutta, innostuneisuutta, luottamusta, kiinnostusta muita kohtaan, avoimuutta, yhteisiä arvoja. Kulta-ajasta puhuminen voi tuntua naiivilta ja epärealistiselta – mutta miksikäs ei: ihmisten osallistuminen, luovuuden ruokkiminen ja valjastaminen sekä vilkkaan innostunut ajatusten vaihto ei ole koskaan aiemmin ollut niin helppoa ja tehokasta – ja niin suosittua – kuin nyt.

Työn tulevaisuus – kirkas pilvi? Työn ja Internetin yhteen kietoutuvat kehitysnäkymät 2020

Työn ja internetin yhteen kietoutuvia tulevaisuuskäymä luodattiin tässä tulevaisuusklinikassa³³ kolmen ryhmäteeman kautta: 1) web 2.0, 2) web 3.0, ja 3) pilvipalvelut. Jälleen työskentelyn lopussa, kuten edellä kuvatussa teknologiakeskuksen tulevaisuutta luodanneessa tulevaisuusklinikassa, kukin ryhmä sai pohdittavakseen yhden mustan joutsenen avaamat mahdollisuudet ja uhkakuvat.

Web 2.0:n Tulevaisuuspyörän esittely

Clay Shirky (2009) mukaan sosiaalisen median ja sosiaalisten teknologioiden kumoukselliset vaikutukset perustuvat ytimeltään kahteen seikkaan: 1) ne romahduttavat vuorovaikutuksen ja ryhmien muodostamisen kustannukset (raha, aika, vaiva jne.) ja 2) ne siirtävät kollektiivisen toiminnan painopistettä perinteisten instituutioiden ja organisaatioiden ulkopuolelle. Kykymme jakaa, tehdä yhteistyötä ja toimia kollektiivisesti on kasvanut radikaalisti – samalla yhteistyömme on yhä enemmän yksilöistä lähtevää, itseorganisoituvaa ja monimuotoista.

Verkko ja sosiaaliset teknologiat ovat **tiedon luomisen ja käsittelyn välineitä**: laskennallinen ajattelu, isojen datamassojen käsittelykyky saa kollektiivisen muodon. Organisaatioiden idea on ylittää yksittäisten ihmisten rajoitukset ja suorittaa tehtäviä, jotka ovat liian suuria ja monimutkaisia irrallisille yksilöille. On kiehtovaa ajatella, mitä tämä tarkoittaa aineettoman työn kannalta ja mitä mahdollisuuksia sosiaaliset teknologiat tässä avaavat. Antti Isokankaan ja Petteri Kankkusen (2011) mukaan tietotyön tuottavuuden seuraava vaihe perustuu sosiaalisen median hyödyntämiseen. Edellinen vaihe perustui prosessien, uusi vaihe ihmisten välisen yhteistyön tehostamiseen. Edellinen jatkoi koneistamisen ja automaation perinnettä, uusi vaihe on ”inhimillinen”: se syntyy entistä syvemmistä yhteistyötavoista, vilkkaammasta ja avoimemmasta vuorovaikutuksesta sekä henkilöstön laaja-alaisesta osallistamisesta.

Tietoteknisen automaation tuominen organisaatioon on suhteellisen helppoa, sillä se tehostaa jo olemassa olevia prosesseja. Sosiaaliset teknologiat taas luovat uutta ja muuttavat toimintatapoja. Niiden käyttöön ei voi käskyttää, vaan motivaation täytyy syntyä ihmisistä itsestään. Työntekijöiden autonomisuus ja itseorganisointuminen ovatkin kollektiivisen työn lähtökohtia. Näin myös työn sisäinen palkitsevuus kasvaa. Koska itseorganisoituva työ edellyttää aiempaa huomattavasti pidemmälle vietyä vuorovaikutusta ja tietojen jakamista, myös työn tulokset ovat yhä enemmän kollektiivisiä ja systeemisiä.

Vuorovaikutuksen helpottuminen ja irtautuminen organisaatiorajoista tekevät **alojenvälisyydestä** yhä yleisempää. Etenkin tässä tiedon **vapaa saatavuus ja avoimuus** ovat tärkeitä. Alojenvälisyys ja tiedon avoimuus voivat siirtää kollektiivisen ja systeemisen tuotannon ihmisten koteihin ja tuotantokeskittyymiin. **Paikalliset 3D-printterikeskukset** toisivat uutta luovasti eri ”tuotannonaloja” saman katon alle ja lähelle ihmisiä. Keskuksissa työskentelisivät **fab-spiderit, tuote-enkelit, jotka hallitsisivat useita aloja**. Tällaiset

³³ Teknologiakeskus Innoparkissa 24.5.2011 järjestetty Luova tulevaisuustila –sessio (Heinonen & Ruotsalainen 2011). Session raportti löytyy osoitteesta http://www.innopark.fi/attachments/vidico/raportti_24.5._final.pdf

keskittymät mahdollistaisivat eri alojen luovat yhdistelmät ja hyvin räätälöidyn tuotannon. Kollektiivinen informaationkäsittely edistää myös **luovaa, uudistuvaa ja sopeutuvaa ajattelua**. Poliittisessa päätöksenteossa **kansalaisäänestysten lisääminen** voi aktivoida kansalaisia ja yhteiskunnallista keskustelua ja tuoda esityslistalle uusia, tuoreita ideoita. Äänestysten ja kansalaisaloitteiden ideaa voisi soveltaa myös tuotesuunnitteluun ja innovaatioprosesseihin. **Kuluttajat voisivat vaikuttaa tuotantoon suoraan**, eivät pelkästään ostopäätöstensä ja markkinatutkimusten kautta.

Kansalaisaloitteiden idea liittyy itse asiassa läheisesti wiki-toimintaperiaatteisiin. Wiki-artikkelit ovat **kiinnostuksen ja osaamisen mukaan porrastuvasti ja spontaanisti organisoituvia prosesseja** (Shirky 2009, 118-122). Kuka tahansa voi luoda artikkelin itseä kiinnostavasta aiheesta, vaikkei tietäisi asiasta mitään. Artikkelit voi aluksi koostua vain yhdestä lauseesta; asiaa enemmän tuntevat kirjoittavat lisää. Sosiaalisen teknologian avulla kuka vain voi tuottaa kiinnostavia ja hyödyllisiä ideoita julkisuuteen. Jos itsellä ei ole tarpeeksi osaamista ja asiantuntemusta idean kehittämiseksi ja jalostamiseksi, voi luottaa siihen, että laajassa verkostossa on lukuisia, jotka tarttuvat hyvän idean kehitystyöhön. Aluksi tarvitaan vain hyvä idea, on se kuinka keskeneräinen ja raakilemainen tahansa. Koska prosessi on itseorganisoituvaa ja siltä puuttuu tiukka organisaatio ja johto, ihmiset voivat osallistua sen eri vaiheissa oman asiantuntemuksensa ja osaamisen mukaan helposti ja vaivattomasti – näin mukaan saadaan iso joukko erilaisia ihmisiä, jotka antavat prosessiin oman, hyvin pienestä hyvin merkittävään ulottuvan panoksensa.

Sekä alojenvälisyys että luova, uudistuva ja sopeutuva ajattelu edellyttävät paitsi autonomisista työntekijöistä koostuvia itseorganisoituvia ja vuorovaikutteisia organisaatioita, myös **uudenlaisia työtiloja. Autotomat keskustat** voisivat antaa aivan uuden merkityksen työtilalle. Kuinka voitaisiin kannustaa ja mahdollistaa uudenlaisia, luovia tapoja hyödyntää tilaa työnteossa? Voisivatko eri alojen työntekijöitä samaan työskentelytilaan tuovat hubit toimia vaikkapa puistossa? Millaisia mahdollisuuksia avaisivat puistokohtainen blogi tai keskustelufoorumi? Erilaisia **paikannuspalveluita ja -applikaatioita** voisi myös hyödyntää spontaanien työtilojen ja –”yhteisöjen” muodostamisessa.

Teknologiavälitteisen yhteistyön ja kanssakäymisen seurauksena **fyysisesti varmennetut ihmissuhteet voivat vähentyä. Johtajiksi voivat nousta verkossa ne, jotka pystyvät korvaamaan ihmisten turvaverkostot**. Toisaalta ihmisten väliset suhteet voivat myös vahvistua huomattavasti siitä huolimatta, että kasvokkaiset kohtaamiset pysyisivät ennallaan tai vähenisivät. Ihmiset ottavat aikaa sosiaalisen median käyttöön etenkin television katselusta (Shirky 2010). Televisio ei tunnetusti mahdollista osallistumista, mutta tutkimusten mukaan se korvaa ihmissuhteita. Ihmiset katsovat televisiota niin paljon osaksi siksä, että se tarjoaa heille ”mielikuvitusystäviä”: ihmiset suhtautuvat säännöllisesti seuraamiensa televisio-ohjelmien fiktiivisiin hahmoihin ikään kuin nämä olisivat heidän tuttaviaan. Virtuaalisuudestaan huolimatta sosiaaliset mediat tarjoavat sekä mahdollisuuksia osallistumiseen että suoria, todellisia yhteyksiä muihin ihmisiin.

Sosiaaliset verkostot yhdistettynä luovaan, uudistuvaan ja sopeutuvaan ajatteluun sekä merkitys- ja elämyshakuisuuteen voivat johtaa yhä pidemmälle menevään klikkiytymiseen: **ihmiset julistavat itsensä guruiksi nicheissa**. Ryhmien muodostamisen ennen näkemätön helppous, ryhmienvälisten jaettujen totuuksien hiipuminen sekä merkityksellisen elämän kaipuu kaoottiselta tuntuvan maailman keskellä voi johtaa **”uususkonnollisuuden”** nousuun. Voimistunut yksilöllistyminen yhtäältä ja sosiaalisen median uudelle as-

teelle nostama ryhmänmuodostus toisaalta voivat johtaa lukuisiin pienryhmiin, joita yhdistää usko tiettyyn asiaan. Syntyy äärisubjektiivisuutta, jossa omat ja lähiviiteryhmän elämykset, tuntemukset ja ajatukset ovat ainoita oikeita. ”Uskoa” käytetään identiteetin rakentamiseen, ylläpitämiseen ja suojelemiseen sekä mielekkään elämän luomiseen yhä kaoottisemmaksi ja virtaavammaksi muuttuvassa maailmassa. Keskeistä näille ryhmille on elämyksellisyyteen pyrkiminen. Samalla ryhmät voivat kuitenkin innostuksensa voimalla tuottaa valtavasti uutta, kyseenalaistavaa tietoa, näkökulmia ja toimintatapoja – sekä jatkuvia **koulukuntataisteluita**.

Web 2.0:n musta joutsen: Brain Capacity Testing

- Löytyisi ennakointikeinoja, joilla yksilön elämänlaatua voi parantaa → verkoston kautta vertaisapua.
- Älykkäiden LinkedIn ja ei-älykkäiden LinkedIn. Aluksi eriytyy, mutta sitten tulee uusi juttu...
- Syntyy preppauskursseja ja itseopiskelusettejä, jolloin tason nousut mahdollisia.
- Pahin kuvio: Syntyy kaksi jakautunutta ja eristäytynyttä talousjärjestelmää & yhteiskuntaa...

Aivokapasiteettitestauksen musta joutsen voi enteillä laajempaa yhteiskunnallista kehitystä: taloudellisen eriarvoisuuden tilalle tulee henkinen eriarvoisuus.

Web 3.0:n Tulevaisuuspyörän esittely

Web 3.0:n käsite tarkoittaa kaikkialla läsnä olevan, ubiikin internetin merkitystä ja tuo siihen perustavana osana personoimisen elementin (ks. luku 5). Web 3.0:aa voi verrata silmälaseihin: ne auttavat näkemään maailman selkeästi, ne ovat henkilökohtaisia – muut näkevät samoilla lasilla maailman enemmän tai vähemmän epäselvästi, saavat ehkä pääkipuakin – eikä niiden kantaja kiinnitä niihin juurikaan huomiota. Web 3.0:n eri ilmiäiset ja sovellukset tuovat tietoverkkojen virtuaalisuuden luonnolliseksi ja huomaamattomaksi osaksi kaikkea tekemistä ja ajattelua.

Web 3.0:n voikin ajatella muodostavan **henkilökohtaisen virtuaalitodellisuuden**. Samalla se voi kaventaa maailmankuvaamme ja vahvistaa edellisessä pyörässä esitettyä ”uususkonnollisuuden” ajatusta. **Personointi voi katkoa polkuja ja muodostaa pimeitä alueita**. Ihmisten **ajattelumalleja oppivat palvelut** eivät tässä mielessä ole hyvä asia, sillä ne karsivat pois heikkoja linkkejä ja kaventavat yhteyksiä. Yhteyksiä karsiessaan web 3.0 voisi viedä myös web 2.0:n kehitystä vuorovaikutusta edistävältä sitä rajoittavalle tielle: ihmiset jakaisivat vain samanmielisten kanssa. **Luovijat ja kiertotien etsijät**, uuden sukupolven nomadit flanöörit, saattavatkin nousta kovaan kysyntään luovan talouden markkinoilla. Myös **yleissivistyksen merkitys kasvaa**, jos rajoittuneesta fakkitiedosta tulee liian yleistä.

Oma, tulkintojen kapeutumiseen liittyvä kysymyksensä on **pienten kielialueiden asema** semanttisen webin mahdollisesti vahvistaessa englannin merkitystä. Kielten köyhtyminen johtaa vääjäämättä ainakin jonkin asteiseen ajattelun urautumiseen ja tulkintojen kapeutumiseen. Mutta mitä kielinäkökulmasta merkitsee erityisesti Aasian maiden nousu? Web 3.0:n näkemyksiä rajoittavien mahdollisuuksien vuoksi **serendipiteettiä**, yllättäviä ja satunnaisia kohtaamisia tulisi edistää. Onko tulevaisuuden ubiikki, medioitunut, ryhmittynyt ja ääriyksilöllistynyt virtuaalitodellisuus kuin monitulkintainen, vapaan assosiaation taideteos, jossa absurdit,

nonsensestä ammentavat ”todellisuustekniikat” osoittautuvat päteviksi maailmassa navigoimisen välineiksi? Ehkä **Google-kääntäjän** kehitys kannattaa pysäyttää ja tarjota tulevaisuudessakin sen tämän hetkinen, pysäyttävän lystikkäitä käännöksiä tarjoava versio.

Toisaalta web 3.0 voi **vahvistaa ihmisten verkkoidentiteettiä ja luoda siten moninaisuutta**: sen sovellusten myötä jokaisella voisi olla ainutlaatuinen, selkeä ja muista erottuva identiteetti myös verkossa. Verkkoidentiteetti helpottaisi ihmisten kanssakäymistä verkossa ja tekisi siitä ennen kaikkea syvempää ja merkityksellisempää. Web 3.0:n verkkomaastossa toistensa kanssa tekemisissä olisivat yhä todellisemat yksilöt. Kehittyneessä, ubiikissa web 3.0 – yhteiskunnassa verkon sosiaalinen elämä muistuttaisi yhä enemmän ”tosimaailman” sosiaalista elämää, eivätkä verkkopersoonat olisi enää kalpeita toisintoja reaaliaikaisen vastineistaan. Niinpä **pubin kolmenkymmenen parhaan kaverin sijaan voisi olla kolmesataa verkostokaveria, joihin luottaa**. Web 3.0 voi olla merkittävä ratkaisu siihen verkon sosiaalisten suhteiden kasvottomuuden ja persoonattomuuden ongelmaan, joka tuli esiin edellisen pyörän ideoissa.

Ubiikki merkitysyhteiskunta on *postorganisatorinen*. Se on syvästi inhimillinen, byrokratian jälkeinen aika.

Verkon yhä syvenevä ja personoituva vuorovaikutus vaatii myös **henkilöturvaan ja sosiaalisiin rooleihin** liittyviä ratkaisuja. Kyky säädellä yksityisyyden astetta palvelee etenkin alojen välisyyttä ja selkeyttää eri elämäntilanteiden erottelua. Henkilö voisi esiintyä verkossa tilanteen ja tarpeen mukaan ”omana itsenään” (**henkilöturvato**), ”työminäänään” (**”virallisen identiteetin taso”**) tai täysin anonyyminä. Web 3.0 ja ubiikki internet voisivat personoida myös työtiloja ja työn tekemisen tapoja. **Palvelut tunnistaisivat, milloin henkilö tekee töitä, ja tarjoaisivat siihen liittyvää sisältöä**: sopivaa musiikkia, visuaalisesti virikkeellistä ympäristöä (esimerkiksi digiseinille, jotka hakisivat automaattisesti visuaalista sisältöä verkosta), ja tietenkin kuhunkin työtehtävään liittyvää hyödyllistä tietoa.

Web 3.0:n musta joutsen: Nano-Dreams

- Ei-henkisen työn tekijät ”pakenevat” unimaailmaan – jääkö työt tekemättä? Uusjuristikunta?
- Työnantaja voi käyttää ”vapaata aivokapasiteettia” tietotyösektorilla.
- Muut kuluttavat yhä enemmän aikaa unimaailmassa ja heidän tuottavuutensa reaaliaikaisessa maailmassa laskee
- Riskinä heikentynyt kyky valvoa, mihin työnantaja käyttää ihmisen ”aivoresursseja” → myös toisin päin.

Nano-unien musta joutsen vie uudelle tasolle ajatuksen tulevaisuuden virtuaalisuudesta ja eri elämäntilanteiden sekoittumisesta. Työ on unelmaa ja unelmat töitä. Fyysinen ja reaallinen todellisuus tuntuu lattealta ja sitä vältellään eri keinoin.

Pilvipalveluiden Tulevaisuuspyörän esittely

Pilvipalvelut ovat tulevaisuuden yhteiskunnan perusinfrastruktuuria siinä missä vesi- ja sähköjohtoverkko ja niiden tuotanto-, jakelu- ja käsittelylaitokset nykyään. Tietotekniikan ja tiedonsiirron nykytilaa voisi kärjistäen verrata tilanteeseen, jossa jokaisella olisi takapihallaan oma voimalansa ja vedenkäsittelylaitoksensa ja joiden hankinnasta, parantelusta ja ylläpidosta joutuisi itse vastaamaan.

Pilvipalvelut ovat yksi **ulkoistamisen** muoto – pilvipalvelujen myötä **käyttöliittymät ja -järjestelmät vapauttavat ihmisiä sitomisen sijaan**. Kun ihmisten ja organisaatioiden ei enää tarvitse huolehtia järjestelmän toimivuudesta ja päivityksistä, he voivat keskittyä olennaisiin tehtäviin – kuten luomaan uutta. Samalla pilvipalvelut **helpottavat uusien innovaatioiden käyttöönottoa ja levittämistä**. Tuotteet ovat entistä vaivattomampia hankkia ja lisäksi huomattavasti nykyistä edullisempia. Ulkoistaminen ja virtuaalisuuden lisääntyminen voi tarkoittaa myös persoonan ulkoistamista. Jos siirrämme ohjelmistojen ja datan lisäksi yhä isomman osan persoonastamme ”pilveen”, todellisuuskäsityksemme ja varmuutemme ”todellisesta” itses-
tämme voi järkkäytyä. Pilvipalvelut voivat edistää läpimedioitunutta postmodernia yhteiskuntaa, jossa kaikki on kaikkien **manipuloitavissa**.

Pilvipalvelut tuovat oleellisen lisän ubiikkiyhteiskuntaan. Pilvipalvelujen myötä tietotekniikka on yhä huomaamattomampaa ja aiheuttaa yhä vähemmän vaivaa käyttäjilleen. Pilvipalvelut takaavat pääsyn synkronoituun aineettomaan omaisuuteen missä tahansa milloin tahansa. Jopa **kuluttamisesta** voi tulla liki huomaamaton osa ihmisten arkea, kun aineetonta sisältöä saa nappia painamalla välittömästi ja edulliseen hintaan tai ilmaiseksi. Kuluttamisen lisäksi myös **tuotanto** on potentiaalisesti pilvipalvelujen myötä kaikkialla. Verkkoyhteyden myötä kaikkialla läsnä olevat ohjelmistot, laskentateho ja muistikapasiteetti mahdollistavat **drop in –tyyppiset, spontaanit työtilat** missä tahansa.

Lopulta, jos syntyy ”pilvien pilvi”, kaikki ihmisten tuottama ja omistama aineeton sisältö on siirretty pilveen ja potentiaalisesti jaettavaksi. Erityisesti tällöin tietoverkosta voi muodostua oma, yhtenäinen todellisuutensa, joka on enemmän tai vähemmän tasaveroinen ”reaalitodellisuuden” kanssa. Valtavat datakertymät liittyvät **”big data”** –ajatuksen (http://en.wikipedia.org/wiki/Big_data). Verkossa alkaa jo nyt, erityisesti sosiaalisen median ja yhteisöpalveluissa tuotetun sisällön vuoksi, olla niin valtavasti dataa, että sen järjestäminen ja analysointi voi tuottaa uudenlaista, hyvin kiinnostavaa ja arvokasta tietoa ja palveluita. Järjestäminen ja analysointi voi vaatia jopa tuhansilla palvelimilla sijaitsevia rinnakkaisohjelmistoja – pilveä käytettäisiin siis myös sen sisältämän datan analysointiin ja muokkaamiseen. Jos tällainen **systemaattinen generaattori te-
kisi ongelmien ratkaisuehdotuksia sekä hakisi ja järjestäisi tietoa**, innovaatiot ja sisällön haku voisivat nousta asteelle, jota on vaikea kuvitella. Esimerkiksi automatisoitu **pilvilääkäri** voisi jatkuvasti tarkkailla ihmisen kehon toimintoja ja tehdä niistä taukoamatonta diagnoosia.

Pilvipalveluiden musta joutsen: Networks become conscious and refuse to co-operate

- Organisaatioiden kuolema (taloud.)
- Vaikutukset
 - ihmisten epäluottamus järjestelmiin & kontrolli omiin asioihin häviävät -> turvattomuus, epäluulo, sulkeutuneisuus

- Hajaannus ja koordinoimattomuus
- Tilaisuus nettiterrorismille
- Kahtiajako osaajiin & taviksiin
- Mahdollisuus pärjätä:
 - Tavikset
 - Osaajat/opportunistit
 - Toisia palveluita
 - Teknisesti: uudet palvelut
 - Ihmiset: epätietoisuus
 - Uudelleenajattelu, priorisointi

Mustan joutsenen voi tulkita kahdella tavalla: että se tarkoittaa ihmisten muodostamia verkkoja ja niiden tulemistä ”kollektiivisesti tietoiseksi” tai että se tarkoittaa tietoverkkoja ja niiden muuttumista tiedostaviksi olemassaolon muodoiksi.

Kuva 39. Tulevaisuusklinikoissa hyödynnettiin iKnow -bankkeessa tunnistettuja heikkoja signaaleja ja mustia joutsenia (kuvat: Juba Ruotsalainen).

Työn ja netin tulevaisuus – yhteenvetoa

Internet vahvistaa yhteiskunnan sekä yhteisöllisiä että yksilöllisiä piirteitä. Sosiaalinen media vähentää organisaatioiden ja väliportaiden tarvetta: ihmiset voivat järjestää yhteistoimintansa olemalla yhteydessä toisiinsa suoraan, yksilöinä toisiin yksilöihin. Ryhmien muodostaminen ja yhteistyö ei ole koskaan ollut niin helppoa kuin nyt. Web 3.0 ottaa haltuun koko internetin valtavan informaatiomassan ja seuloo siitä yhä yksilöllisempää sisältöä – yhä yksilöllisempiä merkityksiä – kollektiivinen verkko ja yksilö ovat yhä erottamattomammat. Pilvipalvelut puolestaan toimivat vallankumouksen infrastruktuurina.

Ubiikki merkitysyhteiskunta on *postorganisatorinen*. Se on syvästi inhimillinen, byrokratian jälkeinen aika. Emme toki pääse byrokratioista ja organisaatioista kokonaan eroon. Myös niitä tarvitaan, mutta ne menettävät suhteellista merkitystään. Jos web 3.0 on laajan määritelmän mukaan personoitu, kaikkeen olemiseemme itsestään selvästi kuuluva ja huomaamaton informaatioverkko (tai sitä jalostuneempi *merkitysverkko*), työ 3.0 olisi vastaavasti personoitu, kaikkialla läsnä oleva, huomaamaton työ. Työ olisi yhtä kuin me itse, koko persoonamme, kykymme, ajatuksemme ja tunteemme valjastettuna tuottaviin päämääriin. Ajatus voi tuntua pelottavalta, mutta tulevaisuudessa toimintaa motivoivat ennen kaikkea sisäiset päämäärämme ja kannustimemme sekä suorat yhteytemme toisiin ihmisiin, eivät yritysten ja organisaatioiden määräämät käskyt ja tavoitteet. Eri asia on, kuinka hyvin tämä käytännössä organisaatioissa toteutuu. Emme voi ennustaa työn tulevaisuutta, mutta ennakoimalla erilaisia mahdollisia tulevaisuuksia voimme paremmin hahmottaa kehitystä: sitä mikä kehityksessä on hyvää ja mikä ei, sekä yhteistoiminnalla pyrkiä hyvinä pitämiimme tulevaisuuden vaihtoehtoihin.

**Työ olisi yhtä kuin me itse, koko
persoonamme, kykymme, ajatuk-
semme ja tunteemme valjastettuna
tuottaviin päämääriin.**

Työnkuvat kokevat kehittyneissä maissa joka tapauksessa syvällisen muutoksen. Elämäntavat ja niiden mukana tarpeet ja kysyntä muuttuvat – myös se, mitä ihmiset haluavat työltä. Automaatio kehittyy edelleen: tietokoneet ottavat tehtäväkseen yhä useampia laskennallisia, sääntöihin ja malleihin perustuvia tehtäviä, kuten ohjelmointia ja sairauksien diagnosointia. Halvempien tuotantokustannusten maihin siirretään kaikki työ, joka niihin voidaan siirtää. Jäljelle jäävät työt, joita ”halpamaissa” ei voida tehdä yhtä hyvin huomattavasti pienemmillä kustannuksilla sekä työt, joita koneet eivät voi hoitaa. Erityisesti luovuutta ja paikallisen kulttuurin ja kontekstin tuntemusta vaativat työt jäävät ja kukoistavat. Eivätkä insinöörien ja lääkärienkään työt katoa, ne vain muuttavat muotoaan.

Intensiivisessä ja nopeatahtisessa Luova tulevaisuustila -sessiossa muutosta selkeytettiin ja avattiin varsin yksityiskohtaisesti. Osallistujat kartoittivat sekä kehityksen mahdollisuuksia että uhkia. Asennoituminen muutoksiin ja kehitysmahdollisuuksiin oli terveen kriittinen. Sessiossa osallistujat äänestivät luovan, uudistuvan, sopeutuvan ja merkityksellisen ajattelun ja sosiaaliset taidot ja kyvyt tulevaisuuden keskeisimmiksi työtaidoiksi. Juuri nämä taidot ovat jo siinä kriittisessä mielessä erityisen tärkeitä, että niitä ei voi ulkoistaa koneille ja ulkomaille.

Osallistujat kehittivät tukun toteuttamis- ja kehittämiskelpoisia ideoita, jotka edistäisivät työn luovuutta, merkityksellisyyttä ja sosiaalisuutta. Työn spontaania organisoimista tarjoaisivat *drop in* -tyyppiset työtilat julkisissa paikoissa. Sekä työn elämyksellisyyteen että tehokkuuteen toisivat uuden ulottuvuuden palvelut,

jotka tunnistavat, mitä ja millaista työtä ihminen tekee ja tarjoavat tehtävää tukevan kokonaisvaltaisen ympäristön: sopivaa musiikkia, sopivan visuaalisen ja esteettisen tilailmeen, hyödyllistä tietoa ja sisältöä jne. Ubiik-
kia verkko- ja työelämää helpottaisivat ja selkeyttäisivät erilaiset virtuaali-identiteetit, jotka vastaisivat eri fyysisen maailman rooleja. Kansalaisäänestysten ajatusta voisi soveltaa kaikkeen toimintaamme, ja ”tuote-
enkelit”, eri alojen suvereenit hallitsijat, kehittäisivät ja toteuttaisivat suoraan ihmisiltä saamiaan ideoita. Täs-
sä vain muutama satunnainen nosto; hyviä ideoita ja innovaatioita syntyi niin paljon, että niihin kannattaa
tutustua huolella vielä kerran.

Session työskentelyä voi viedä eteenpäin esimerkiksi keskittymällä kahteen eniten ääniä saaneeseen taito-
ja kompetenssikokonaisuuteen sekä niiden kautta muihin tötaitoihin ja –kompetensseihin – erityisesti alo-
jenvälisyyteen ja virtuaaliseen yhteistyöhön, jotka nekin olivat sessiossa vahvasti esillä. Millaisia työn organi-
soinnin tapoja nämä ominaisuudet käytännössä ja konkreettisesti vaativat? Kuinka spontaani toiminta, aloit-
teellisuus ja organisoituminen saadaan aikaan organisaatiois-
sa? Kuinka yksilöllistää ja joukkoistaa totutut organisa-
tiorakenteet ja työtehtävät? Millaisia uusia palkitsemisen ja
motivoimisen tapoja tulisi kehittää? Sanalla sanoen, millaista
olisi hyvä työ?

**Yksi tulevaisuuden tavoite voisi olla
tehdä työstä kaikkein innostavinta,
itsetarkoituksellisinta ja vapaimmin
organisoituvaa toimintaa: leikin, pe-
lin ja taiteen kaltaista.**

Innovaatiotutkija Charles Leadbeaterin (2005) mukaan
kaikki radikaalit ideat ja innovaatiot syntyvät yksilöistä ja
heidän muodostamistaan vapaista yhteenliittymistä, eivät organisaatioista. Organisaatiot ovat liian jähmeitä ja
laskevat varman päälle – ne keskittyvät parantelemaan jo olevaa. Tämä ei päde pelkästään tuotantoon, vaan
kaikkeen toimintaamme. Ihmisten vapaassa toiminnassa ja vapaassa yhteenliittymisessä piilee radikaaleja,
vahvoja muutosvoimia, joita oikein hyödyntämällä emme tee yhtään enempiä tai vähempää kuin parempaa
maailmaa. Yksilön inspiraatio ja motivaatio perustuvat tällöin itsensä toteuttamisen ohella ympäristön hyvän
ja yhteisen edun vaalimiseen. Yksi tulevaisuuden tavoite voisi olla tehdä työstä kaikkein innostavinta, itsetar-
koituksellisinta ja vapaimmin organisoituvaa toimintaa: leikin, pelin ja taiteen kaltaista.

Itseisarvoisessa työssä huomio kohdistuu tässä raportissa usein toistuneeseen identiteetin käsitteeseen.
Identiteetti on keskeinen käsite sekä työn että internetin maailmassa – ja samalla niitä perustavasti yhdistävä.
Modernissa yhteiskunnassa ihmisten identiteetti rakentui erityisesti työn varaan – ja silloisessa työn maail-
massa identiteetit olivat suhteellisen vakaita ja pysyviä. Jälkimodernissa yhteiskunnassa taas työn merkitys
identiteetin rakentajana on jatkuvasti heikentynyt ja sen tilalle ovat tulleet vapaa-aika ja erityisesti lukuisat
mediasisällöt. Samalla identiteetistä on tullut jatkuvasti muuttuva, muokattava – ja perustavasti epävakaa.
Ihmiset muovaavat identiteettejään lakkaamatta etenkin median symboliympäristöissä tehtävässä identiteetti-
työssä. On syntynyt tietoverkkojen merkitysmaailmoissa elävä *homo symbolicus*. (Postmodernin, median ja
identiteetin suhteista ks. esim. Inkinen 1999.) Homo symbolicus on etenkin internetin ensivaiheessa elänyt
kaksijakoisessa tilassa: tietoverkot välittävät ennen näkemättömiä määriä identiteetin rakennusaineiksi ja
merkityksellisiä kokemuksia, mutta juuri todellisuuden medioituminen, ”symboloituminen” ja virtualisoitu-
minen loppumattomine identiteettiärsykkeineen, -mahdolluuksineen ja -vaihtoehtoineen ovat vieneet iden-

titeetiltä tukevan perustan. Minuuden fragmentoituminen ja digitaalinen skitsofrenia onkin multipplien identiteettien rakentamisen uhkakuva.

Internetin sovellukset alkavat kuitenkin olla siinä pisteessä, että ne kykenevät tarjoamaan niin tehokkaita identiteettivälineitä, että kulttuuriympäristössä aletaan siirtyä postmodernin jälkeiseen aikaan, tai ainakin aikaan, jossa postmodernin horjuvan identiteetin ja päämäärättömyyden perusongelmalle alkaa löytyä ratkaisuja. Erityisesti sosiaalisen median palvelut kykenevät tarjoamaan myöhäismodernin yhteiskunnan ongelmiin vastaavan sosiaalisen tilan ja sosiaalisten suhteiden mallin, jossa yhdistyvät syvä yksilöllisyys ja sosiaalisuus. Postmodernille onkin usein sanottu olevan luonteenomaista samanaikainen ääri-individualismi ja minän ja toisten rajojen joustavuus (Inkinen 1999, 35) – postmoderni ei vain ole kyennyt tarjoamaan rajansa menettäneille identiteeteille kiintopisteitä ja suojapaikkoja, vaan jättänyt ne leijumaan oman onnensa ja päättäväisyytensä nojaan. Näistä näkökohdista erityisen kiinnostava on aivan viime aikoina rakettimaisesti noussut Tumblr-palvelu, joka tarjoaa tehokkaan ja helppokäyttöisen alustan internet-identiteetin rakentamiseen ja jakamiseen (Dannen 2009).

Internet tarjoaa sekä pääsyn valtavaan symboliaineistoon että perustoja rakentaa identiteetin pysyvyyttä ja selväpiirteisyyttä. Sosiaalisen median palvelut kuten Facebook ja Tumblr voi nähdä alustoina, joille ihmiset muokkaavat netin symbolivarantoa hyödyntäen puhtaaksiviljeltyjä, eheitä, vahvoja ja kiinnostavia identiteettejä; profiilit ja blogit ovat huolella valikoiden muodostettuja merkitystiivistymiä, konnotaatioista ja viittauksista rikkaita minuuden metaforia ja symboleja. Erilaiset nettiprofiilit tai –identiteetit voi nähdä yhtäaikaisena vastauksena moderniin unelmaamme eheästä, vahvasta ja selväpiirteisestä identiteetistä ja toisaalta postmoderniin unelmaamme loputtomasti muunneltavasta, vapaasta, haluttavasta ja vaivattomasti toisiin identiteetteihin sulautuvasta ja niistä erkaantuvasta identiteetistä.

Jos halutaan palauttaa työn merkitys modernille ihmiselle niin keskeiselle identiteetin rakentamistyölle, olisi mietittävä tapoja, jotka analogisesti internetin kehitysnäkymien kanssa pystyisivät tarjoamaan aineksia sekä identiteetin muunteluun, kehittämiseen että pysyvyyteen. Työelämässä tulisi alkaa ottaa internet vakavasti paitsi työvälineenä (jona se toki jatkuvasti kehittyy edelleen) ja toimintatapana, myös eetoksena ja arvojärjestelmänä. Työn ”arvonpalautus” voisi perustua juuri työn ja Internetin potentiaaliseen voimaan levittää luovuus ja itsetoteutus koko yhteiskuntaan pienen eliitin sijasta.

Työn ”arvonpalautus” voisi perustua juuri työn ja Internetin potentiaaliseen voimaan levittää luovuus ja itsetoteutus koko yhteiskuntaan pienen eliitin sijasta.

9.3 Kuvien käyttö ennakkoinnin apuvälineenä

Luovassa tulevaisuustilassa kokeiltiin erilaisten kuvien käyttöä ennakkoinnin apuvälineinä ja tulevaisuusajattelun virittäytymisessä. Tilassa oli esillä neljä öljyvärimaalausta, joiden tarkoituksena oli herättää ajattelua tulevaisuuden eri kehitysvaihtoehtoista ja teemoista, esimerkiksi asumisen, työnteon, liikkumisen tai vuorovaikutuksen tulevaisuuksista. Taulut olivat nyt tilassa esillä esimerkinomaisina, mutta niiden käyttöä voi alustavien arvioiden mukaan suosittaa jatkotyöskentelyyn.

Kuva 40. Luovassa tulevaisuustilassa olleet kuvateokset tulevaisuussajattelun virittäjinä: *Beneath the Surface* (2004), *Life on Venus* (2009), *Megatron and Friend* (2008) ja *Checks and Balances* (2010) by Maria Pajuniemi.³⁴

Kuva-analyysia ennakkoinnin apuvälineen tehtiin myös sarjakuvien avulla. Sarjakuva-elementti toteutettiin Luova tulevaisuustila -hankkeen kokeellisena lähestymistapana heikkojen signaalien tunnistamiseksi. Muutamassa tulevaisuuslinikassa työstiin tätä sarjakuvaelementtiä kokeellisesti. Vahvistusta tilassa työstiävien paperien käyttämiseen ideoiden kumulatiivisena kerryttäjänä saatiin Pangin (2011) *Paper Spaces* -konseptista.

Luovassa tulevaisuustilassa osallistujat tutustuivat seinälle eri puolella tilaa kiinnitettuihin sarjakuvalakanoihin ja työstiivät ja ideoivat niitä tulkitsemalla sarjakuvista mahdollisia heikkoja signaaleja. Tulkinnat kirjattiin post it -lapuille, jotka kiinnitettiin kyseisen ajatuksen herättäneen sarjakuvan viereen jatkotyöstiämistä varten. Sarjakuvat oli kerätty sattumanvaraisella otannalla maaliskoukouun (2011) aikana muutamista sanomalehdistä (Helsingin Sanomat ja iltapäivälehdet). Sarjakuvat oli leikattu ja kiinnitetty kukin erikseen kolmelle valkoiselle isokokoiselle, seinälle ripustetulle "paperilakanalle". Osallistujat saattoivat valita itseään kiinnostavimmat sarjakuvat tulkittaviksi ja heikkojen signaalien tunnistamiseksi. Tämä osio oli täydentävä harjoitus heikkojen signaalien löytämiseksi, mikä tehtiin erillisen, session tehtäväkokonaisuuteen integroidun heikkojen signaalien analyysin lisäksi ja rinnalla. Tehtävän tuloksena saatiin heikoiksi signaaleiksi kirjattuja asioita, joista osa oli kysymyksen muodossa (ja relevanttia pohdintaa, vaikka kaikki eivät olleetkaan varsinaisia heikkoja signaaleja). Kuva-analyysit toimivat hyvin ajatuskatalysaattorina, joka voitiin kytkeä erityisesti heikkojen signaalien tunnistamiseen ja analyysiin.

³⁴ *Life on Venus* -teos oli esillä jo Helsingin kirjastopilotissa Lasipalatsin Kohtaamispaikassa. Kaikki neljä teosta olivat yhtä aikaa esillä Hämeenlinnan pilotissa Teknoliakeskus Innoparkissa.

Kuva 41. Sarjakuvia tulkitsemalla voidaan löytää uusia heikkoja signaaleja (kuvat: Sirkka Heinonen).

9.5 Tilan arviointia ja käyttökokemuksia

Luovaan tulevaisuustilan käyttäjäarvioita varten tutkimusryhmä suunnitteli kyselyn, jonka avulla kartoitettiin käyttäjien näkemyksiä tilasta. Käyttäjäkysely oli täytettävissä sekä sähköisesti että paperiversiona, ja pääsääntöisesti kaikkien tilassa järjestettyjen tilaisuuksien päätteeksi kävijöitä kehoitettiin vastaamaan kyselyyn. Helsingin tilan käyttäjäpalaute on raportoitu aiemmin (Heinonen et al 2011). Tässä raportoidaan Hämeenlinnan pilotin käyttäjäkokemukset (arvioissa on yhdistetty arviot kaikista Hämeenlinnassa järjestetyistä piloteista). Palautteiden yhteenvetona voidaan todeta seuraavaa:

Yleisvaikutelmansa puolesta tila sai eniten mainintoja kiinnostavana, ajatuksia herättävänä, yhteisöllisenä, virkistävänä, osallistavana ja tavallisesta poikkeavana. Yksi kävijä piti tilaa pelottavana, yksi vaikeaselkoisena ja yksi ärsyttävänä (eräissä avoimessa vastauksessa tosin myös erityisesti toivottiin tilaan lisää ärsyttäviä elementtejä).

Kommentteja itse tilasta ja siinä käytetyistä elementeistä saatiin palautteissa runsaasti, aina yksittäisistä, vaikutuksen tehneistä esineistä (esimerkiksi muovinen kaktus) koko tilan järjestelyyn ja tunnelmaan. Usein valiteltiin tilan ahtautta, joka oli ongelmana erityisesti ryhmätyötilanteissa. Tunnelmaa luovia elementtejä, kuten värien käyttöä, taustalla soivaa musiikkia ja sisustuksen harmonisuutta kiitettiin. Harmittavina tai ärsyttävinä pidettiin yleisesti tavanomaisiin toimistotiloihin yhdistettyjä ominaisuuksia, kuten valkoisia seiniä, tai liian perinteisen neuvottelutilamaista tilankäyttöä. Jopa liian steriili katto sai maininnan ärsyttävyydestä! Vastauksista tulikin vahvasti esiin, että Luovan Tulevaisuustilan haluttaisiin olevan reippaasti sekä visuaalisesti että tilankäytöllisesti muusta työskentelytilasta poikkeava alue. Mieluusti siihen haluttaisiin myös väljyyttä ja luonnonvaloa.

Tilan välittämää tietoa tulevaisuusajattelusta ja ennakkoinnista pidettiin käyttäjäpalautteiden mukaan pääosin riittävänä, joskin sen esittämistapaa kuvattiin sekavaksi. Tämä johtunee osin siitä, että pilottitilojen tilarajoitteiden vuoksi informaatioseiniä, -hyllyjä ja näyttöjä oli jouduttu asettamaan näytteille rinnakkain elämyksellisen ja luovuutta ruokkivan aineiston kanssa. Jatkossa tiloja tullaankin eriyttämään voimakkaammin eri funktioiden osalta niin, että tämänkaltaisia kompromisseja ei tarvitse tehdä.

Ennakointiaineistoista nostettiin hyvinä esiin mm. tulevaisuusasenteita kuvanneet karikatyyrit, tiiviit infojulisteet sekä mustien joutsenten ideointiruukku. Merkillepantavaa on, että Tulevaisuuskirjasto tai esimerkiksi tulevaisuudentutkimuksen menetelmiä esitellyt Tulevaisuuslipasto eivät saaneet mainintoja (paitsi Helsingin kirjaston toteutuksessa, jossa se oli keskeisellä sijalla). On mahdollista, että pilottikokeilun aikana keskimääräinen käynti tilassa oli vain lyhyt piipahdus tai osallistuminen moderoituun verstaaseen, jolloin aikaa aineistojen syvälliselle läpikäynnille ei ollut. Olisikin kiinnostavaa seurata, millaiseksi tilan käyttö muodostuisi, mikäli tila olisi pysyvä osa työympäristöä, ja sen käyttö olisi legitimoitu osana työkaluttuuria.

Monet kävijät lähestyivät Luovaa Tulevaisuustilaa ensisijaisesti toiminnallisuuden kautta. Avoimista vastauksista käy myös ilmi, että monelle tilan käyttöä avaava ohjattu ja moderoitu tulevaisuusverstastyöskentely oli mielekkäämpi käyttömuoto kuin tilaan tutustuminen omin päin. Käyttöalaa voitaisiinkin laajentaa esimerkiksi valaisemalla riittävän selvästi kävijöille tilan mahdollisuuksia. Vaikka Luova Tulevaisuustila soveltuu erinomaisesti tulevaisuustiedon tankkaukseen ja uusien virikkeiden etsimiseen, sitä on sopivaa käyttää myös

pieneen rentoutumistaukoon esimerkiksi työpäivän aikana. Kokeneen tulevaisuudentutkijan pitämä luento epäilemättä avaa tulevaisuusajattelun perusteita tehokkaasti, mutta on tärkeää tuoda esille, että myös vähemmän intensiivinen tilan käyttö on yhtä tärkeä osa Tulevaisuustilan konseptia.

Kävijät eivät juurikaan innostuneet osallistumaan tilan luomiseen muuten kuin käyttäjäpalautteen muodossa. Vain yksi palautetta antanut oli esimerkiksi hyödyntänyt kollektiiviseksi taideteokseksi tarkoitettua Dream Board -piirustusalustaa. Mikäli yhteisluovuutta halutaan edistää erilaisin taiteellisin keinoin, pilotti osoittaa ainakin sen, että menetelmiä ja välineitä tulee pohtia tarkemmin motivoinnin ja mielekkyyden kannalta. Käyttäjäpalautteesta käy ilmi, että tilausta Luovan Tulevaisuustilan kaltaiselle funktiolle olisi kokeilukohteessa, ja sellaista ehdotettiin sovellettavaksi myös moneen muuhun puolijulkiseen tilaan. Käyttäjäpalautteiden myötä kuva pilottitilan vahvuuksista ja heikkouksista tarkentuu, ja mahdollistaa konseptin kehittämisen. Onkin arvokasta, että hankkeessa on ollut mahdollisuus testata konseptia hyvin erilaisten käyttäjäyhteisöjen parissa.

9.6 Millaista on hyvä digikulttuuri?

Luova tulevaisuustila - hankkeen lopuksi järjestettiin InnovaatioAreena, jonka teemana oli ”*Co-Creative and Innovative Futures Design. How to Do It?*” (Heinonen & Ruotsalainen toim. 2011i). Tilaisuus oli kohdistettu erityisesti Luova tulevaisuustila -hankkeessa mukana olleille yhteistyötahoille. Luovan tulevaisuustilan InnovaatioAreenaan lähetettiin kutsu myös monille muille, joiden ajateltiin olevan kiinnostunut päivän teemasta. Osallistujina oli 23 eri aloja – sekä julkista että yksityistä sektoria edustavaa asiantuntijaa. Tilaisuuden sisällöstä ja järjestämisestä vastasivat Tulevaisuuden tutkimuskeskus ja Teknologiakeskus Innopark. Tilaisuudessa alustivat heikoista signaaleista ja innovaatioista Elina Hiltunen ja Osmo Kuusi.

Tilaisuuden interaktiivisessa osuudessa osallistujia kehoitettiin miettimään kahta kysymystä: ”Miten edistää digitaalisten keinojen ja sosiaalisen median avulla yhteisluovaa tulevaisuuksien ennakointia?” sekä ”Millaista on hyvä digikulttuuri?”. Osallistujat kirjoittivat näkemyksensä post it –lapuille ja kiinnittivät ne seinään kiinnitetyille fläppipapereille.

Keskustelevuus, ihmislähtöisyys, sisältörikkaus ja mukaan ottavuus ovat eräitä keskeisiä työskentelyn tuloksia tiivistäviä, hyvää digikulttuuria tiivistäviä näkökulmia. Näiden lisäksi keskustelussa nousivat esiin erityisesti alojen ja elämänalueiden sekoittuminen, rohkeus, ennakkoluulottomuus sekä moniarvoisuus. Seuraavassa on esitelty Innovaatioareenan interaktiivisessa osiossa kerätyt ideat.

Miten edistää digitaalisten keinojen ja sosiaalisen median avulla yhteisluovaa tulevaisuuksien ennakointia?

- Avoimuus tai foorumit ei yksin riitä → tarvitaan aitoja vaikuttamisen väyliä, ei näennäistä keskustelua.
- Humanistit ja insinöörit (opiskelijat) opintoyhteistyöhön platformeille (pakollisesti).
- Lasten (<15 v.) ”Viksu”-palkinnolla (vrt. Suomen Akatemia)

- Tarvitaan moderointia
- Talkoilla
- Ekopankki → Ideapankki
- Tarve-/ongelmapankki
- Sosiaalisen median hyödyntäminen vaati verkkofasilitoinnin osaamista → sitä vielä vähän organisaatioissa tai ylipäättään tarjolla
- Ratkaisuportaali (eri teemoittain)
- Estämällä digitaalinen syrjäytyminen (esim. vanhukset)
- Palkinto on henkinen, ”uusi tieto ja ymmärrys”
- Google Groups, nopea ja ilmainen tapa luoda idearyhmä
- Tarjoamalla innovointifoorumeita yritysten ja yhteisöjen käyttöön
- Sosiaalisen arvostuksen kautta tulevan palkinnan hyödyntäminen
- Uusien merkitysten luominen ja määrittely mahdollistuu ja aktivoituu
- Kestävyyden eri dimensioiden merkitykset tasapainoisemmin esille
- Hyödyntämällä visuaalisuutta uudella tavalla
- Copyright-vapaita kuvakirjastoja esim. Flickr:iin, joilla voidaan luoda Tulevaisuusikkunoita
- Käsitysten kontekstisidonnaisuus tulee esille ja paljastuu
- Eri ikäpolvet kohtaavat
- Mahdollisuus saada eri alojen tekijät yhteen
- Jo käytössä: kansalaiset kommentoivat arkkitehtikilpailuehdotuksia netissä
- Helppo osallistuminen yleisten foorumien kautta
- Digitaaliset ideat / ajatukset fyysisiksi (3D-mallintaminen ja 3D-tulostus tuo idean kosketeltavaksi)
- Kuuntelemalla hiljaisuutta
- Avoimet platformit
- Vapaaehtoisen verkottumisen ja ideoinnin alustalla
- Yhteiset/yleiset platformit mielipiteiden ja ajatusten jakamiseen
- Eläkeläisten pitkän elämänajan ymmärryksellä
- Uuskohtaamisten kautta
- Eri alojen toimijoiden yhdistäminen ja yhteisen kielen löytäminen
- Myös päätöksentekijät mukaan
- Pitäisi saada issue tracker, jolla saataisiin vaikuttavuus- ja vaativuusarvio tulevaisuuden innovaatioille
- Pitäisi poistaa esteitä eri kielialueiden osallistumiselta → käännös mille tahansa kielelle
- Virikkeellinen ja rauhoittava ympäristö
- Luomalla kohtaamisen areenoita

- Digitaalisen ja fyysisen tilan yhdistäminen (sosiaalisen median ”tila” fyysiseen tilaan interaktioon)
- Esineiden sosiaalinen media (yhdistetään esineiden ja omaisuuden kautta ihmisiä)
- Julkinen viranomaistieto julkisesti verkkoon!
- Keskinäisen kannustamisen ilmapiiiri
- Luomalla yhteisluovia ympäristöjä

Millaista on hyvä digikulttuuri?

- Keskustelevaa
- Ihmiskeskeistä
- Käyttäjystävällistä
- Osallistavaa
- Toimii sähkökatkoissakin luotettavasti
- UNDO (jos tarvitsee)
- Ennakkoluulotonta
- Hyvä digikulttuuri vaatii ymmärrystä välineiden suhteen → virkamiesten sosiaalisen median ja digikulttuurin koulutus osana työtä?
- Arvostavaa, avointa ja ennakkoluulotonta (esim. ei anonyymiä vihapuhetta)
- Mahdollistavaa
- Esteetöntä
- Avointa
- Tasapainossa jakaminen ja tekijöiden korvaukset
- Helppokäyttöistä. Yksilön arvostama tieto löytyy helposti, kuormittamatta
- Tasa-arvoista sukupuolen, uskonnon, kyvykkyyden, rodun, omaisuuden ja iän suhteen
- Mahdollistaa erilaiset osallistujat
- Sisällöllisesti rikasta
- Ideologia: reilu peli, fair play!
- Eettisesti kestävä ja laadukasta
- Kohteliasta
- Humaania
- Inhimillistä
- Käyttäjälähtöistä
- Näkövammaisille audioina
- Varmistetaan ja pidetään yllä käytettävyyssajattelu
- Avointa & yhteisöllistä
- Kansainvälistä

- Suomenkielistä
- Ubäikkia – mahdollistaa kaikkien osallistumisen
- Ei poissulje digitaalisuuden ulkopuolella olevia
- Elävää, provosoivaa, kannustavaa
- Säilyy sukupolvelta toiselle
- Sisältökeskeistä (Ei keskitytä metodeihin, työkaluihin, vaan itse sisältöihin. Teknologia välineenä.)
- Yhteisöllistä (annetaan vähän enemmän kuin otetaan)
- Tasa-arvoinen, ”1 hlö – 1 ääni”
- Yhteisvastuullista = sisäinen sosiaalinen kontrolli
- Turvallinen, kannustava
- Keskustelemaa (dialogit avaavat ajatukset ja haastavat uudistumaan)

Kuva 42. Mahdollisuus tuoda esiin omat ideat ja jatkaa muiden ajatuksia kannusti osallistumaan (kuva: Jubo Ruotsalainen).

10. JOHTOPÄÄTÖKSIÄ JA SUOSITUKSIA

*”Yhteiskunta on todellakin sopimus... ei vain elävien,
vaan elävien, kuolleiden ja vielä syntymässä olevien keskeinen »*

Edmund Burke

Talouden ja yhteiskunnan muutos muuttaa työtä, työssä vaadittavia taitoja sekä työympäristöjä. Vanhoista hyviksi havaituista toiminta- ja ajattelutavoista on kuitenkin vaikea päästä eroon. Suomessa lamanjälkeinen nousu maailman johtavaksi tietoyhteiskunnaksi loi itsetyytyväisyyden harhaluuloja, että kaikki on tehty oikein ja muutoksesta näin vain haittaa. 2000-luvun alusta lähtien Suomen tietoyhteiskuntasijoitus on kuitenkin jatkuvasti pudonnut ja nyt Suomi on kaukana kärjestä. Tämän hetken tilannetta ja murroskohtaa ilmentää yhtäällä Nokian alho ja toisaalla Rovion ja Sulakkeen kaltaisten yhtiöiden nopea ja innostunut nousu.

Tulevaisuudessa luovuus sulautuu kaikkeen ympäristöömme – tiloihin, joissa elämme ja työskentelemme. Suomalaisessa rakentamisessa sekä työ- ja asuinympäristöjen suunnittelussa tulisikin etsiä innovaatioita, jotka lisäävät tilojen luovuutta sekä edistävät hyvinvointia, ympäristön kantokykyä ja talouden kestävyyttä.

VIDICO:n Luova tulevaisuustila –hankkeessa uuteen tilanteeseen tartuttiin kehittämällä tilakonsepti, joka toisi tulevaisuuden työelämää tähän päivään. Luova tulevaisuustila suunniteltiin edistämään luovuutta, ennakointiajattelua ja uudenlaista työkulttuuria. Luovan tulevaisuustilan pilottikohteiden ennakointisessioissa uudenlaista työkulttuuria toteutettiin käytännössä ja hahmoteltiin tulevaisuuden työelämän keskeisiä ominaisuuksia. Ennakointisessioiden tulosten ja kirjallisuustutkimuksen pohjalta laadittiin teoreettinen esitys niin tulevaisuuden työelämän kuin koko yhteiskunnan keskeisistä piirteistä.

Väitteemme on, että suoraviivaiseen tehokkuuteen pyrkivästä, teknologia- ja insinöörivetoisesta tietoyhteiskunnasta siirrytään kokonaisvaltaiseen luovuuteen pyrkivään, kulttuurivetoiseen merkitysyhteiskuntaan. Uudessa yhteiskuntavaiheessa ihmisten elämäntapavalinnat, identiteetin rakentaminen, yksilöllisesti merkitykselliset kokemukset ja erilaiset uusyhteisöllisyyden muodot toimivat talouden veturina ja muotoilevat ajan henkeä. Internet ja erityisesti sosiaalinen media ovat ajan keskeisiä teknologioita ja ympäristöjä niin työlle kuin vapaa-ajalle.

Digitalisaatio voi olla kaikilla yhteiskunnan alueilla tulevaisuuden tärkein trendi – pidemmällä aikavälillä todellinen kulttuuris-teknologinen megatrendi. Digitalisaatio vapauttaa fyysisistä rajoitteista niin vuorovaikutusta kuin tuotantoa ja kulutusta. Digitalisaatioon sisältyy vahva luova potentiaali. Potentiaali ei kuitenkaan aktualisoidu itsestään. Digitalisaatio vaatii omat toimintatapansa, arvonsa, periaatteensa ja ideansa – digikulttuurin. Digikulttuuria voi vaalia ja hyödyntää sille soveltuvissa ympäristöissä, joista Luova tulevaisuustila on yksi esimerkki.

Uudessa yhteiskuntamuodossa työn ja vapaa-ajan maailmat sulautuvat toisiinsa sekä eri toimialat keskenään. Kuten jo nyt vapaa-ajalla, ihmiset haluavat tulevaisuudessa myös työltä innostavia ja inspiroivia kokemuksia sekä runsaita ja rikkaita ihmissuhteita. Vertaistuotannon hengessä myös asiakkaita ja kuluttajia osallis-

tetaan tuotantoon yhä enemmän. Jos työnantajat onnistuvat tukemaan näitä haluja ja tavoitteita, työelämästä tulee paitsi yhä mielekkäämpää, myös aivan uudella tavalla luovaa. Internetin myötä vuorovaikutuksesta muodostuu uusi iskusana vanhan tietoyhteiskunnan tehokkuuden ja luovuuden tilalle. Tehokkuus ja luovuus eivät tietenkään katoa, ne vain ymmärretään uudella tapaa.

Tehokkuutta ei ole enää ”virtaviivaistaminen” ja ”rationalisoiminen”, vaan koko inhimillisten ominaisuuksien kirjon hyödyntäminen sekä uusien vuorovaikutuksen muotojen soveltaminen. Luovuus ei piile yksilöissä ja organisaatioissa, vaan mahdollisimman runsaiden informaatiovirtojen ja yhteyksien verkostoissa; luovuus ei tähtää ensisijaisesti toimintatapojen ja teknologioiden kehittämiseen, vaan sisältöjen tuottamiseen – luovuutta vaalitaan yhä enemmän itseisarvona eikä välineenä tavoitteiden saavuttamiseen.

Tehokkuutta ei ole enää ”virtaviivaistaminen” ja ”rationalisoiminen”, vaan koko inhimillisten ominaisuuksien kirjon hyödyntäminen sekä uusien vuorovaikutuksen muotojen soveltaminen.

Tulevaisuudessa työntekijöiden keskeisiä osaamistarpeita ovatkin substanssiosaamisen lisäksi erityisesti merkitys- ja vuorovaikutusosaaminen. Näiden tukemiseen vaaditaan tulevaisuudessa organisaatioilta uutta ajattelua ja ennakkoluulottomia kokeiluja. Esimerkiksi työntekijöiden itseorganisoidumisen tukeminen ja yhteyksien lisääminen sosiaalisilla teknologioilla sekä ”vapaaseen”, omaehtoiseen toimintaan kannustaminen voivat kehittää merkittävästi niin merkitys- kuin vuorovaikutusosaamista.

Merkitys- ja vuorovaikutusosaamisen lisäksi myös aika- ja ennakkointiosaaminen nousee tulevaisuuden työelämässä. Tähän on ainakin kolme syytä. Yhä kiivastahisempi muutos vaatii ajan hallintaa ja ennakkoinnin taitoja. Alhaalta ylös –toimintatapojen leviäminen antaa kansalaisille ja työntekijöille uusia mahdollisuuksia vaikuttaa tulevaisuuteensa ja lisää näin ihmisten tulevaisuussuuntautuneisuutta. Kolmanneksi ennakkointiajattelu ja tulevaisuussuuntautuneisuus kytkeytyvät suoraan luovuuteen. Molemmat vaativat mielikuvitusta ja uusien mahdollisuuksien hahmottamista. Ajattelu ei voi olla ennakoivaa olematta luovaa; luova ajattelu edellyttää aina tulevaisuuden näkemistä nykyhetkestä poikkeavaksi.

Aikaosaamiseen kuuluu ennakkointiosaamisen lisäksi toisenlaisen ajattelun taito. Siihen puolestaan kytkeytyy innovaatio-osaaminen - vainu uusien keksintöjen, tuotteiden, palveluiden ja toimintatapojen kehittämiseksi. Globaalissa maailmassa innovaatiot ovat jo pitkään olleet keskeinen kilpailuetua antava tekijä. Viime vuosina sekä kansakuntien että yritysten kilpailukyvyyn kytkennät innovatiivisuuteen ovat entisestään korostuneet. Suomi kansantaloutena menestyy vahvimmalla toimijoiden, yritysten ja instituutioiden innovatiivisuutta ja ennakkointiosaamista. Innovatiivisuuden käsitteeseen tarvitaan kuitenkin uutta, tuoretta sisältöä. Tulevaisuudessa tärkeä henkinen ja sosiaalinen pääoma piilee tietojen, taitojen, tunteiden, arvojen, toimintakyvyn ja uusiutumiskyvyn tasapainoisessa kokonaisuudessa.

Tulevaisuudessa tärkeä henkinen ja sosiaalinen pääoma piilee tietojen, taitojen, tunteiden, arvojen, toimintakyvyn ja uusiutumiskyvyn tasapainoisessa kokonaisuudessa.

Organisaatiot voivat kehittää työntekijöidensä luovuutta ja ennakkointiajattelua erityisesti edistämällä *tulevaisuustietoisuutta*. Tulevaisuustietoisuus auttaa suuntaamaan jatkuvasti ja aktiivisesti tulevaisuuteen, olemaan tietoinen lukuisista vaihtoehtoisista tulevaisuuksista sekä omista vaikutusmahdollisuuksistaan niihin. Tulevai-

suustietoisuus auttaa myös kuvittelemaan oivaltavasti nykytilasta poikkeavia tulevaisuuden tiloja. Tulevaisuustietoisuus on vapaata, radikaalistikin uutta luovaa ajattelua. Tämän hetken kiinnikkeistä ja totuuksista irtautuessaan se on kuitenkin myös hyvin vaativa ajattelun malli ja tietoisuuden muoto. Se edellyttää lisäksi hyvää kokonaisuuksien ja yhteyksien hahmottamisen kykyä. Ennen kaikkea se vaatii eettistä tietoisuutta ja maailmasta välittämistä – ihanteita joita kohden pyrkiä.

Eettisesti ja ekologisesti kestävä ja elämisyhteiskunnan työelämän ihanne on tasapainotila, jossa luonnonvarojen kuluttavasta, aineellisesta ja ”merkityksettömästä” tuotannosta siirrytään luontoa säästävään, aineettomaan ja merkityskylläiseen, henkistä ja kulttuurista hyvinvointia ruokkivaan tuotantoon, jossa työ vahvistaa työntekijän minuutta, identiteettiä ja elämän merkityksellisyyttä, tuote palvelee kuluttajaa samassa tarkoituksessa ja jossa sekä tuotanto että kulutus ovat ekologisesti kestäviä. Niinpä elämisyhteiskunta enteilee uutta ”suurta kertomusta” kuolleiden tilalle: toisaalta ihmisen ja Maapallon, toisaalta ihmisen ja työn/tuotannon/talouden tasapainoa. Tulevaisuus on toivon valtakuntaa. Tulevaisuus tehdään nykyhetken päätöksillä ja valinnoilla. Jokainen pienikin teko vaikuttaa tulevaisuuteen. Ihmisten, yritysten ja kansakuntien vastuu itsestään, toisista ja ympäristöstä on edellytys paremman huomisen luomiseksi.

Eettisesti ja ekologisesti kestävä ja elämisyhteiskunnan työelämän ihanne on tasapainotila, jossa luonnonvarojen kuluttavasta, aineellisesta ja ”merkityksettömästä” tuotannosta siirrytään luontoa säästävään, aineettomaan ja merkityskylläiseen, henkistä ja kulttuurista hyvinvointia ruokkivaan tuotantoon.

Innovaatioita syntyy siellä, missä luovuuden ilmaisemiselle ja kehittämiselle on aikaa ja tilaa sekä suotuisa ympäristö. Erilaistuaakseen ja uudistuaakseen innovatiivisuuden ja luovuuden kautta organisaatiot ja yritykset – niin tuotanto- kuin oppilaitoksetkin – tarvitsevat uudenlaisia työvälineitä, työskentelytapoja ja konsepteja. Tässä tavoitteessa auttaa Luova tulevaisuustila. Sen tavoitteena on kehittää osallistavalla tavalla organisaation yhteisöluovuutta, tulevaisuustietoisuutta, ennakointikykyä ja innovatiivisuutta. Samalla sen avulla voidaan parantaa motivaatiota luomalla uudenlaista oppimisympäristöä, joka yhdistää stimuloivien virikkeiden ideakiihdyttämön (*idea powerhouse*) luovuudelle tilaa antavan hitaan elämän (*slow life*) elementteihin. Oppimisympäristöjen, koulutuksen ja kasvatuksen tulisi tukea sellaista oppimista, joka tuottaa osaamista. Parhaimmillaan ne tunnistavat lahjakkuuksia ja mahdollistavat luovuuden ja älyn liiton matkalla osaamiskulttuurin huipulle: sivistykseen. Yhä monipuolisemmalle osaamiselle rakentuvan merkitys- ja elämisyhteiskunnan tavoiteltavana huippuna tulisi olla yhteiskunta, joka on viisauden ja sivistyksen läpäisemä.

KIRJALLISUUTTA

- Ahvenainen, M. & Heinonen, S. & Hietanen, O. (2010). *Suunnittelu- ja konsulttialan skenaariot 2020. Suunnittelu- ja konsulttialan kehitys, toimintaedellytysten arviointi ja kilpailukyvyyn parantaminen -hankkeen loppuraportti*. Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turku.
- Aitamurto, T. & Heikka, T. & Kilpinen, P. & Posio, M. (2011). Uusi kultakausi. Kuinka sosiaalinen media mullistaa kaiken. WSOY, Juva.
- Alanen, A. (2006) Luovaan talouteen päästään vain kaikkien alojen luovuuden avulla. Heinäkuun artikkeli, CreaM. www.cream oulu.fi/tutkimus/documents.KK_artikkeli_Alanen.pdf, luettu 15.3.2012.
- Alasoini, Tuomo (2010). Mainettaan parempi työ. Kymmenen väitettä työelämästä. Elinkeinoelämän valtuuskunnan raportti. Taloustieto Oy, Helsinki.
- Campbell, Colin (1987). *The Romantic Ethic and the Spirit of Modern Consumerism*. Basil Blackwell, Padstow.
- Cascio, Jamais (2012): The Future Isn't What It Used to Be. <http://openthefuture.com/>. Haettu 17.3.2012.
- Castells, Manuel (1997). *The Power of Identity. The Information Age: Economy, Society and Culture Vol. II*. Blackwell, Oxford, UK.
- Castells, Manuel (1996). *The Rise of the Network Society*. Blackwell, Cornwall.
- Chesbrough, Henry (2011). *Open Services Innovation. Rethinking Your Business to Grow and Compete in a New Era*. San Francisco, 242 p.
- Csikszentmihalyi, Mihalyi (2005). *Flow: elämän virta: tutkimuksia onnesta, siitä kun kaikki sujuu*. Rasalas, Helsinki.
- Goleman, Daniel (1997). *Tunneäly - lahjakkuuden koko kuva*. Helsinki.
- Dannen, Chris (2009). What the Hell is Tumblr? And Other Worthwhile Questions. <http://www.fastcompany.com/blog/chris-dannen/techwatch/what-hell-tumblr-and-other-worthwhile-questions>, luettu 15.3.2012
- Donkin, Richard (2010). *The Future of Work*. Palgrave MacMillan, New York.
- Drake, John D. (2000). *Downshifting*. San Francisco, 138 p.
- Drucker, Peter F. (1985/2010). *Innovation and Entrepreneurship*. Oxford, 253 p.
- Florida, Richard (2005). *Luovan luokan esiinmarssi*. Talentum, Helsinki.
- Gallo, Carmine (2011). *The Innovation Secrets of Steve Jobs. Insanely Different. Principles for Breakthrough Success*. McGraw Hill, 241 p.
- Gleick, James (2011). *The Information. A History, a Theory, a Flood*. London, 527 p.
- Gratton, Lynda (2011). *The Sh/ft. The Future of work is already here. Have you made the crucial shifts for success?* London, 374 p.
- Green, Josephine (2009). *A New Way of Perceiving, Being and Acting in the World. The Need for New Values, Skills and Competencies*. Esitys EK:n Oivallus-seminaarissa 3.11.2009
- Heinonen, Sirkka (2011). Slow Life ja etäisyyksien hallinta. *Futura* 3/2011, 35-41.
- Heinonen, Sirkka (2010). Hidas elämä ja Tulevaisuuden työ – paradoksi vai potentiaali. *Futura* 1/2010, 77-85.
- Heinonen, Sirkka (2010b). Muutoksen sietämätön pakko. Kolumni. *Farmasia-lehti* 1-2/2010 (10.2.2010), s. 17. ISSN 17966116
- Heinonen, Sirkka (2010c). Osaamistarpeet muuttuvassa yhteiskunnassa. Elinkeinoelämän oppilaitokset ry 80 vuotta -juhlaseminaari. Helsinki, 33 ppt slides.

- Heinonen, Sirkka (2007). Sosiaalinen media yhteisöluovuuden tukena yrityksissä - uusia mahdollisuuksia kehittää luovuutta ja innovatiivisuutta. VTT:n Digitaalinen maailma -tutkimusteemaan kuuluvan SO-MED -projektin (Social media in the crossroads of physical, digital and virtual worlds) seminaari "Miten luoda menestyvä käyttäjävetoinen palvelu?" VTT Valimo 19.4.2007, 35 ppt slides.
- Heinonen, Sirkka (2006). Ekotehokkaan maaseudun ja kaupunkiseudun kokeilumalleja. Teoriaa ja käytännön innovaatioita. Raportti 1 & raportti 2. VTT, Espoo.
- Heinonen, Sirkka (2004). Tulevaisuuden työnteosta. Vanhat paradoksit ja uusi paradigma. Toimihenkilöunioni, Helsinki, 98 s.
- Heinonen, Sirkka & Halonen, Minna (2007). Ekotehokkaan maaseudun ja kaupunkiseudun kokeilumalleja. Teoriaa ja käytännön innovaatioita. Ekoseutumallit –hankkeen raportti 2. VTT, Espoo
- Heinonen, Sirkka & Hiltunen, Elina (2012). Creative Foresight Space and the Futures Window: Using Visual Weak Signals to Enhance Anticipation and Innovation. Futures vol 44, 248-256.
- Heinonen, Sirkka & Kurki, Sofi (2011). Transmedial Futuring in Creative Foresight Space. In: Wagner, Cynthia G. (ed.) Moving from Vision to Action. Essays published in conjunction with the World Future Society's annual meeting. World Future Society, Bethesda Maryland, pp. 119-128.
- Heinonen, Sirkka & Kurki, Sofi (2011b). Tulevaisuustietoisuudesta. Futuuri 4/2011. Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen asiakaslehti, s. 2.
- Heinonen, Sirkka & Ruotsalainen, Juho (2012). Towards the Age of Neo-Entrepreneurs. World Future Review. Journal of Strategic Foresight, vol 4, no 2.
- Heinonen, Sirkka & Ruotsalainen, Juho (2011). Työn tulevaisuus – kirkas pilvi? Työn ja internetin yhteen kietoutuvat kehitysnäkymät vuoteen 2020 mennessä. Luovan Tulevaisuustilan Innopark-session 24.5.2011 raportti. http://www.innopark.fi/attachments/vidico/raportti_24.5._final.pdf
- Heinonen, Sirkka & Ruotsalainen, Juho (2011b). Tulevaisuuden kirjasto – avoin vuorovaikutteinen oppimispilvi? Kirjaston e- ja f-tilojen ja –palvelujen rooli vuonna 2020? Luovan Tulevaisuustilan Innopark-session 24.5.2011 raportti. www.innopark.fi/attachments/vidico/raportti_26.4.11.final.pdf
- Heinonen, Sirkka & Ruotsalainen, Juho (2011c). Tulevaisuuden teknologiakeskus – avoin vuorovaikutteinen oppimispilvi? Luovan Tulevaisuustilan Innopark-session 4.5.2011 raportti. http://www.innopark.fi/attachments/vidico/tulevaisuuden_teknologiakeskusfinal.pdf
- Heinonen, Sirkka & Ruotsalainen, Juho (2011d). 3D-maailmojen hyötykäyttö. Luovan Tulevaisuustilan Innopark-session 14.2.2011 raportti. <http://www.innopark.fi/attachments/vidico/ltt-sessioninnoparkissa14.2.2011.pdf>.
- Heinonen, Sirkka & Ruotsalainen, Juho (2011e). Digikulttuuri ja aikaosaaminen vuonna 2030. Luovan Tulevaisuustilan Innopark-avajaisten 17.12.2010 raportti. <http://www.innopark.fi/attachments/vidico/lttinnoparkavajaiset.raportti.final.pdf>
- Heinonen, Sirkka & Ruotsalainen, Juho (2011f). Merkitys- ja vuorovaikutusosaaminen. Luovan Tulevaisuustilan Hämeen ammattikorkeakoulun avajaisten 30.11.2010 raportti. <http://www.innopark.fi/attachments/vidico/luovantulevaisuustilanhamk.avajaisetfinal.pdf>
- Heinonen, Sirkka & Ruotsalainen, Juho (2011g). Kestävä monipaikkaisuus. Sitran Tulevaisuusklinikan 10.12.2010 tulokset. Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Helsinki. http://ffrc.utu.fi/julkaisut/e-julkaisuja/eTutu_2011_2.pdf
- Heinonen, Sirkka & Ruotsalainen, Juho (2011h). Puutarhakaupunki monipaikkaisen merkitysyhteiskunnan luovana ympäristönä. Futura 4/2011.
- Heinonen, Sirkka & Ruotsalainen, Juho (toim.) (2011i). Co-Creative and Innovative Futures Design. How to Do It? Luova tulevaisuustila –hankkeen InnovaatioAreenan raportti. [Innovaatioareenaraportti.21.12.2011.pdf](http://www.innovaatioareena.fi/attachments/innovaatioareenaraportti.21.12.2011.pdf)

- Heinonen, S. & Hietanen, O. & Ruotsalainen, J. (2011). Mustat joutsenet Turun kulttuuripääkaupungissa. 27.5.2011 ja 3.11.2011 pidettyjen Tulevaisuusklinikoiden raportti. http://ffrc.utu.fi/julkaisut/e-julkaisuja/eTutu_2011_13.pdf. Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turku.
- Heinonen, S. & Keskinen, A. & Ruotsalainen, J. (2011). RIIHI – radikaalit innovaatiot ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi. Tulevaisuusklinikan raportti. eTutu-julkaisu: http://ffrc.utu.fi/julkaisut/e-julkaisuja/eTutu2011_4.pdf.
- Heinonen, S. & Kurki, S. & Ruotsalainen, J. (2011). Kohtaamisten kuunsillalta voimaantumisen valtamerelle. Luova tulevaisuustila -pilotti Helsingin kaupunginkirjastossa. 129 s. ISBN 978-952-249-133-6. http://ffrc.utu.fi/julkaisut/e-julkaisuja/eTutu_2011_14_www.pdf
- Himanen, Pekka (2001). Hakkerietiikka ja informaatioajan henki. WSOY, Helsinki.
- Honoré, Carl (2004). In Praise of Slow, HarperOne (suom. Slow – elä hitaammin! Bazar, 2008 suom. Outi Huovinen).
- Inkinen, Sam (2006). Homo Creativus. Havaintoja eräistä aikalaiskäsitteistä sekä luovuuden mysteeristä. Teoksessa Inkinen, Sam & Karkulehto, Sanna & Mäenpää, Marjo & Timonen, Eija (toim.) Minne matka, luova talous. Kustannus Oy Rajalla, Jyväskylä.
- Inkinen, Sam (1999). Teknokokemus ja zeitgeist. Digitaalisen mediakulttuurin yhteisöjä, utopioita ja avantgarde-virtauksia. Lapin yliopisto, Rovaniemi.
- Isokangas, Antti & Kankkunen, Petteri (2011). Suora yhteys. Näin sosiaalinen media muuttaa yritykset. Elinkeinoelämän valtuuskunnan raportti. Taloustieto Oy, Helsinki.
- Jensen, Rolf (1999). The Dream Society. How the Coming Shift from Information to Imagination Will Transform Your Business. McGraw-Hill, New York.
- Julkunen, Raija (2008). Uuden työn paradoksit. Keskusteluja 2000-luvun työprosess(e)ista. Vastapaino, Jyväskylä.
- Karlsgaard, Rich (2004). The Age of Meaning. http://www.forbes.com/forbes/2004/0426/035_print.html, luettu 14.3.2012
- Kotkin, Joel (2006). Hail to the Suburban Oasis. Newsweek. Issues 2007. Dec. 2006-Febr. 2007, p. 92-93.
- Kortteinen, Matti (1992). Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Karisto, Hämeenlinna.
- Kotirinta, Pirkko (2011). Menestyksen maku. Kansankoti tarjoaa musisointiin mainiot edellytykset, teknologiaosaaminen on hanskassa ja tuottajat maailman huippua. Helsingin Sanomat 6.3.2011.
- Kuusi, Osmo (2011). Futures Research and Other Sciences. Esitelmä Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen Sisältöseminaarissa, Tulevaisuudentutkimuskeskuksen Helsingin toimistolla 12.10.2011.
- Kuusi, Osmo (1999). Expertise in the Future Use of Generic Technologies. Epistemic and Methodological Considerations Concerning Delphi Studies. Acta Universitatis oeconomicae Helsingiensis. A, ISSN 1237-556X; 159.
- Leadbeater, Charles (2005). Charles Leadbeater on Innovation. TED-luento, http://www.ted.com/talks/charles_leadbeater_on_innovation.html, katsottu 15.3.2012
- Malaska, Pentti (1979). Avoimet ja sumeat systeemit. Weilin +Göös. Espoo.
- Mauboussin; Michael J. (2009). Think Twice: Harnessing the Power of Counterintuition. Harvard Business Press.
- McLuhan, Mashall (1984). Ihmisen uudet ulottuvuudet. WSOY, Juva.
- Mäenpää, Pasi (2005). Narkissos kaupungissa. Tammi, Vantaa.
- Nonaka, Ikujiro & Takeuchi, Hirotaka (1995). The Knowledge-Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation. New York: Oxford University Press, 1995.
- Noro, Arto (1995). Gerhard Schulzen elämysyhteiskunta. Teoksessa: Rahkonen, Keijo (toim.): Sosiologisen teorian uusimmat virtaukset. Gaudeamus, Tampere.

- Nöllke, Matthias (2002/2004). *Luovan työn tekniikat*. München, 122 p.
- Pang, Alex Soojung-Kim (2011). *Paper spaces. Visualizing the future*. World Futures Review. Spring.
- Pang, Alex Soojung-Kim (2008). *Knowledge Tools of the Future*. Institute for the Future, Technology Horizons Program.
- Pine, Joseph B. & Korn, Kim (2011). *Infinite possibilities*.
- Pine, J. & Gilmore, J. (1999) *The Experience Economy*. Harvard Business School Press, Boston.
- Pink, Daniel H. (2010). *Drive. The Surprising Truth about what motivates us*. Penguin Books, London.
- Pink, Daniel H. (2006). *A Whole New Mind. Why Right-Brainers Will Rule the Future*. Riverhead Books, New York.
- Rifkin, Jeremy (2000). *The Age Of Access. The New Culture of Hypercapitalism, Where All of Life is a Paid-For Experience*. Putnam Publishing Group, New York.
- Ruotsalainen, Juho (2009). *Eliittityötä rajatilassa. Tutkimus vuokralääkäreiden ja –terveydenhoitajien työn eetoksesta*. Pro gradu –tutkielma, Tampereen yliopisto, sosiaalitieteiden laitos.
- Sander, Peter (2012). *What would Steve Jobs Do? how the Steve Jobs Way Can Inspire Anyone to Think Differently and Win*. McGraw Hill, 215 p.
- Shirky, Clay (2010). *Cognitive Surplus. Creativity and Generosity in a Connected Age*. The Penguin Press, New York.
- Shirky, Clay (2009). *Here Comes Everybody. How Change Happens When Everybody Come Together*. Penguin Books, London.
- Simmel, Georg (2005). *Suurkaupunki ja moderni elämä: kirjoituksia vuosilta 1895-1917*. Gaudeamus, Helsinki.
- Stebbins, R.A. (2004). *Between Work and Leisure: The Common Ground Between Two Separate Worlds*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Sulkunen, Pekka & Rantala, Kati (toim.) (2006). *Prjojektityhteiskunnan kääntöpuolia*. Gaudeamus, Tampere.
- Taalas, Saara L. (2009). *Kohti hybriditalouden haastetta. Keskustelua luovasta taloudesta Suomessa*. <http://www.luovatampere.fi/getfile.php?file=519>, luettu 15.3.2012.
- Tapscott, Don (1997). *Growing Up Digital. The Rise of the Net Generation*. McGraw-Hill, New York.
- Templar, Richard (2005). *The Rules of Work: The Unspoken Truth About Getting Ahead in Business*.
- Tetlock, Philip (2005). *Expert Political Judgment: How Good Is It? How Can We Know?* Princeton University Press.
- Tuomi, Ilkka (2006). *Meaning Processing as the New Information Society Paradigm*. EU-komission raportissa ”The Future of the Information Society in Europe”. <http://meaningprocessing.com/personalPages/tuomi/articles/Chapter8eur22353en.pdf>
- Turkki, Teppo (2009). *Nykyäikää etsimässä. Suomen digitaalinen tulevaisuus. Elinkeinoelämän valtuuskunnan raportti*. Taloustieto Oy, Helsinki.
- Wilenius, Markku (2004). *Luovaan talouteen. Kulttuuriosaaminen tulevaisuuden voimavarana*. Edita, Helsinki.
- Wilenius, M. & Aaltonen, M. (2002). *Osaamisen ennakointi – Pidemmälle tulevaisuuteen, syvemmälle osaamiseen*. Edita, Helsinki
- Vähämäki, Jussi (2003). *Kuhnurien kerho*. Tutkijaliitto, Helsinki.

LIITE 1

Opiskelijoille soveltuvia tehtäviä luovan tulevaisuustilan suunnitteluun

Tässä liitteessä on ehdotus erilaisista mahdollisuuksista eri oppilaitosten opiskelijoiden kutsumiseksi mukaan Luova Tulevaisuustila -konseptin pilottien tilatoteutukseen. Opiskelijoilta voisi 1) löytyä jo jotain valmista; 2) tulla toteutukseen konkreettisia harjoitus- tai opinnäytetöitä; ja 3) tulla suunnitteluversioita (jatkossa toteutettaviksi, konseptiin mukaan otettaviksi elementeiksi). Luova tulevaisuustila -konseptin pilotti voidaan toteuttaa kaksinapaisena: toinen nk. slow-tilana ja toinen nk. stimulus-tilana. Alla olevat opiskelijatyöehdotukset ideoitiin Hämeenlinnan pilotin yhteydessä, mutta niitä ei hankkeen pilotin keston aikana ehditty käynnistää tiukkojen opetusaikataulujen johdosta. Näin ollen ehdotukset taltioidaan tarjouksena uusien mahdollisten pilottien yhteydessä toteutettaviksi. Opiskelijoiden kontribuutiot on mainittava sekä mahdollisissa toteutuksissa että kirjallisessa raportoinnissa.

1. Tulevaisuuspuhelin

Esimerkiksi vanha puhelin, johon olisi saatava äänitiedosto Mp3 tms integroitua siten, että luuria nostamalla äänitiedosto käynnistyy ja vastaavasti luurin laskemalla pysähtyy. Äänitiedosto pyörisi nonstopina aina luurin ollessa "ylhäällä". Äänitiedostossa on tulevaisuutta koskevia aforismeja ääneen luettuna. Tällä hetkellä aforismit on kerätty hankkeessa jo tekstimuotoisena ja kun saadaan tieto toivotusta ääniformaatista, tulevaisuudentutkijat voivat lukea ne tallenteeseen.

2. Tulevaisuuskangas

Tulevaisuusaiheinen kangas (kuosi, muotoilu, kuvitus jne). Kangas tulee kupoliteltan päälle levitettäväksi (tämä vain suunnitelmalla sellaiseen pilottiin, jossa on tarpeeksi tilaa, mm. Tiedekeskus Heureka voisi olla tilana mahdollinen, mitat kahteen eri kokoon, pienempi neljän hengen teltta ja toinen suurempi). pienimuotoisemmissa piloteissa suunniteltava tulevaisuuskangas voisi toteutua kahden tilanjakajasärmin päälle asetettavana.

3. Tulevaisuusaiheisia mattoja

Tulevaisuusaiheisia mattoja (kuosi, muotoilu, kuvitus jne tulevaisuusajattelun inspiroimana) Luovan TulevaisuusTilan lattialle. Luovan TulevaisuusTilan symbolivärinä ja luovuuden ilmentäjänä on oraan vihreä. Toivomus siten ko. värin käyttämisestä (ei kuitenkaan pakollisena). Rättimattosovellus erittäin suositeltava.

4. Tulevaisuustuolit

Kolmen tuolin tekniikka (realistin, kriitikon ja unelmoijan) on käytettävissä Luovassa TulevaisuusTilassa ennakointityöskentelyyn, jossa tarkasteltavaa teemaa lähestytään eri tarkastelukulmista/rooleista käsin. Tilaan

tarvitaan siis kolme tuolia: 1) yksi kriitikon tuoli, joka voisi olla esimerkiksi baarijakkaran tapainen, ylhäältä alas päin katsomiseen sopiva, 2) yksi realistin tuoli, joka voisi symboloida realistista asennoitumista sekä 3) yksi unelmoijan tuoli, joka voisi olla esimerkiksi erityisen pehmeä tai muulla tavoin dream-like.

5. Tulevaisuusaiheinen kuvakilpailu

Lisäksi opiskelijoille voitaisiin järjestää tulevaisuusaiheinen kuvituskilpailu jostain teemasta - esimerkiksi työn tulevaisuus, asumisen tulevaisuus, kaupunkien tulevaisuus, maaseudun tulevaisuus, energian tulevaisuus tms myöhemmin sovittavalla tavalla. Palkintoina jotain konkreettista sekä parhaiden töiden esillepano fyysisesti tai digitaalisesti.

Opiskelijoille voidaan haluttaessa järjestää erillinen sparraus- ja virittäytymistilaisuus, jossa esitellään edellä mainittuja opiskelijasuunnittelun elementtejä.

LISÄTIETOJA

Prof. Sirkka Heinonen

Tulevaisuuden tutkimuskeskus/Turun yliopisto

Helsingin toimisto: Korkeavuorenkatu 25 A 2, 00130 Helsinki

sirkka.heinonen(a)utu.fi, puh. 040 5811 229

Aikaisempia Tutu e-julkaisuja

- 3/2012 Nurmi, Timo – Ahvenainen, Marko & Hietanen, Olli: Etelä-Suomen kuljetuskäytävä 2030. ELLO-tulevaisuusprosessin loppuraportti.
- 2/2012 Kirveennummi, Anna – Mattinen, Laura & Kähkönen, Johanna (toim.): Ruista ja sisua – Varsinais-Suomen ruokaketjun vahvuudet, nykytila ja tulevaisuus.
- 1/2012 Nufar Finel & Petri Tapio: Decoupling Transport CO₂ from GDP.
- 15/2011 Lakkala, Hanna & Vehmas, Jarmo (eds): Trends and Future of Sustainable Development. Proceedings of the Conference "Trends and Future of Sustainable Development", 9–10 June 2011, Tampere, Finland.
- 14/2011 Heinonen, Sirkka – Kurki, Sofi & Ruotsalainen, Juho: Kohtaamisten kuunsillalta voimaantumisen valtamerelle. Luova tulevaisuustila -pilotti Helsingin kaupunginkirjastossa.
- 13/2011 Heinonen, Sirkka – Hietanen Olli & Ruotsalainen, Juho: Mustat joutsenet Turun kulttuuri-pääkaupungissa. 27.5.2011 ja 3.11.2011 pidettyjen Tulevaisuusklonikoiden raportti.
- 12/2011 Heinonen, Sirkka – Kurki, Sofi – Laurén, Leena-Maija & Ruotsalainen, Juho: Elämykselliseen yhteisöllisyyteen. Elävä esikaupunki -hankkeen tulevaisuusklonikka "Perspective" 27.10.2011.
- 11/2011 Kauppinen, Veli-Matti – Kaivo-oja, Jari & Aho, Samuli: Building The Future Of European Life-Long Learning Strategies and Policies: Defining Critical Key Drivers Of Lifelong Learning In Europe.
- 10/2011 Myllylä, Yrjö – Sajeva, Maurizio - Kaivo-oja, Jari & Aho, Samuli: iKnow Delphi 2.0/National Survey – Country Report Finland. iKnow Project – Word Package 5. www.iknowfutures.eu.
- 9/2011 Nurmi, Timo – Vähätalo, Mikko & Saarimaa, Riikka: Magneettiteknologiaklusteri 2020.
- 8/2011 Kaivo-oja, Jari: Futures of Innovation Systems: Towards Better Innovation Quality With New Innovation Management Tools.
- 7/2011 Lauttamäki, Ville (ed./toim.): Peeks into the Future – Kurkistuksia tulevaisuuteen. Stories of Possible Futures Written for massidea.org. Kooste massidea.org sivustolle syötetyistä tulevaisuustarinoista.
-

Tutu e-julkaisuja 4/2012

Sirkka Heinonen, Juho Ruotsalainen ja Sofi Kurki

LUOVA TULEVAISUUSTILA JA TULEVAISUUDEN OSAAMISEN ENNAKOINTI

ISBN 978-952-249-140-4

ISSN 1797-1322